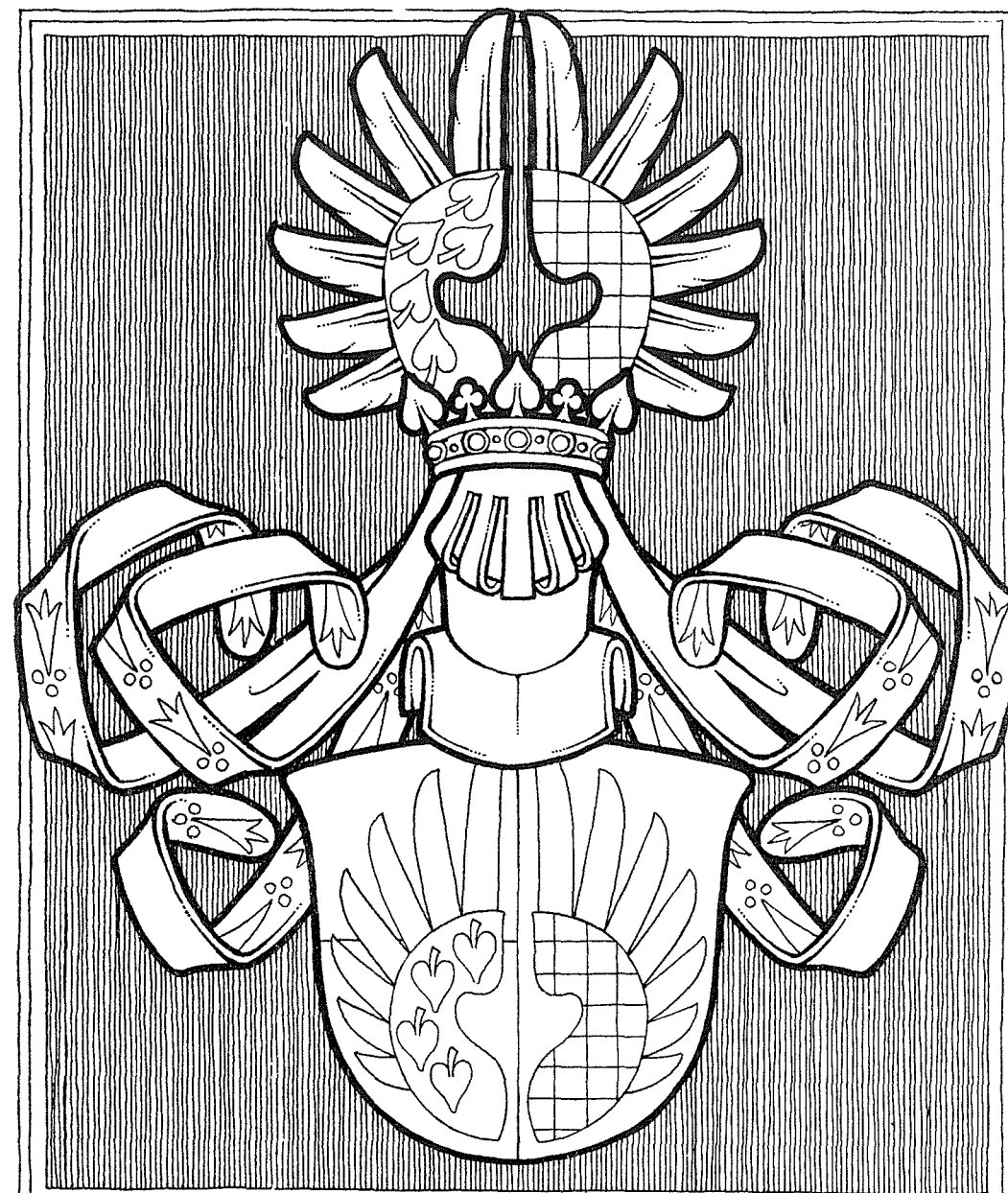
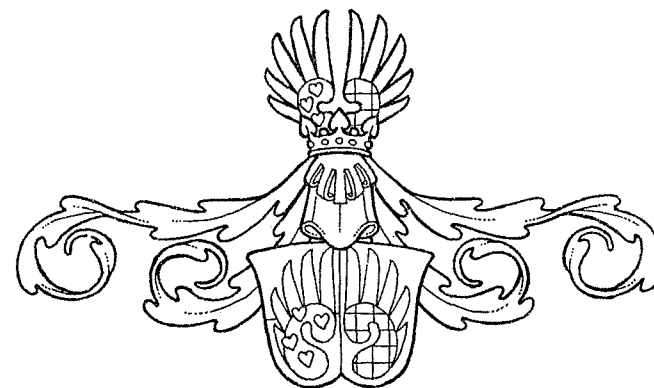

**HERALDICKÁ
ROČENKA 1984**

HERALDICKÁ ROČENKA
1984

ČESKÁ NUMISMATICKÁ SPOLEČNOST
POBOČKA HERALDIKA
PRAHA

NEOBVYKLÝ ERBOVNÍ VÝVOD Z LITOMĚŘIC

Jan Smetana

V přízemním výklenku zvonice kostela sv. Vojtěcha na litoměřickém předměstí Zásadě je přímo proti vstupnímu otvoru zazděn kamenný náhrobek. Původně označoval hrobku Bedřicha Sezimy z Ústí, majitele severočeského panství Ústěk, zemřelého dne 17. listopadu 1582 a pohřbeného za prostředním oltářem litoměřického děkanského kostela Všechných svatých. (1) V době blíže nezjistitelné byla hrobka za oltářem zrušena a náhrobní kámen byl pak umístěn na zdi hřbitova, který tento kostel až do devadesátých let 18. stol. obklopoval. Podle záznamů litoměřického děkana Ambrože Strahla (2) z r. 1770 býval po obvodu desky český nápis:

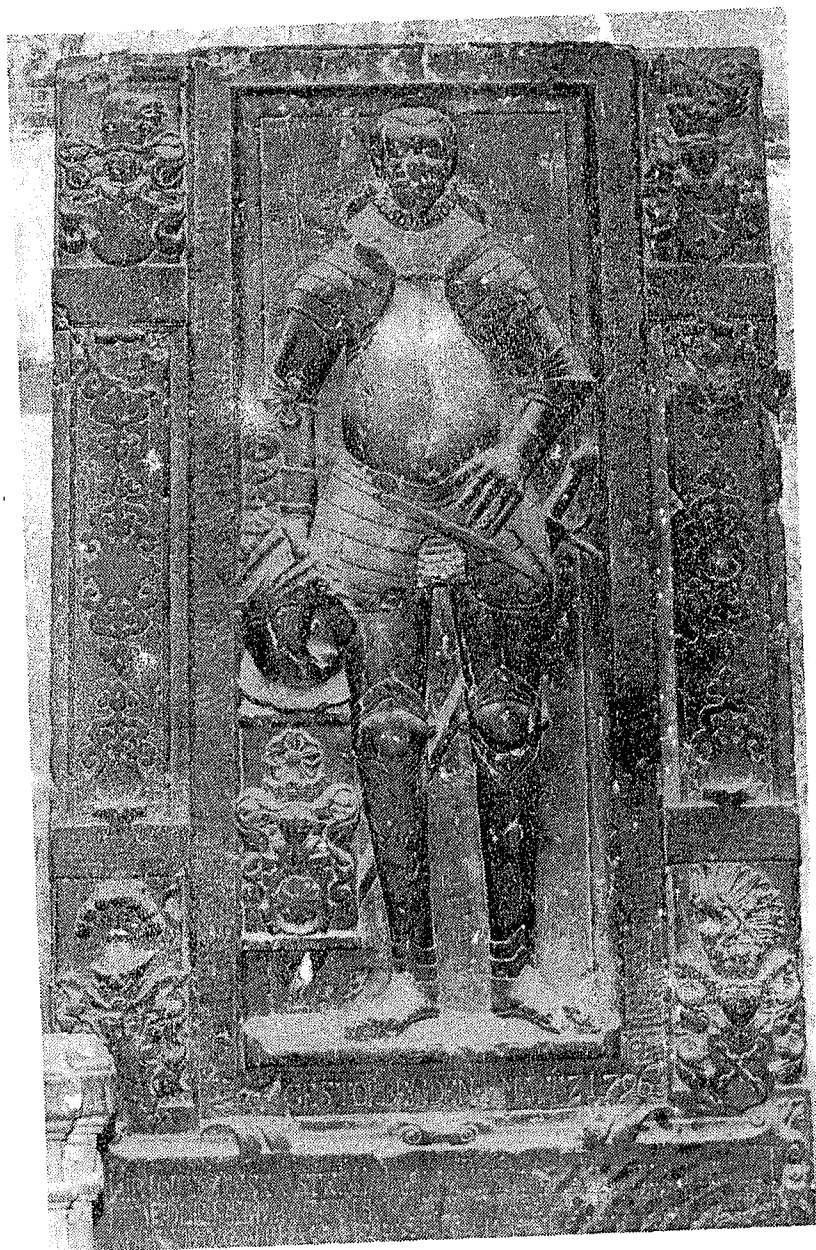
Letha Panie 1582 w Sobotu po Swatym / Martine Ritirzi
v puldruhy hodiny na Noc umrzel gest Urozeni Pan /
Pan Frydrieh Sezyma z Sezymowa Austi / a tuto tielo
geho odpocziwa oczekawayicz radostneho wzkrisseny
k wiecnemu ziwotu / (3)

Na dolním okraji náhrobku býval původně ještě také biblický citát, označený "Job XIX. Kap."

Ve smyslu dvorského dekretu císaře Josefa II. ze dne 7. října 1784 byl městský hřbitov kolem děkanského kostela v r. 1790 zrušen. Roku 1793 byla zbořena také hřbitovní zeď a desítky náhrobních kamenů byly postupně rozprodány, většinou jako stavební materiál. (4) Náhrobek Bedřicha Sezimy spolu se třemi dalšími tomuto osudu ušel. Po smrti litoměřického purkmistra Antona Schleidera, zemřelého dne 22. března 1796, jej koupila jeho vdova a nechala ho upravit jako desku na hrob svého manžela na novém městském hřbitově. Úprava spočívala v otesání původního českého nápisu po obvodu a jeho nahrazení německým textem, umístěným do dolejší části. (5) Těsně před první světovou válkou byl pak náhrobek z důvodu ochrany před povětrnostními vlivy přemístěn ze hřbitova na dnešní místo.

Náhrobní deska je provedena v mramoru o rozměrech 140x247 cm. Uprostřed, na poněkud prohloubeném hladkém pozadí, obklopeném úzkým obdélným rámem dosahujícím do horního okraje desky, se nachází reliéfní postava rytíře v životní velikosti, cca 180 cm. Je ztvárněn v plné zbroji, z níž vyčnívá nabírané krční okružní, a s dlouhým mečem zavěšeným po levém boku. Pravá ruka spočívá na přilbě burgundského

Heraldickou ročenku 1984 připravila redakční rada ve složení:
Pavel Palát, František Kučera (technická redakce);
Pavel R. Pokorný (odborný lektor);
Zdirad J. K. Čech, Petr Tybitancl (výtvarná redakce).

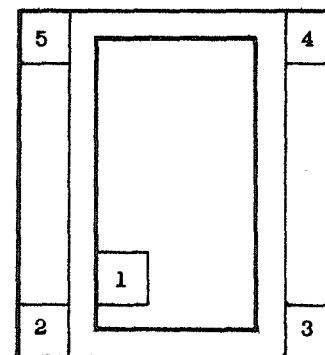

typu se zdviženým hledím a s pérovou ozdobou. Pod přilbou je umístěna reliéfní destička s erbem a také okraj desky, zdobený renesančním ornamentem, vyplňují v rozích další čtyři erby.

V dosavadní literatuře bylo sice již podáno správné určení těchto erbů, pokud jde o jejich ztotožnění s příslušnými šlechtickými rody, ale dosud nebyla vyhodnocena ani jejich původní vypovídací funkce, ani upřesněna jejich cena jakožto heraldického a genealogického pramene. Ankert (6) uvažoval o tom, že erby patří majitelům panství úštěckého a jejich příbuzným před Bedřichem Sezimou. Shodně s ním interpretoval smysl erbů také Jarschel (7), ovšem s tím, že jeden z těchto erbů zde byl umístěn jakožto erb manželky Bedřichova nástupce. Bez dlouhých důkazů je zřejmé, že tyto interpretace erbů odporují všemu, co je známo o funkcích erbů na jiných podobných památkách (8), kde jde vždy v první řadě o určení příbuznosti, nikoli především o náznak geneze majetkoprávních nároků. Jarschelova domněnka - totiž že je zde umístěn erb manželky vnuka (!) zemřelého - je sama o sobě obrácena v logický nesmysl. Na prahu správného řešení byl až Donek, uvažující, že "znaky po obou stranách rytířské postavy připomínají vývod zemřelého po přeslici" (9), zůstal však při pouhém náznaku.

V průběhu dosavadního studia nebylo doceněno, že všechny čtyři erby v rozích desky jsou provázeny nápisovými destičkami, které sice byly na konci 18. stol. otesány, avšak jejich původní text je známý. Podle již zmíněných záznamů Ambrože Strahla na nich bylo možno ještě v r. 1770 přečíst tyto údaje: "Elisska z Postiepicz Pra Baba", "Sabina z Ssebierzowa Matka", "Katerzina z Petrowicz. P. Baba", "Zdislawa z Dubi a z Lippeho Baba" (10). Erb uvnitř desky zřejmě samostatným textem označen nebyl.

Následující popis jednotlivých erbů a jejich vyhodnocení podávám v pořadí naznačeném na tabulce, které bude zdůvodněno dále.

1

1
V renesančním štítě pětilistá růže s oválným mřížovaným semeníkem. Na štítě turnajská přilba se čtyřhrotým monile, korunou a příkrývadly. Klenotem pětilistá růže jako ve štítě.

Mimo veškerou pochybnost se jedná o erb Sezimů z Ústí, v němž byla ve zlatém štítě modrá růže, opakující se v klenotu. (11) Je jisté, že tento erb, umístěný v hlavním poli náhrobního kamene, který nebyl na rozdíl od erbů umístěných v rozích označen samostatnou nápisovou destičkou, byl určen původní legendou po obvodu náhrobku. Jde tedy o erb Bedřicha Sezimy z Ústí a na Úštěku, zemřelého dne 17. listopadu 1582. Protože zemřel v Litoměřicích shodou okolností v době moru, byl zde také hned druhého dne pohřben. (12)

Pro další výklad je důležité si uvědomit, že jakkoliv v genealogii Sezimů z Ústí panují rozpory, je v tomto případě jisté, že uvedený Bedřich náležel mimo veškerou pochybnost ke čtvrté generaci tohoto původně jihočeského rodu, které patřil severočeský Úštěk. (12a)

2

V renesančním štítě lilie. Na štítě turnajská přilba se čtyřhrotým monile, korunou a příkrývadly. Klenotem vysoká (tatarská) čepice, ozdobená nahoře sedmi vějířovité rozloženými pštrosími pery.

Jedná se o erb Beřkovských ze Šebířova, kteří v červeném štítě nosili stříbrnou lilii, na přilbě příkrývadla stejných tinktur a v klenotu červený tatarský klobouk, který odlišuje jejich erb od podobných erbů se znamením lilie. Rozdíl v provedení jejich erbu na studovaném náhrobku od jiných starých vyobrazení spočívá v tom, že v tomto případě je čepice nahoře ozdobena sedmi pštrosími pery, zatímco jindy užívali sedmi nestejně dlouhých kohoutích per. (13) Jedná se o variabilitu v používání klenotu, která bývala

zřejmě dosti běžná a v případě Beřkovských ze Šebířova ji registruje už Meraviglia. (14) Jelikož na náhrobku není umístěn erb Bedřichovy manželky, již byla Eliška z moravského rodu Bořanovských z Bytešky, erbu jelení hlavy s hrdlem prostřeleným šípem, (15) není možno přiřknout erb - označený původně na nápisové destičce "Sabina z Ssebirzowa Matka" - matce Bedřichovy manželky, což by byla jedna ze dvou teoretických možností. Jde tedy mimo veškerou pochybnost o erb jeho matky, takže Sabinu Beřkovskou ze Šebířova můžeme určit jako dosud neznámou manželku jeho otce, Bedřicha st. Sezimy z Ústí, který zemřel v r. 1552. (16)

3

V renesančním štítě dvě zkřížené ostrve o šesti sucích. Na štítě turnajská přilba s tulipánovitým monile, korunou a příkrývadly. Klenotem složená křídla, na nichž jsou položeny ostrve ze štítu.

Jedná se o erb Škopků nebo Berků z Dubé, které klenot složených křídel se zkříženými ostrvami odlišoval od jiných větví rodu. (17) Je tedy zřejmé, že právě k tomuto erbu náležela na náhrobku nápisová destička s textem "Zdislawa z Dubi a z Lippeho - Baba". Erb "báby" by mohl teoreticky náležet matce Sabiny ze Šebířova, ale v logice řazení erbů na studovaném náhrobku je pravděpodobnější, že náležel bábě v mužské linii předků Bedřicha Sezimy z Ústí, a že tedy byla manželkou jeho děda Václava Prokopa, který zemřel v r. 1528.

4

V renesančním štítě kosmo položené znamení, v němž Ankert spatřoval "... einen Haken mit zwei Anhängen ...", zatímco

2

3

cích Sokolů z Mor ve Slavětíně, okres Louny. (20) Hák měl v erbu také moravský rod Rájeckých z Mírova. Jeho pěkné provedení je možno vidět na náhrobku Johanky Rájecké z Mírova (+ 1584) v kostele sv. Martina v Kralicích nad Olavou. (21)

Vraťme se však k popisu erbu. Na štítě spočívá turnajská prilba se srdcovitým monile, korunou a příkrývadly. Klenotem složená křídla, na nichž je položeno znamení ze štítu. K erbu náležela nápisová destička s textem "Katerzina z Petrovicz. P. Baba", takže je jisté, že erb patřil manželce prvního Sezimy ze Sezimova Ústí na Úštěku, Kateřině, dceři Václava ml. Cardy z Petrovic. Jedná se mimochodem o jediné zachované vyobrazení celého erbu rodu Cardů z Petrovic, známého jinak pouze z pečeti někdejšího husitského hejtmana Václava st. Cardy z Petrovic z r. 1440; na pečeti je však pouze štít. (22) Oporu pro tinktury erbu tohoto rodu máme ve zprávě konzer-

jindy je popisováno jako "hák čili hrot sudlice". (18) Toto určení je tedy značně rozporné, protože sudlice v žádném případě není synonymem háku. Jedná se o dvě rozdílné zbraně. Hák, resp. "kopí s hákem", je bodná zbraň, kombinovaná s hákem sloužícím k stahování jezdců z koní, která se v našich pramenech objevuje od přelomu 14. a 15. stol. a poté zase brzo mizí. Naproti tomu sudlice, s níž se setkáváme již od 1. pol. 14. stol., je kombinovaná zbraň bodná i sečná, opatřená někdy také různými háky, představující vývojového předchůdce halaparten. (19) V našem případě se bezpochyby jedná o hrot kopí s hákem, doplněný kulatými přívěsky. Pokud jde o ně, jsou tu patrně znázorněny nějaké ozdoby hrotu této zbraně, zavěšené na objímce a svírající s osou úhel asi 45 stupňů. V severních Čechách se s podobným znamením - ovšem bez uvedených ozdob - setkáváme ještě na náhrob-

vátora Františka Beneše, který v r. 1860 viděl jejich, dnes nezachovaný erb, pocházející ze zbořeného zámku v Jištěřpech, okres Litoměřice: v červeném štítě černý hrot kopí s hákem. (23)

5

V renesančním štítě šikmo položené hrábě o sedmi zubech. Na štítě turnajská prilba se čtyřhrotým monile, korunou a příkrývadly. Klenotem vlevo otočená hlava psa s vyplazeným jazykem.

Zlatých hrábí v černém štítě užívali Kostkové z Postupic, kteří od 15. stol. nosili v klenotu na korunované prilbě vlčí hlavu. (24) Rozdíl ve ztvárnění jejich erbu na studovaném náhrobku, spočívající v položení hrábí šikmo namísto jindy obvyklého kolmého postavení a užití psí hlavy - figura v klenotu má sklopené uši - namísto vlčí, lze pominout jako nepodstatné. I tak lze totiž přijmout, že právě k tomuto a ne k jinému erbu na náhrobku je nutno přiřadit zbývající ze čtyř nápisových destiček s textem "Elisska z Postiepicz Pra Baba".

Eliška z rodu Kostků z Postupic byla manželkou již zmíněného Václava ml. Cardy z Petrovic na Úštěku a tedy zároveň matkou Kateřiny z Petrovic. Na náhrobku byla sice označena jako prabába, zatímco ve skutečnosti náležela - jakožto matka jeho prabáby - do předchozí generace předků, ale to na naznačeném výkladu nemůže již ničeho změnit.

Erby na náhrobku Bedřicha Sezimy z Ústí vyznačují tedy tzv. průvodný vývod, v němž se jmenují matka, bába a prabába po otci, ale tím, že je tu umístěn i erb matky prabáby, náleží k vývodům značně neobvyklým. (25) Neobvyklé je i umístění erbů na náhrobku. Na podobných památkách bývají totiž zpravidla erby bližších předků umísťovány ve smyslu heraldické kurtoasie, která je v tomto případě značně porušena.

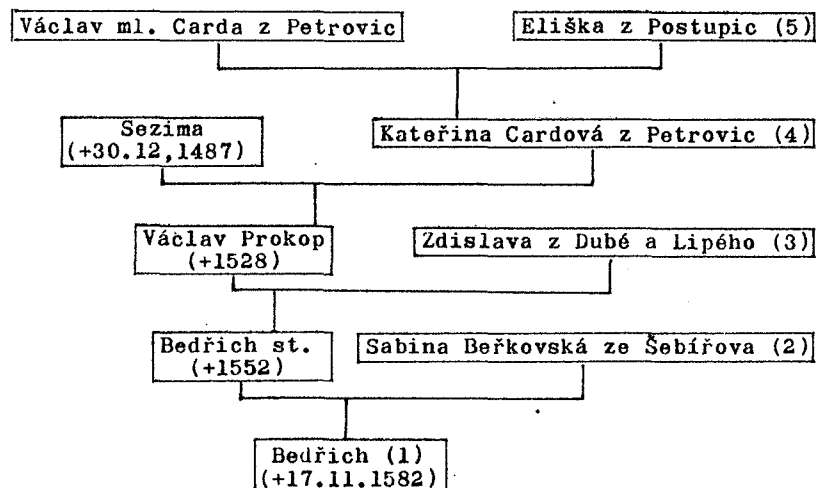

4

5

Posloupnost osob, jejichž erby jsou na náhrobku, lze vyjádřit takto:

Poznámky:

- (1) Ankert, H.: Der steinerne Ritter am Leitmeritzer Friedhofe. (dále jen Ritter) Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, XL./1902, pag.158-160. (dále jen MVGD). - Ankert, H.: Die Gräber und Gräfte in der Leitmeritzer Stadtkirche. Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs, XXV./1902, pag.274. (dále jen MNEC)
- (2) Monumenta sepulchralia imposita muro coemeterii Litomericii ad Omnes sanctos conscripta Anno 1770, srv. Ankert, H.: Grabschriften vom alten Friedhofe in Leitmeritz. (dále jen Grabschriften) MVGD, XLVIII./1910, pag.292, 295.
- (3) Grabschriften, pag.295, cit. podle Strahlova rukopisu letopočet 1587, který je však nutno podle rukopisných Pamětí litoměřických městských písařů opravit na 1582, srv. Okresní archiv Litoměřice, fond Archiv města Litoměřic, Pamětní kniha od 1570, pag.185.
- (4) Jejich soupis podává Grabschriften, pag.292-301.
- (5) Německý text zní:
Gestorben den 22. Mertz 1796. Hir vnter diesen Steine rvhet samt seinen altesten Soehnl. der edle Herr Anton Schleider Fvrgewester k. k. Hauptmann Avditor dann Bvrgemeister der k. k. Kreysstat Levtmeritz. Ericht dvrch seine Frav Catharina gebohrene Lvppmanin.
- (6) Ritter, pag.160; nápomocen mu byl heraldik P. Straka.
- (7) Jarschel, J.: Die Sezima von Oustí und auf Auscha. (dále jen Sezima) MNEC, XXXV./1912, pag.42-43.
- (8) Král z Dobré Vody, V.: Heraldika. Praha 1900, s.244-245. (dále jen Heraldika). - Martina Kolář: Českomoravská heraldika. I. Část všeobecná, již upravil August Sedláček. Praha 1902, s.111-130. (dále jen ČMH I). - Sedláček, A.: Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův. (dále jen Pýcha) Věstník Královské České Společnosti Náuk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, roč.1914, svaz.III. Praha, Královská Česká Společnost Náuk 1914, zejména na s.23.
- (9) Donek, E.: Poznámky k legendám, tradicím a pověstem erbovním na Litoměřicku. (dále Poznámky) Erbovní knížka na rok 1941, s.72.
- (10) Grabschriften, pag.295.
- (11) Heraldika, s.351. - Sedláček, A.: Českomoravská heraldika. II. Praha 1925, s.11. (dále jen ČMH II)
- (12) Ritter, pag.159. - Pamětní kniha od 1570, pag.185.
- (12a) Bernau, F.: Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren. Prag 1903, pag.582-583. - Ottův slovník naučný, XXII, s.915-917. (dále jen OSN). - Sezima, pag.30-40.
- (13) Heraldika, s.351. - ČMH I, s.243, 251. - ČMH II, s.83.
- (14) Meraviglia-Grivelli, R. J.: Der böhmische Adel. Nürnberg 1886, tab.93 - zde ve dvou variantách.

- (15) OSN, XXII, s.916. - ČMH II, s.284.
- (16) Vzhledem k tomu, že tuto Sabinu ze Šebířova považoval Jarschel (Sezyma, pag.43) za manželku údajného Bedřichova vnuka Jiřího Sezimy, dávám v dalším přednost genealogické řadě Sezimů z Ústí, kterou podal Sedláček v OSN, XXII, s.915-916.
- (17) ČMH I, s.254. - ČMH II, s.13.
- (18) Ritter, pag.158. - ČMH II, s.194. - Poznámky, s.72.
- (19) Drobná, Z. - Durdík, J. - Wagner, E.: Kroje, zbroj a zbraně doby husitské a předhusitské. Praha 1956, s.73-76.
- (20) ČMH I, s.205.
- (21) Chaloupka, J.: K historii obce Kralic nad Oslavou. Časopis Matice moravské, LXIV./1979, s.92, obr.18. - Pilnáček, J.: Staromoravští rodové. Vídeň 1930, s.468.
- (22) OSN V, s.143, obr.792. - ČMH II, s.194.
- (23) Jarschel, J.: Das Sezymaschloss zu Giessdorf. MNEC, XXXV./1912, pag.131.
- (24) Heraldika, s.157. - ČMH I, s.251. - ČMH II, s.33.
- (25) Pýcha, podobný případ neuvádí.

Ilustrace:

- s.4 Celkový pohled na náhrobník; stav v r. 1980.
- s.5 Schema postavení jednotlivých erbů na náhrobníku.
- s.6 1 Erb Sezimů z Ústí.
- s.7 2 Erb Beřkovských ze Šebířova.
- s.8 3 Erb Škopků nebo Berků z Dubé.
- s.9 4 Erb Cardů z Petrovic.
- s.10 5 Erb Kostků z Postupic.
- s.10 Genealogická posloupnost.

Die unübliche Ahnentafel aus Leitmeritz

In der Glockenstube bei der Kirche Heiliges Adalberts im Leitmeritz befindet sich das Marmorgrabmal Herrn Fridrich Sezima von Ústí und zu Auscha (+17.11.1582) mit dem Relief des Ritters in Plattenwaffe. Neben dem rechten Fuss ist das Stammwappen Sezimas von Ústí angestellt (Abb.1) und in den Winkeln befinden sich folgende Wappen: Seiner Mutter Sabina Beřkowský von Šebířow, Grossmutter Zdislawa von Dubé und Lipé, Urgrossmutter Katharine Carda von Petrowitz und ihrer Mutter Elisabeth Kostka von Postupitz (Abb.2-5). Das letzte Wappen verletzt die Regel der üblichen Ahnentafel.

Zusammenfassung von Pavel Palát

HERALDICKÉ PAMÁTKY NA PETROVĚ

Jiří Hanáček

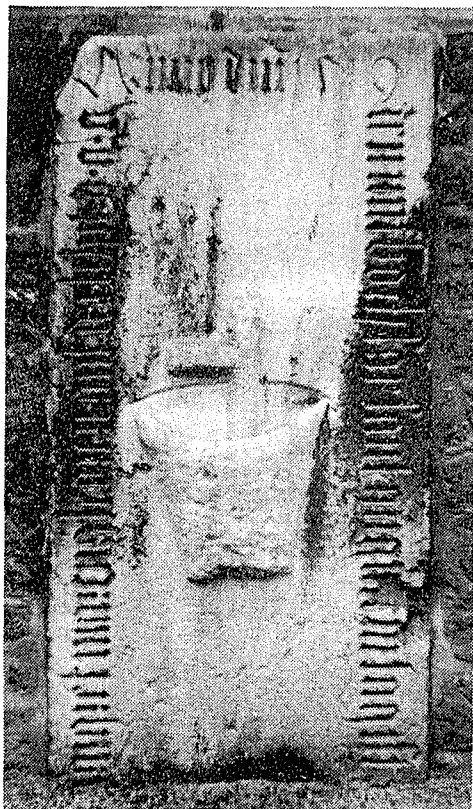
Z dochovaných zpráv nalézáme poprvé jméno Brna k roku 1091 v Kosmově Kronice, kde se píše o hradu a předpokládá se i existence hradního kostela. Za jeho budovatele můžeme považovat knížete Konráda, na jehož denárech se neumělý obrys stavby objevuje. Původní románský kostel byl během 13. stol. přestavován v raně gotickém slohu. Koncem 15. stol. byl kostel upraven na stejnohodnotný, čímž se stavba stala jednotnou a architektonicky vyváženou. Švédské obléhání Brna v letech 1643 a 1645 znamenalo pro kostel pohromu. Dělostřelbou byla stavba poničena, při požáru shořela střecha, celé vnitřní zařízení, zničeny byly i okolní kanovnické domy a nenahraditelné škody byly způsobeny archivu a knihovně. Provisorně opravený kostel se dočkal velké stavební obnovy teprve v polovině 18. stol., kdy byl vybudován mohutný vnitřní prostor ve stylu baroka. Dobový vkus konce 19. století se odrazil ve stavební obnově chrámu i v dostavbě věží, vše v novogotickém stylu. Počátkem našeho století byly ještě odstraněny poslední vnější barokní atributy, přestavěno průčelí a přistavena předsíň, opět v historizujícím slohu. V r. 1908 byly veškeré práce ukončeny a chrám dostal podobu, jako známe dodnes.

Jak bývalo ve středověku zvykem, rozkládal se i kolem kostela sv. Petra a Pavla hřbitov. Pohřbívalo se na něm do r. 1629, poté byl zrušen a na jeho místě později postavena biskupská residence. Ukládání zde byli zejména brněnští měšťané, ale ve starých záznamech nalezneme i jména pohřbených příslušníků šlechty, např. Jan Puška z Kunštátu a Otaslavic, Jan Matyášovský z Matyášovic, Ladislav z Lobkovic aj. Většina náhrobních kamenů byla použita pro stavbu a opravy již koncem 17. stol., takže do dnešních dnů se jich zachovalo celkem málo.

Mezi vnějšími opěrnými pilíři jsou vsazeny ty náhrobníky, které se našly při poslední přestavbě kostela počátkem tohoto století.

První pískovcový náhrobník nese německý nápis gotickou minuskulí s mnoha nedokončenými nebo zkratkovými slovy:

Anno dni 1519 ten mitboch far sant Aug/ust/ in tag ist
gescheturbe/n/ die erb/ar/e f/rau/ M/argret/ Marcus

Obr.1

ledreri/n/ auf der Schit d. G. g. (Obr.1)

Léta Páně 1519 ve středu přede dnem sv. Augustina zemřela ctná paní Margareta Marková koželužnice. Bůh jí buď milostiv.

Uprostřed náhrobní desky je cechovní symbol - kbelík s paličkou.

Další cechovní náhrobník pochází z r. 1579 a nese německý opis, který pokračuje v horní části desky:

ANNO DNI 1579 IAR DEN 13 TAG MAY MON IST IN GO/TT/
VERSCHIDEN DER ERBAR MAISTER IERGE PENNICZGO EIN
STAINMECZE DEM GOT GENAD (Obr.2)

Léta Páně 1579 13 dne měsíce května v Pánu skonal

Obr.2

slovutný mistr Jörg Beniško kameník , jemuz buď Bůh milostiv.

Uprostřed desky je ovál, v němž je štít, který nese atributy kamenického cechu - kladiva, kružítko a uhelnice.

Třetím z náhrobníků, nesoucích cechovní znamení, je kámen obdélníkového tvaru, v jehož horní části je v ozdobném rámu nápisová deska s německým textem:

ANNO 1599 DEN 5 SEBTEMBRIS IST DER ERBAR NAMHAFTE
CHRISTOF PERTHOLT MELZER VND MITBVRGER IN BRIN IN GOTT
SELIGLICH ENTSCHLAFFEN VND LIGT ALHIE BEGRABENN DEM
GOTT GENEDIG VND EIN FROLICHE AVFFERSTEHVNG VERLEICHEN
WOLLE AMEN (Obr.3)

Léta 1599 dne 5. září zesnul blaženě v Pánu slovutný proslulý Křištof Pertholt hvozda a spoluměšťan v Brně

a tuto pochován leží. Bůh mu buď milostiv a popřej mu veselého zmrtvýchvstání. Amen.

Pod nápisovou deskou jsou v kruhové kartuši vedle sebe postaveny dvě sladovnické limpy, sloužící k úpravě zeleného sladu na tzv. hvozďe, provázené po stranách literami C B. V textu se objevuje výraz "melzer", který v překladu znamená dnes již zapomenutý výraz "hvozda" nebo též "sladák".

O dalším náhrobním kamenu je známo, že byl původně umístěn v kapli Panny Marie, odkud byl do zdi apsidy přenesen. Jde o desku doktora Jiřího Ignáce Hetmeera, zemřelého v r. 1704. Náhrobník je poměrně málo známý, poněvadž je většinou zakryt ochrannou kovovou deskou a nevyniká na první pohled ani žádnou zvláštností; rytý nápis totiž není výrazný a v něm se ztrácí i erb, provedený pouze v tenkých konturách.

Pozn.:

Vzhledem k technické nereprodukovatelnosti náhrobníku je do souboru zařazena autorova kresba.

† Obr. 4

Latinský nápis praví:

HOC IN TUMULO RECONDITUS QUIESCIT PRAENOBILIS AC
EXCELLENTISSIMUS DOMINUS GEORGIUS IGNATIUS HETMEER
PHILOSOPHIAE AC MEDICINAE DOCTOR NEC NON IN MARCIONATU
MORAVIAE DISTRICTUS BRUNENSIS PHYSICUS PROVINCIALIS
IURATUS ET SENIOR QUI ANNO MDCCIV DIE 25 MENSIS
DECEMBRIS AETATIS SUAE ULTRA SEPTUAGESIMUM TERTIO PIE
OBDORMIVIT IN DOMINO PORRO PRO MEDICO SACRA IN HAC
TELURE SEPULTO QUI OLIM SANABAT CORPORIS ARTE LUES
OMNIS QUI TRANSIS DIC EX PIETATE VIATOR SANA ANIMAE
NAEVOS ILLIUS ORO DEUS (Obr.4)

Pod tímto náhrobkem uložen odpočívá vysoce vznešený a znamenitý pán Jan Ignác Hetmeer, doktor filosofie a lékařství Markrabství moravského v brněnské oblasti, provinční přísežný a nejstarší fysikus, který roku 1704, 25 dne měsíce prosince věku svého nad 73 let zbožně zesnul v Pánu. A tak za lékaře v této posvátné zemi pohřbeného, který kdysi zručně uzdravoval nemoci těla, každý, kdo kolem jdeš jako poutník, zbožně rekni: Bože, prosím Tě, uzdrav jeho duši.

Text je uprostřed přerušen vyobrazením erbu, který lze popsat takto: V hlavě štítu dvě lví hlavy en face, pod ní břevno provázené dvěma ležícími kotvami. Na štítě korunovaná turnajská přilba s příkrývadly, z koruny vyniká dvouocasý lev, držící v předních tlapách kotvu.

Tinktury erbu zatím nejsou známy. Hetmeer patřil pravděpodobně mezi palatinátní erbovníky, poněvadž jeho jméno nebylo nalezeno ani v dosud probádaných nobilitačních listinách ani v knižně vydaných soupisech panovnických diplomů.

Poslední z dodnes existujících náhrobníků je nejméně zachovalý; doba, po kterou byl vystaven nepřízní počasí, na něm zanechala zřetelné stopy, takže na nápisové desce zbývá opravdu jen zlomkový text.

Spodní polovina náhrobníku nese pozdně renesanční kartuš, v níž je položen štít s rozkřídlenou orlicí. Na štítě je korunovaná turnajská přilba s mohutnými příkrývadly, klenotem otevřená křídla s perizoniem.

Štít, přilba i příkrývadla jsou provedeny reliéfně, klenot je rytý, konce přesahují orámování a zasahují do kartuše.

Úplný text nápisu se zachoval v kapitulním archivu a podle něho lze identifikovat osobu zemřelého:

LETHA 1623 OSMYHO DNE MIESYCZE JULII W SOBOTU PO STEM
PROKOPU MEZY CZTWRTAU HODINAU NA USWITIE WIEKU SWEHO
57 UMRZEL GEST UROZENY A STATECZNY RYTIRZ PAN JAN
TYBURCZ CZIEGKA Z OLBAMOWICZ A TUTO TIELO GEHO MRTWE
POHRZBENO GEST GEHOZTO DUSSI PAN BUH RACZ MILOSTIW
BYTI (Obr.5)

Čejkové z Olbramovic, z pošlosti Janoviců, se objevují již mezi stoupenci krále Jiřího z Poděbrad. Rozkvětu dosáhli zejména v 15. a 16. stol. v několika liniích, z nichž rytířská - s poněkud nejasnou genealogií - vymřela teprve v

Obr.5

polovině 19. stol. Starý panský stav byl rodině potvrzen v r. 1681, český stav svobodných pánů v r. 1713 a hraběcí stav v r. 1748. Popis erbu: V modrém štítu stříbrno-červeně polcená, zlatě korunovaná orlice se zlatou pružinou. Klenotem otevřená křídla, stříbrná a červená, se zlatými pružinami, příkrývadla červeno-stříbrná. Zemřelý Jan Čejka byl známou osobností moravského stavovského povstání. Jako jednomu z hlavních vůdců rebelie mu byly konfiskovány statky Nová Syrovice a Bystřice na jihozápadní Moravě a on sám odsouzen k smrti a ztrátě ruky. Snad pod vlivem úřadů purkrabského a nejvyššího písařství, jež do té doby na Moravě zastával, byl rozsudek později změněn na doživotní žalář.

Obr.6

Řada dalších znaků je umístěna na církevních budovách, obklopujících dosti těsně kostel, a to jak na portálech tak na zdech.

Budova kapitulního děkanství je barokní se starším jádrem. Nad hlavním vchodem je zasazena skupina erbů, pocházejících z r. 1618. (Obr.6)

Střed volutového portálu vyplňuje erb Františka Serafinského z Dietrichsteina: Kosmo dělený štít s dvěma vinařskými noži je podložen latinským křížem a převýšen hodnostním kloboukem se šňůrami o 6 třapcích.

Osoba nositele erbu je natolik známá a její působení v náboženském vývoji zejména Moravy mnohokrát zhodnoceno, že postačí, připomeneme-li jen hlavní životní data a vztah k Brnu. František Serafinský se narodil dne 22.8.1570 v Madridu, byl kanovníkem ve Vratislavi a v Olomouci, od roku 1592 kolegiátním proboštem kapituly litoměřické. Na kněze byl vysvěcen v r.1597, r.1599 jmenován kardinálem a téhož roku zvolen biskupem olomouckým. V Brně založil v r. 1606 kapucínský klášter a r. 1616 ženský konvent františkánského řádu; v jezuitském kostele Nanebevzetí Panny Marie si nechal vybudovat honosnou hrobku. V Brně zažil i chvíle největšího ponížení v době stavovského povstání, kdy byl ve svém paláci zatčen a na sjezdu stavů prohlášen nepřitelem země a zbaven svých statků. Zemřel v Brně dne 19.září 1636.

Jeho erb na portále je provázen vpravo barokní kartuší se zkříženým mečem a klíčem - znakem svatopetrské kapituly, o

Obr.7

němž budeme mít příležitost pojednat později - vlevo v podobné kartuši je ve štítu orlice s perizoniem na křídlech a s korunkou na hrdle. Patří Hynkovi Novohradskému z Kolowrat, proboštu u zdejšího chrámu v letech 1605-1628.

Pod segmentem se nachází další ze znaků, na tomto vyobrazení krytý stínem. Znak se však na budově opakuje ještě několikrát; nejlépe si jej můžeme prohlédnout nad vchodem z Petrské ulice č.3. (Obr.7)

Oválný štít se znamením lva je položen do kartuše, nad štítem je hlavička andělíčka a vše je převýšeno kloboukem se šňůrami o 6 třapcích. Nad kloboukem nápis IVL. CAES. MACELVS, pod kartuší datum 1618 je na jiném místě ještě rozšířen o devisu DEO ET ECCLESIAE.

Určení tohoto znaku bylo nejsvízelnější. Zkratkový nápis mohl totiž poskytnout větší množství výkladů. Umístění znaku na nejvyšším místě portálu však vytváří precedens, že jeho majitel by měl být významnějším než osoby, jejichž znaky jsou položeny níže; rovněž podle počtu třapců bychom ho měli hledat mezi vysokým klérem té doby. Teprve s pomocí materiálů olomouckého arcibiskupského archivu byl znak

Obr.8

přisouzen Juliu Caesarovi Macellovi, který byl r.1610 brněnským kanovníkem a v r. 1616 děkanem brněnské kapituly. O tinkturách znaku nebyly nalezeny doklady, ba dokonce nebyla zjištěna ani pečeť tohoto kanovníka; zdá se, že uvedené znaky jsou jedinou autentickou památkou.

Dům označený jako Petrov č.3 patřival opatům benediktinského kláštera v Rajhradě. Tamní opatství bylo založeno v r. 1048 jako proboštství závislé na Břevnově. V r. 1686 bylo klášteru dáno právo volby probošta a současně právo pontifikální. Samostatné opatství se zde datuje od r.1813, kdy byl klášter vyňat z pravomoci Břevnova. Znak na Petrově pochází z r. 1631 a je pojat v tradičním řešení štítu se třemi kosmými břevny, z nichž prostřední je pokryto třemi růžemi. Štít býval modrý, břevna stříbrná, růže zlaté. (Obr.8)

V některé literatuře je znak břevnovského konventu i rajhradského opatství popisován shodně, tj. s břevny napříč. Musím na tomto místě uvést, že jak v Rajhradě tak i na dalších místech Moravy jsem se setkal pouze s břevny kosmými. Stejně provedení nalézáme i na jediných dvou známých variantách exlibris rajhradské knihovny. Lze tedy konstatovat, že představení rajhradského kláštera užívali zásadně tu podobu znaku, jaká je zachována na Petrově.

Domy č.6 a 7 mají klenáky zdobeny heraldickými figurami, tesanými volně do kamene bez použití štítu. Prvý znak je z r. 1715, druhý z r. 1976 a oba patří brněnské kapitule. Její založení se datuje dnem 7. března 1296, kdy olomoucký biskup Dětrich povýšil kostel na kolegiální. Král Jan Lucemburský založil v r. 1331 při kostele děkanství. V pobělohorské době náležela kapitula ke stavu prelátskému, zastoupení na sněmu však neměla a byla podřízena pravomoci olomouckého biskupa. V r. 1752 dostal kapitulní děkan právo užívat mitru na štítu. Po zřízení biskupství brněnského v r. 1777 byla dosavadní kolegiální kapitula povýšena na katedrální neboli stolici. Tím také zaniká hodnost probošta, jehož úřední povinnosti přecházejí na biskupa. Znakem kapituly byly symboly patronů chrámu sv.Petra a Pavla - zlatý klíč a stříbrný meč se zlatým jílcem, křížem přeložené v červeném štítu. Poloha jednotlivých figur není ustálená. Tento znak sloužil též jako předloha pro nový znak brněnské diecése, když byly po druhé světové válce opuštěny původní symboly s říšským orlem a rakouským štítkem.

Obr.9

Obr.10

Budova č.8 náleží biskupské prelaturě. Před vlastním domem je malý dvorek uzavřený zdí, do níž po stranách vchodu byly vsazeny dva erby. První patří již dříve uváděnému Hynkovi Novohradskému z Kolowrat, proboštu brněnské kapituly v letech 1605-1628. (Obr.9) Zařazení duchovních osob do rodinné genealogie je vždy poněkud problematické, poněvadž rodokmeny nevěnují příliš pozornosti osobám, které nemají vliv na další pokračování rodu. Nejpravděpodobněji zde jde o syna Jana Novohradského z pošlosti košatecké a Elišky Berkovny z Dubé, ovdovělé Vřesovcové. Pískovcový štít nese krásně pracovanou rozkřídlenou orlici s pružinou na křídlech a s korunkou na hrdle. Nedlouho po vzniku erbu, v polovině 17. stol., se větev Novohradských Kolowratů od této podoby - v modrém štítu stříbrno-červeně

polcená orlice se zlatým perizoniem a zlatou korunkou na hrdle - odklání, přidává orlici druhou hlavu a na hrud bubenberský štítek.

K druhému erbu se hlásí Jean Louis Raduit de Souches, proslulý obránce Brna za švédských v r. 1645. (Obr.10) Český stav svobodných pánů obdržel dne 2.5.1646, starý panský stav 22.3.1650 a stav hraběcí 5.3.1663. Všechny jsou podmíněny jeho vojenskými úspěchy a v době poslední nobilitace je de Souches titulován jako skutečný císařský vrchní válečný rada a vrchní velitel dělostřelectva a pěchoty na Moravě. Pískovcový erb odpovídá hraběcímu stavu a po doplnění tinktur jej popisujeme takto: Čtvrcený štít se zlatým středním štítkem, v něm červená krokev provázená třemi červenými srdci (2+1), v patě stříbrný stoupající měsíc. V 1. a 4. modrém poli červeno-stříbrně šachovaná korunovaná orlice; 2. a 3. pole třikrát stříbrno-červeně dělené, v něm stříbrná pevnostní věž, z jejíhož cimbuří vlaje šest červeno-stříbrných korouhví. Dvě turnajské korunované přílby s příkrývadly, pravá nese v klenotu orlici, levá věž. Symbolika erbu je vlastně ilustrací maršálových zásluh, neboť 1. pole je tvořeno znakem Markrabství moravského, věž ve 2. poli připomíná úspěšně obhájené Brno a pruhy v tomto poli odpovídají tinkturám městského znaku.

Portál brány do dvorku nese barokní kartuš s erbem brněnského probošta Heřmana Hanibala z Blümengen. Blümengenové pocházeli z Westfálska a do počátku 18. stol. byli poměrně málo známí. Teprve Heřman Jošt, tajný rada a kancléř opata z Kempten, se zasloužil o rychlý rozvoj rodu. Jeho synové a vnukové dosáhli nejen vysokých hodností ve státní správě, ale domohli se i značného majetku a vlastnili rozsáhlé statky na Moravě a v Dolních Rakousích. Již Heřman Jošt byl v r. 1720 povýšen císařem Karlem VI. do stavu rakouských svobodných pánů a po propůjčení inkolátu zakoupil moravská panství Letovice a Slatinku. Jeho synové, Jindřich Kajetán, Heřman Hanibal a Jan Kryštof, byli v r. 1759 vyzdviženi do stavu hraběcího. Jindřich Kajetán byl kancléřem císařského tribunálu na Moravě, presidentem moravské komory pro politické záležitosti, ministrem vnitřního obchodu ve vládě císařovny Marie Terezie, v letech 1753-1763 moravským zemským hejtmanem a v letech 1771-1782 nejvyšším kancléřem českým. Nejmladší Jan Kryštof ho následoval v politické kariéře, byl zemským podkomořím Českého království a v letech 1772-1782 zemským hejtmanem na Moravě. Heřman Hanibal, určený pro kněžskou dráhu, byl olomouckým kanovníkem, v letech 1751-1774 infulovaným proboštem při brněnském chrámu, kde v r. 1751 vystavěl budovu prelatury a r. 1771 opatřil chrám novou kazatelnou. V r. 1763 jej císařovna Marie Terezie jmenovala biskupem v Hradci Králové a o rok později se ujal svého úřadu. Na Brno však nezapomínal, úřad probošta si ponechal, dále dbal o výzdobu katedrál a v tomto městě také dne 17.10.1774 zemřel. Erb je datován k r. 1754, kdy Blümengenové byli ještě ve stavu

Obr.11

svobodných pánů, ale při pozdějším povýšení se již neměnil. Opět po doplnění tinktur popisujeme erb takto: Čtvrcený štít se zlatým středním štítkem, v něm zelený keř s pěti červenými růžemi na zeleném trávníku (mluvící znamení). V 1. a 4. červeném poli do středu hledící zlatý korunovaný dvouocasý lev; ve 2. a 3. stříbrném poli tři červené růže (2+1). Na štítu infule a berla. Mladší erb z r. 1771 na zdi budovy prelatury (Obr.11) nese shodně provedený štít, v němž jsou tinktury částečně naznačeny šrafováním, za štítem uprostřed latinský kříž, vpravo mitra, vlevo berla, vše převýšeno kloboukem se šňůrami o 6 třapcích. Poslední atributy již naznačují biskupskou hodnost Heřmana Hanibala. Nápisová deska pod tímto i předchozím erbem, s textem značně nezřetelným, zdůrazňuje stavebníkovy zásluhy.

Obr.12

Nejrozsáhlejší soubor znaků se vztahuje k nejslavnějšímu období v náboženských dějinách chrámu a celé diecése. Dne 16.11.1776 oznámila oficiálně císařovna Marie Terezie olomoucké kapitule svůj úmysl povýšit olomoucké biskupství na arcibiskupství a zřídit nová biskupství v Brně a v Opavě. Podle konečné dohody však mělo být založeno biskupství jen v Brně, slezské biskupství v Opavě bylo pominuto a rozhodnutí o něm odloženo na dobu pozdější. Příslušné dekrety papeže Pia VI. jsou datovány dnem 5.12.1777; tím bylo zřízeno biskupství v Brně a podřízeno olomouckému arcibiskupství. Prvním biskupem brněnským se stal olomoucký kanovník a dosavadní probošt svatopetrský Matyáš František Chorynský. Narodil se dne 14.10.1720 v Pačlavicích ve starém českém rodě vladyků z Ledské, usedlém od r. 1491 v Choryni u Valašského Meziříčí, po níž se pak dále psali. Kněžské svěcení přijal v r. 1742, titulárním biskupem samarským se stal v r. 1771. Zastával úřad světícího biskupa u olomouckého Hamiltona a současně se stal koadjutorem brněnského probošta Blümengena. Toho též v r. 1775 vystřídal v proboštském úřadu, v němž setrval až do svého zvolení prvním sídelním biskupem brněnským. Ze stavební činnosti

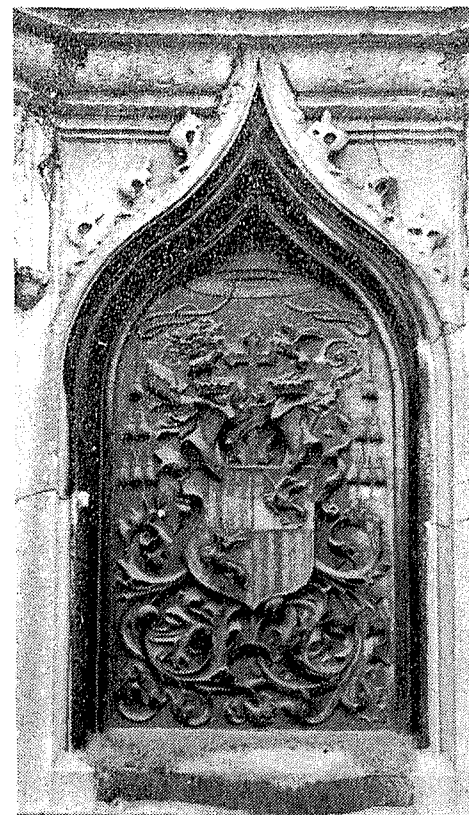
je třeba zejména připomenout započatou barokní přestavbu katedrály na Petrově. Zemřel v Brně dne 30. října 1786. Vladykové z Ledské měli podle Sedláčka zlatý polcený štít, vpravo černý roh postrkaný třemi stříbrnými klepety, vlevo stříbrný s klepety černými. U jiných autorů jsou tinktury udávány odlišně. Tento erb byl potvrzen v r. 1710 Karlu Chorynskému, když byl povýšen do panského stavu starožitných rodin. Pozdější biskup Matyáš František Chorynský obdržel spolu se svými třemi bratry dne 12.12.1761 český hraběcí stav. Erb, který se však tímto povýšením nezměnil, je položen jako střední štítek do biskupského znaku, umístěného v r. 1778 nad vchodem do konsistoře. Obrácené postavení infule a berly pod biskupským kloboukem nasvědčuje tomu, že předlohou pro znak byl pravděpodobně typář pečeti. Je tedy v 1. a 4. zlatém poli černý dvojhlavý orel pod císařskou koruncou, na hrudi babenberský štítek s literami MT na břevnu; ve 2. a 3. červeném poli pět stříbrných kuželů (3+2). Takto upravený štít se stal i znakem brněnského biskupství. (Obr.12)

Z památek na další biskupy se zachovaly pomníky přenesené počátkem 20. stol. ze zrušeného hřbitova uprostřed města: náhrobek Vincence Josefa Schrattenbacha s odcizeným erbem a pomníky Václava Urbana Stuffera a Karla Nöttiga, oba bez heraldické výzdoby.

Jediný z pomníků nesoucí erb patří Janu Antonínu Arnoštu hraběti Schaffgotschovi, svobornému pánu z Kynastu a Greifensteinu, narozenému dne 16.2.1804 v Brně. Po krátkém působení v duchovní správě arcidiecése olomoucké byl dosazen za administrátora a později kněze do Dyjákovic na Znojmsku. V r. 1837 se vrátil do kapituly olomoucké, aby se rok poté stal proboštem v Kroměříži. Roku 1839 přijal biskupské svěcení a jako člen výboru biskupů se zúčastnil uzavření konkordátu mezi apoštolskou stolicí a rakouským císařem. Brněnským biskupem, v pořadí šestým, byl jmenován v r. 1841 a následujícího roku nastolen. Jako všichni jeho předchůdci dosáhl i on biskupského stolce císařským jmenováním. Zemřel v Brně dne 31. března 1870. Schaffgotschové byli známí již ve 13. stol., říšský stav svobodných pánů obdrželi v r. 1592, český stav hraběcí v r. 1703 a říšský stav hraběcí v r. 1717.

V majestátu, jímž nabyli dnem 23.9.1696 panského stavu starožitných rodin, se jejich erb popisuje takto: Štít čtvrcený. V 1. a 4. stříbrném poli čtyři červené kůly, ve 2. a 3. modrém poli zlatý gryf, držící v pazourech stříbrný kámen. Na štít jsou postaveny dvě přilby; pravá s příkrývadly červeno-stříbrnými nese v klenotu přirozenou jedli, pod ní stříbrnou ovečku s červeným obojkem a zlatým zvonečkem; levá s příkrývadly modro-zlatými nese gryfa ze štítu.

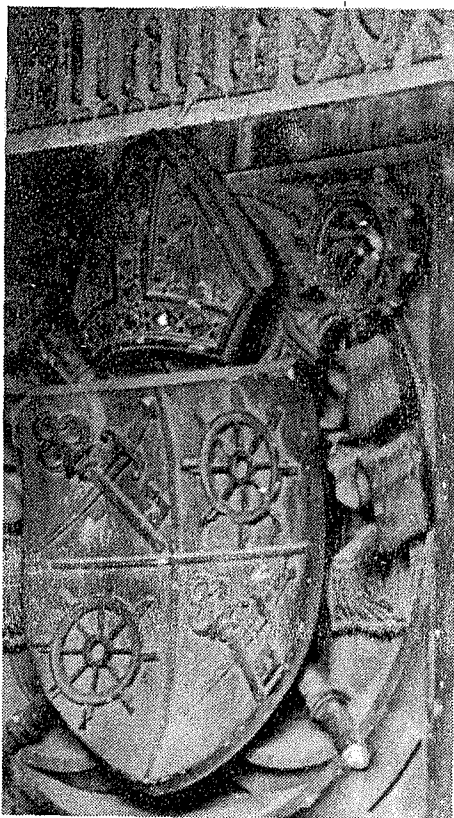
Prakticky v této podobě je erb vytesán na vápencovém pomníku. Pojat je ve stylu německé novogotiky, zejména ve tvaru kolčího štítu a proplétajících se příkrývadel, připomínajících spíše listy bodláku. Značně neobvyklé je postavení gryfa ve 2. poli - zpět otočenou hlavu je snad

Obr.13

nutno považovat za kameníkovu uměleckou hříčku, která nemá oporu v oficiální podobě erbu. Stejně volně si umělec upravit i klenot pravé přilby, který rozhodně nezobrazuje jedli. Rovněž slohově k sobě nepatří kolčí přilby s hodnotními korunami svobodných pánů. Výčet zvláštností erbu uzavírá společné použití přileb a hodnotních kusů. V praxi se u znaků církevních hodnostářů, kteří pocházeli ze šlechtických rodů, používala na štítu - pokud byl doplněn infulí a pedem a převýšen kloboukem - pouze listová koruna. Zde tedy jako určitou anomálii můžeme vidět jak přilby s klenoty a příkrývadly tak biskupský kříž, mitru i berlu, vše převýšeno biskupským kloboukem. Zajímavý erb na pomníku doplňuje Schaffgotschův portrét. (Obr.13)

Boční vchod do sakristie zdobí znak dalšího brněnského biskupa - Františka Saleského Bauera.

Obr.14

Narodil se dne 26.1.1841 v Hrachovci u Valašského Meziříčí. Krátce působil v duchovní správě ve Vyškově, pak se stal profesorem na bohoslovecké fakultě v Olomouci, odkud byl povolán na vysoké učení pražské k přednášení Nového zákona a řízení semináře. V r. 1882 přijal biskupské svěcení, které přímo souviselo s jeho současným jmenováním osmým biskupem v Brně. V šedesáti letech požádal o pensionování, to však nebylo papežem přijato, naopak v r. 1904 byl povolán na arcibiskupský stolec do Olomouce, kde ještě dalších 11 let významně ovlivňoval církevní život. Zemřel v hodnosti kardinála v Olomouci dne 25.11.1915. Brněnskému kostelu zanechal trvalou památku v podobě dvou věží. Vysvěcení jejich základního kamene připomíná datum 26. května 1904 a osobní znak (Obr.14), který přijal až v průběhu výkonu svého úřadu. Model znaku provedli vídeňští sochaři J. Mittereiter

Obr.15

a J. Dworak: Čtvrcený štít; v 1. a 4. modrém poli jsou křížem přeloženy zlatý klíč a stříbrný meč se zlatou rukojetí; ve 2. a 3. stříbrném poli modré mlýnské kolo o 8 lopatkách. Na štítě je postavena mitra, za štítem kříž a berla, vše s filigránskou výzdobou v té době velice oblíbenou. Třebaže figury 1. a 4. pole vycházejí z kapitulního znaku, nebyla zde převzata červená barva pole nýbrž použita modrá, pravděpodobně k zachování barevné vyváženosti celého štítu.

Ze stejné sochařské dílny pocházejí i modely znaků, umístěné v r. 1908 na průčelí nově postavené předsíně. V jejich středu je erb Baueroва nástupce, devátého biskupa Pavla Huyna (Obr.15), dalšího z narozených v Brně 17.2.1868. Počátky jeho dráhy nebyly oslnivé; působil v duchovní správě ve Křetíně jako zámecký kaplan a až do biskupského

jmenování byl pouze venkovským farářem. Od r. 1898 se objevuje v brněnské kapitule ve funkci kooperátora. K jeho povolání do úřadu biskupa brněnského přispěla bezpochyby Huynova vysoká vzdělanost a trojí doktorát - z filosofie, teologie a kanonického práva.

Události první světové války a postulate pražského arcibiskupa Lva Skrbenského do Olomouce ukončily v r. 1916 Huynovo působení v Brně. V čele pražské arcidiecése setrval do r. 1918, poté Prahu opustil a v roce následujícím se oficiálně vzdal arcibiskupského stolce. Zemřel ve vysokém věku ve Švýcarsku v r. 1946.

Jeho erb má podle udělení z r. 1904 tuto podobu: Hlavní štít je čtvercový se čtvercovým středním štítkem, v něm je štítek srdeční.

Ten je červený se stříbrným hradem o dvou věžích a s branou. Na štítku je postavena koruna, z níž vyrůstá stříbrný minaret.

Střední štítek nese rodový erb z r. 1697: V 1. a 4. modrém poli pod zlatou hlavou 6 zlatých kostek (3+3), ve 2. a 3. zeleném tři stříbrné řeky.

Hlavní štít nese znak biskupství brněnského: V I. a IV. zlatém poli černý dvojhlavý orel pod císařskou korunou, na hrudi babenberský štítek s literami MT na břevnu; ve II. a III. červeném poli 5 stříbrných kuželů (3+2). Znak je doplněn hodnotnými kusy - biskupskou mitrou, křížem a berlou.

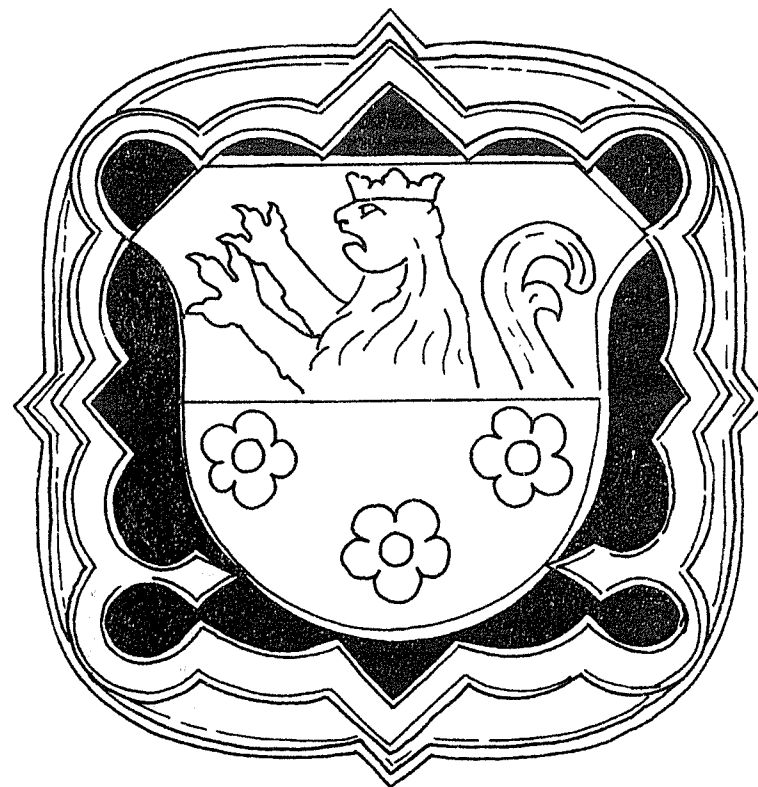
Po stranách Huynova biskupského znaku se nacházejí další dva kamenné reliéfy. Znak vlevo patří brněnské kapitule, pravý znak, třebaže nese všechny heraldické náležitosti, je fiktivní a vytváří pouze dekorativní pendant znaku kapitulního. Za pozornost stojí velmi ozdobné vypracování všech částí a figur.

Časté přestavby chrámu neposkytovaly v interiéru nějaké výrazné možnosti uchování památek s heraldickou výzdobou. V podlaze je sice několik hrobek, většinou kanovníckých, jejich současný stav však není dostatečně dokumentován a jediná deska s původním erbem šlechticů z Ullersdorfu je natolik sešlapána, že z vystouplého reliéfu zůstaly pouze hlavní kontury.

Z nástropních maleb je zde známý erb olomouckého biskupa Stanislava Thurza von Bethlénfalva; renesanční velmož, milovník umění, přítel korunovaných hlav i oblíbenec prostého lidu se zapsal do dějin brněnského kostela stavbou renesanční biskupské residence a patrové severní předsíně chrámu, na jejichž svornících nechal v r. 1510 dvakrát vymalovat svůj erb: Červeno-zlatě dělený štít s rostoucím zlatým korunovaným lvem v horní a se třemi červenými růžemi v dolní polovině. (Obr.16)

Další barevné štíty na stropě presbytáře jsou mnohem mladší. Pět svorníků umělého gotického žebroví zde bylo vyzdobeno pěti znaky. (Obr.17)

Od závěru stavby poznáváme na prvním štítu podle typického trojvrší, na němž sedí holubice s ratolestí v zobáku, znak Eugenia Pacelli, papeže Pia XII., s pontifikátem v letech

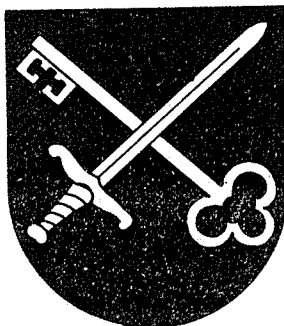
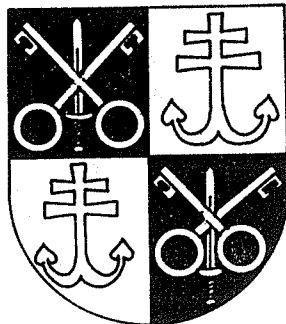
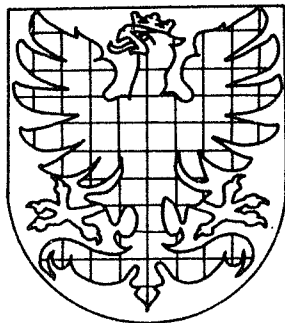
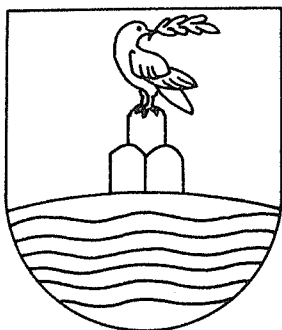

Obr.16

1939-1958. Druhý a třetí štít nesou znaky Čech a Moravy; pátý štít nese znak kapitulní, v němž černá barva nahradila původní červenou. Důvod této změny není znám a určité jde v tomto případě o omyl.

Znak na čtvrtém štítu patří Karlu Skoupému. Štít je čtvercový; v 1. a 4. černém poli jsou dva zlaté zkrácené klíče podložené vztyčeným stříbrným mečem s červeným jílcem; 2. a 3. pole je zelené se stříbrným patriarchálním kotvovým křížem, hroty kotvy jsou zakončeny lipovými lístky. Ve znaku, který v r. 1946 pro biskupa navrhl Břetislav Štorm, je použito znamení z nového znaku biskupství, odvozených od symbolů patronů chrámu, kotva v biskupském poli je atributem sv. Klimenta, patrona kostelíka u Lipůvky, rodiště biskupova, patriarchální kříž vyjadřuje úmysl šířit cyrilometodějskou myšlenku.

Karel Skoupý se narodil dne 30.12.1886 v Lipůvce. Po vy-

Obr.17

svěcení na kněze v r. 1911 se stal profesorem na brněnském kněžském semináři, v jehož čele stál dalších 25 let. Pro výchovu kněžského dorostu zahájil stavbu biskupského gymnasia a konviktu na Kraví hoře. Na biskupský stolec byl povolán v r. 1946. Zemřel v Brně dne 22. února 1972. Skoupého znak ve spojení se znakem papežským zařazuje vznik maleb v presbytáři do let 1946-1947.

Chrám sv. Petra a Pavla jako významná historická i stavební památka města prochází v současné době rozsáhlými a nákladnými restauračními pracemi. Doufejme, že po jejich dokončení bude věnována stejná pozornost i dochovaným heraldickým památkám a provedena jejich důkladná konservace. Bezprostřední blízkost pracoviště Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody dává naději, že s erby, o nichž tato studie pojednává, se shledáme i v dalších desetiletích.

Literatura:

Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze. Roč. I.-X. Praha 1893-1904.

Doerr, A. v.: Der Adel der böhmischen Kronländer. Prag 1900.

Dostál, E.: Umělecké památky Brna. Brno 1928.

Hanáček, J.: Brněnská církevní heraldika. Brno 1977.

Hanáček, J.: Brněnské náhrobky a portály. Brno 1978.

Havránková, V.: Epigraphica Brunensis. Katalog brněnských nápisů do r. 1800. Diplomová práce na filosofické fakultě University Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Brno 1970.

Hawlik, A.: Nachrichten über Kunstwerke in Brünns Kirchen. Brünner Wochenblatt 1824-1827.

Hosák, L.: Historický místopis země moravskoslezské. Praha 1929 ad.

Hrudička, A.: Topografie diecése brněnské. Brno 1908.

Chromý, M. - Hanáček, J.: Stavební vývoj a heraldické památky kostela sv. Jakuba v Brně. Nepublikovaný text přednášky, 1981.

Kadich, H. v. - Blažek, C.: Der mährische Adel. Nürnberg 1899.

Katalog moravských biskupů, arcibiskupů a kapitul staré i nové doby. Olomouc 1977.

Lehner, F.: Biskupská kaple v residenci brněnské. Method 1889.

Louda, J.: Moravská církevní heraldika. Olomouc 1977.

Medek, V.: Moravští metropolité. Katolické noviny, 1977.

Pilnáček, J.: Staromoravští rodové. Reprint. Brno 1972.

Procházka, R. v.: Anhang Böhmisches Adelsfamilien ausgewählte, bisher nicht veröffentlichte Stammlisten böhmischer Adelsge-

schlechter. Österreichisches Familienarchiv. Band 3.
Neustadt an der Aisch 1969.

Procházka, R. v.: Genealogisches Handbuch erloschener böhmischer Herren-
standsfamilien. Neustadt an der Aisch 1973.

Prokop, A.: Zur Baugeschichte der Peterskirche in Brünn. Wien 1884.

Rybička, A.: O erbích, pečetěch a znacích stavu kněžského v Čechách.
Praha 1862.

Sedláček, A.: Českomoravská heraldika. II. Praha 1925.

Štorm, B.: Znaková kniha stavu duchovního v zemích českých.
Olomouc 1929.

Štorm, B.: Některé novější znaky stavu duchovního.
Rodokmen, I./1946, č.3, s.65-66.

Šujan, F.: Dějepis Brna. Brno 1928.

Tenora, J.: Kathedralní kostel sv. Petra a Pavla. Brno 1930.

Wolny, G.: Die königliche Hauptstadt Brünn. Brünn 1836.

Zelenka, A.: Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe.
Regensburg 1979.

Prameny:

Státní oblastní archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství
Olomouc, sign. D II b 45/1.

Ilustrace:

- s.14 Pískovcový náhrobník Margarety Markové (Marcusové) z r. 1519.
- s.15 Náhrobník kameníka Jörge Beniška (Penniczgo) z r. 1579.
- s.16 Náhrobník Křištofa Pertholta z r. 1599.
- s.17 Dokumentární kresba erbu doktora Jiřího Ignáce Hetmeera z jeho
náhrobníku z r. 1704.
- s.19 Náhrobník Jana Tyburciho Čejky z Olbramovic z r. 1623.
- s.20 Portál budovy kapitulního děkanství s erby kardinála Františka
Serafinského z Dietrichsteina, svatopetrské kapituly, probošta
Hynka Novohradského z Kolowrat a kapitulního děkana Julia Cae-
sara Macella.
- s.21 Znak kapitulního děkana Julia Caesara Macella z portálu v Pe-
trské ulici č.3.
- s.22 Znak benediktinského opatství v Rajhradě z portálu domu č.3
na Petrově.
- s.23 Erb probošta brněnské kapituly Hynka Novohradského z Kolowrat
ze zdi dvora biskupské prelatury.
- s.24 Erb hraběte Jeana Louise Raduita de Souches, tamtéž.

- s.26 Erb biskupa Heřmana Hanibala z Blümengen z r. 1771 na budově
biskupské prelatury.
- s.27 Erb biskupa Matyáše Františka Chorynského z Ledské z r. 1778
na portálu konsistoře.
- s.29 Erb biskupa Jana Antonína Arnošta hr. Schaffgotsche, svob. p.
z Kynastu a Greifensteinu z r. 1870 na náhrobním pomníku.
- s.30 Znak biskupa Františka Saleského Bauera na bočním vchodu do
sakristie.
- s.31 Erb biskupa Pavla hr. Huyna na průčelí nově postavené předsíně
z r. 1908.
- s.33 Dokumentární kresba erbu olomouckého biskupa Stanislava Thurza
von Bethlénfalva; erb vymalován na svorníku klenby severní
chrámové předsíně v r. 1510.
- s.34 Dokumentární kresby erbů a znaků umístěných na stropě presby-
táře: papež Pius XII., Čechy, Morava, biskup Karel Skoupý,
brněnská kapitula; malby pocházejí z let 1946-1947.

Fotografie a kresby publikované v této studii dokumentují stav jednotli-
vých památek k roku 1983.

Heraldische Denkmäler der Petrowan Höhe

Die Studie befasst sich mit den heraldischen Denkmälern in der nächsten
Umgebung des Heiligen Peters u. Paul-Doms in Brünn. Die ersten Erwähnun-
gen der Kirche erschienen im J. 1091, in den nächsten Jahrhunderten wur-
de sie mehrmals umgebaut. Während der schwedischen Belagerung von Brünn
im J. 1645 wurde sie fast gänzlich zerstört und die Baurenovierung er-
folgte erst in der Hälfte des 18. Jh. Die Entwicklung wurde durch die
Renovierung des Doms im neugotischen Stil anfangs des 20. Jh. In der Um-
gebung der Kirche blieb eine Reihe heraldischer Denkmäler erhalten, die
vom 16. bis zum 20. Jh. entstanden sind.

Von den Grabmälern sind das vor allem interessante Tafeln aus dem 16.
Jh. mit der Gewerkschaftsymbolik der Gerber, Steinmetzen und Mälzer
(Abb.1-3). Die bürgerliche Heraldik ist durch das Wappengrabmal des Dr.
Georg Hetmeer, gestorben im J. 1704, vertreten (Abb.4). Aus der Menge
der hier früher existierenden Grabmälern des mährischen Adels blieb nur
ein einziges erhalten, das Johann Tyburci Čejka von Olbramowitz, gestor-
ben im J. 1623, gehörte (Abb.5).

Viele Wappen sind auch an den kirchlichen Gebäuden angebracht, die die
Kirche unmittelbar umgeben. Das Portal des Gebäudes der Kapiteldekanai
aus dem J. 1618 (Abb.6) trägt in der Mitte das Wappen des Kardinals
Franz von Dietrichstein, Bischofs von Olmütz, rechts das Kapitelwappen
und links das Wappen des Dompfropstes Heinz Nowohradský von Kolowrat.
Einmalig ist das Vorkommen des Wappens des Dekans des Brünner Kapitels
Julius Caesar Macellus aus dem J. 1618 (Abb.7).
Die Ordensheraldik repräsentiert das Wappen der Äbte des Benediktiner-
klosters in Raigern bei Brünn aus dem J. 1631 (Abb.8). In die Mauern der
Bischofsprälatur wurden die Wappen des Propstes Heinz Nowohradský von
Kolowrat (Abb.9) und Jean Louis Raduit de Souches (Abb.10) eingesetzt.

Im Innenhof ist das Wappen des Propstes Herrmann Hanibal von Blümen gen aus dem J. 1771 eingemauert, der im J. 1763 Bischof in Königgrätz wurde (Abb.11).

Ein weiterer Wappenkomplex bezieht sich auf die Personen der Brünnner Bischöfe. Das Bistum in Brünn wurde mit dem päpstlichen Dekret vom 5.12. 1777 errichtet und auf dem Bischofssitz wechselten sich bisher 12 Würdenträger ab. Von denen liessen hier ihre Wappen:

Matthias Franz Chorynský von Ledská (Bischof in den J. 1777-1786); dieser begann den Barockumbau des Doms. Sein Wappen aus dem J. 1778 über dem Eingang in das Konsistorium (Abb.12) wurde nach dem Siegelstock gestellt, wovon die umgekehrte Ordnung der Wappenfelder und die Lage des Stabs und der Infel zeugt. Das Wappen von Johann Anton Ernst Graf Schaffgotsch (Bischof in den J. 1841-1870) blieb an seinem Denkmal erhalten (Abb.13). Auf dem Wappen ist die Stellung des Greifs im zweiten Wappenfeld und der gleichzeitige Gebrauch des vollständigen Kleinods des Adelswappen mit allen Attributen des kirchlichen Würdenträgers ungewöhnlich. Franz Salesius Bauer (Bischof in den J. 1882-1904 und späterer Erzbischof von Olmütz) ist mit dem Wappen (Abb.14) vertreten, welches die Weihe des Grundsteins der neuen Domtürme im J. 1904 in Erinnerung bringt. Paul Graf Huyn (Bischof in den J. 1904-1916 und nachfolgend Erzbischof von Prag) brachte sein Wappen als der Vollende des Domumbaus im J. 1908 über das Eingangsportal an (Abb.15).

Die Denkmäler der weiteren Bischöfe von Brünn, die sich rings um die äussere Mauer der Kirche befinden, sind ohne heraldische Ausstattung. Von den innerlichen Denkmälern der Kirche ist das gemalte Wappen des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzo von Bethlénsfalva aus dem J. 1510 (Abb. 16) wertvoll.

In den Jahren 1946-1947 wurde die Ausstattung des Presbyteriums mit den gemalten Landeswappen von Böhmen und Mähren beendet, als auch mit dem Wappen des Brünnner Kapitels und den Wappen des Papstes Pius XII. und Karl Skoupý, des letzten Brünnner Bischofs in den Jahren 1946-1972 (Abb. 17).

Gleichzeitig verlaufen im Dom weitausgedehnte Restaurierungsarbeiten, während deren auch der Sicherung aller erhaltenen heraldischen Denkmäler bestimmt Aufmerksamkeit gewidmet wird.

Zusammenfassung von Miroslava Kramlová

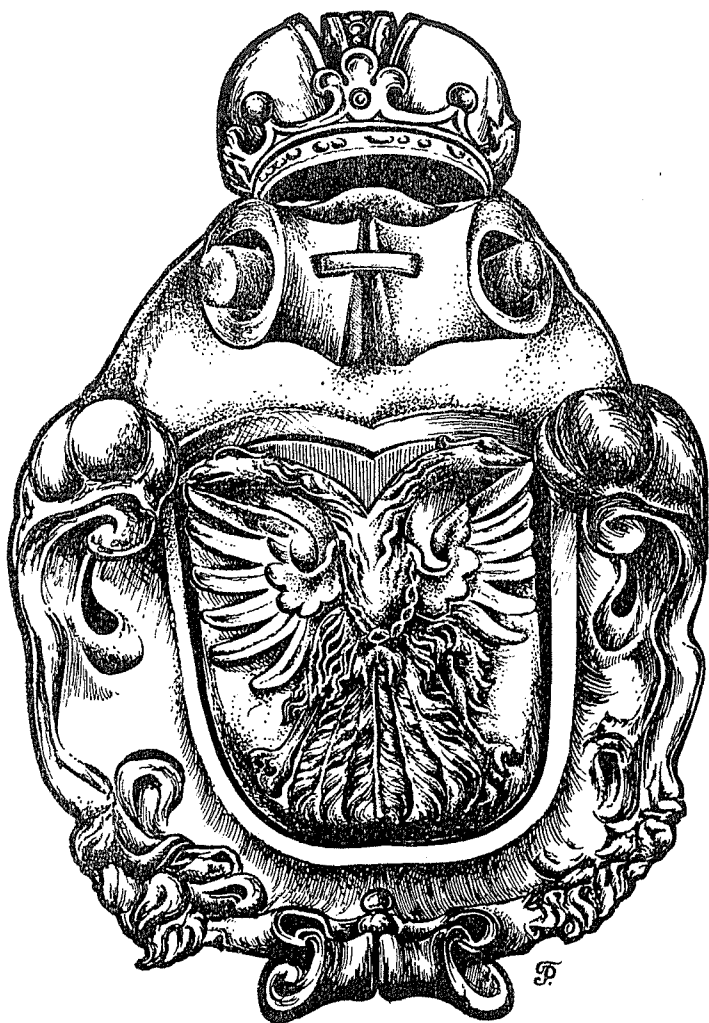
HERALDICKÉ PAMÁTKY VYŠEHRA DU

Mojmír Chromý - František Kučera

Při vyslovení názvu Vyšehrad se téměř každému Čechu vybaví lokalita spjatá s národními pověstmi, s postavami Kroka a jeho dcer, s tzv. dívčí válkou, s legendárním předkem panovnické dynastie Přemyslovců - Přemyslem ze Stadic a jeho potomky na knížecím stolci. Látka z období úsvitu národních dějin, zaznamenaná již středověkými kronikáři, živěná dynastickými snahami doby karolinské a znovu vzkrísěná v době romantismu, se stala ve druhé polovině 19. stol. inspiračním zdrojem pro mnohé umělce a vnikla do národního povědomí. Tato okolnost byla také rozhodujícím motivem pro založení národního pohřebiště na Vyšehradském hřbitově včetně výstavby Slavína jako místa posledního odpočinku nejvýznamnějších představitelů národní kultury nové doby.

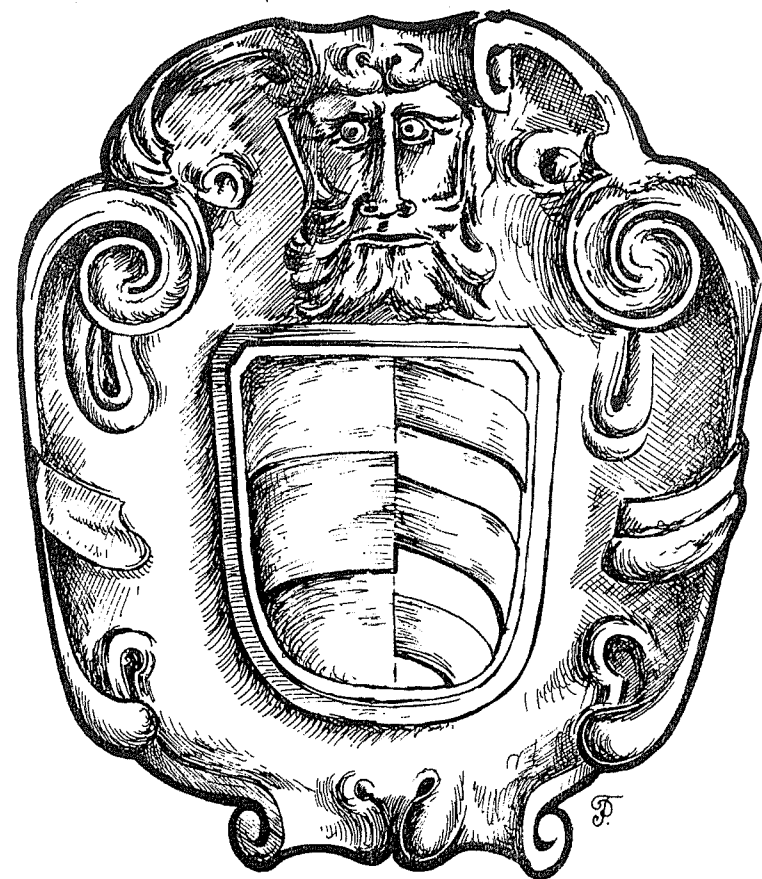
I když moderní kritická historiografie vyvrátila téměř všechny mýty spojené s vyšehradskou skálou a ukázala, že skutečnost byla prozaičtější, přesto se nám jeví Vyšehrad jako velice památné místo spjaté nedílně s dějinami Prahy i celého státu. V jeho historickém a stavebním vývoji se ještě mnohem markantněji, než tomu bylo v případě Hradčan, střídají období výrazného rozkvětu s periodami úpadku. Dochovaný stav je pak dalece torsovitější, i když vývoj sám byl velmi složitý a zajímavý.

Lze jej shrnout do pěti hlavních etap, z nichž první bylo staroslovanské hradiště 10.-11.stol., po něm následuje období románského panovnického sídla krále Vratislava I. a knížete Soběslava I., spojené se vznikem Vyšehradské kapituly, která měla hrát úlohu panovníkovi oddaného protějšku pražského biskupství. Po období úpadku ve 13. a v první polovině 14.stol. následuje etapa karolinská, která přetváří staré polorozpadlé přemyslovské sídlo na gotický hrad, začleněný dokonce do korunovačního ceremonálu českých králů. Nový úpadek zapříčinilo dobytí a zpusťování hradu za husitských válek; z něho se hrad již nikdy nevzpamatoval a rovněž kapitula teprve po mnoha letech obnovuje pozvolna své sídlo. Když pak obléhání Prahy vojsky saskými a později švédskými za třicetileté války ukázalo strategický význam vyšehradské skály, bylo přikročeno k přestavbě ruin gotického hradu na barokní pevnostní citadelu. Přestavba byla zásahem nesmírně radikálním, který

Obr.1

zcela změnil malebnou tvářnost středověkého hradu a při níž stěží obhájila svou existenci pouze kapitula. Jako pevnost sloužil Vyšehrad až do poloviny 19. stol. Teprve po r. 1866, kdy byla Praha vyhlášena otevřeným městem a fortifikace se tak rázem staly anachronismem, následuje pátá a poslední etapa dějin Vyšehradu, poznamenaná výraznou pseudogotickou přestavbou kapitulního kostela sv. Petra a

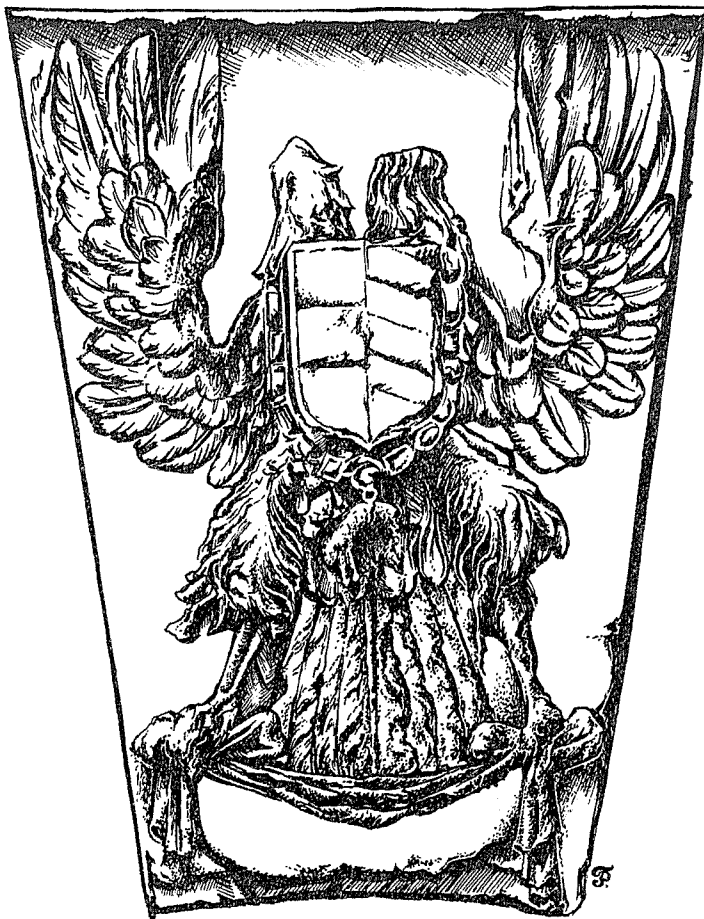

Obr.2

Pavla, založením národního pohřebiště a celkovou sadovou úpravou okolí.(1)

Dnešní podoba hradu je determinována zejména dvěma posledními vývojovými fázemi, které daly vznik všem dochovaným heraldickým památkám.

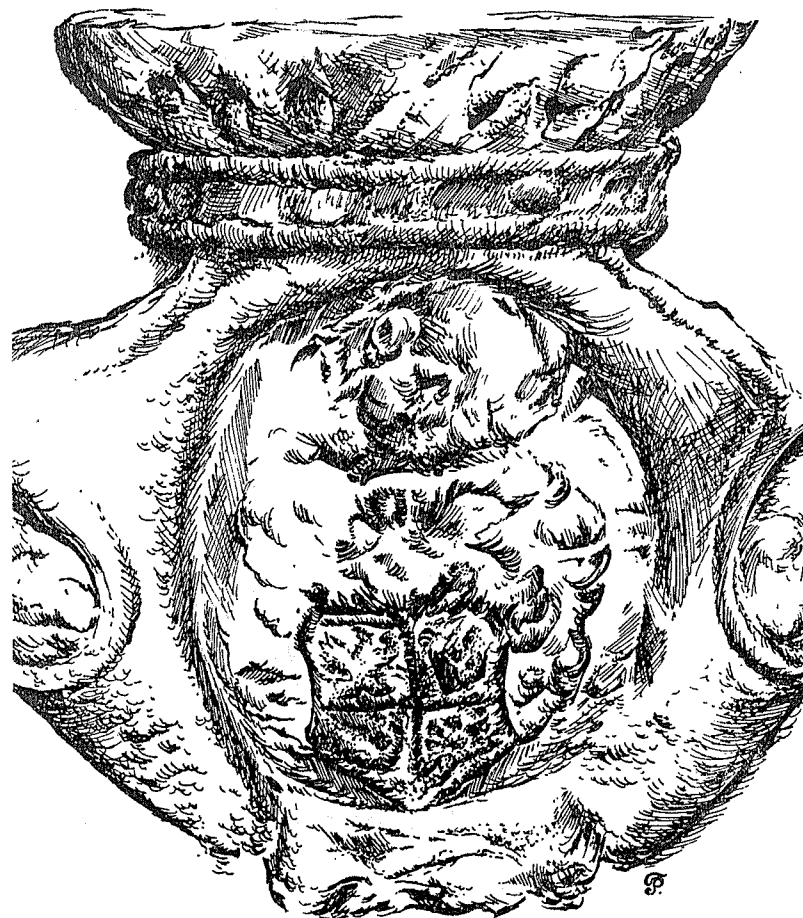
Blížíme-li se k hradu od Pankráce, projdeme nejprve vnější tzv. Táboorskou branou, uvnitř předsunutého opevnění mineme nepatrné zbytky gotické brány zv. Špičky a poté nás vítá bohatě zdobená barokní brána Leopoldova, postavená v l. 1676-1678 podle plánů architekta Carla Luragha. Na jejím průčelí spatřujeme plastickou výzdobu, které vévodí nad dvěma prázdnými kartušemi třetí kartuš, korunovaná císařskou korunou; do ní je položen štít s dvojhlavým orlem,

Obr.3

okolo jeho hrudi je ovinut řád Zlatého rouna. (Obr.1)
I když hlavy orla nejsou korunovány a postrádají glorioly, jde nepochybně o orla císařského a nikoliv o erb francouzského generála de Berdiquier z r.1742, jak to mylně uvádí informační tabule na Leopoldově bráně a jak to také převzal do svých prací historik Josef Janáček.(2)

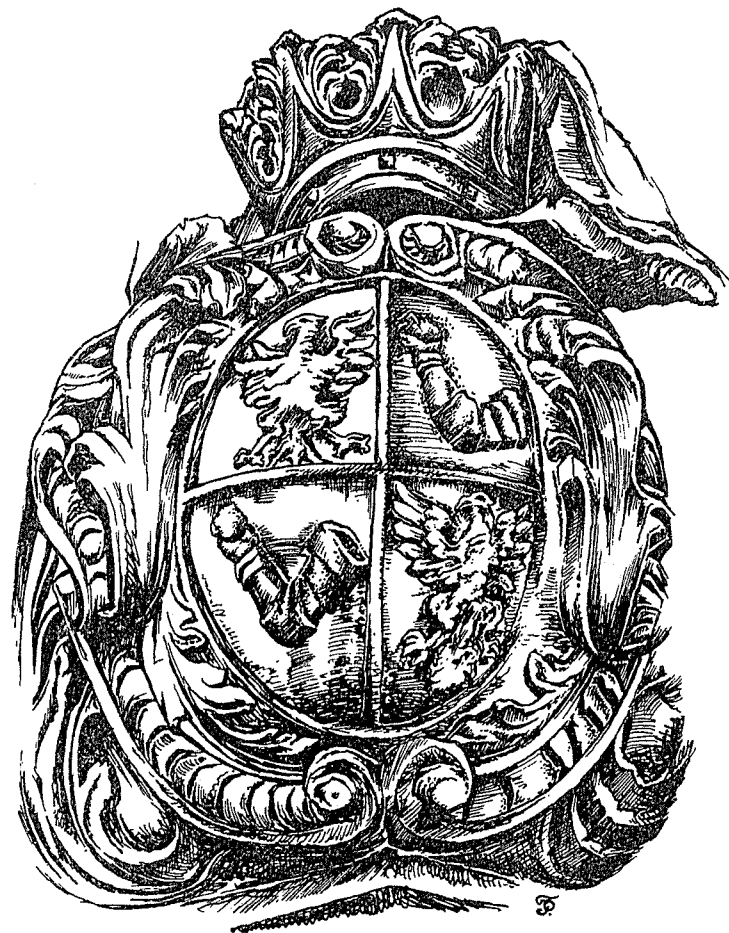
V souvislosti s vyšehradskými fortifikacemi připomeneme, že nároží pevnosti jsou opatřeny kartušemi, do nichž je vložen polcený rakouský štítek s babenberským břevnem vpravo a burgundským polem vlevo. (Obr.2)
Barokní slohové periodě náleží také portál, umístěný neda-

Obr.4

leko vstupu do kapitulního kostela, jímž dnes procházíme do sadů na místě zaniklé barokní zbrojnice.(3) V záklenku portálu spatřujeme značně poškozený emblém císařského orla, který drží v pařátech zřasenou draperii a na hrudi nese polcený štítek babenbersko-burgundský, ovinutý řádem Zlatého rouna. (Obr.3)

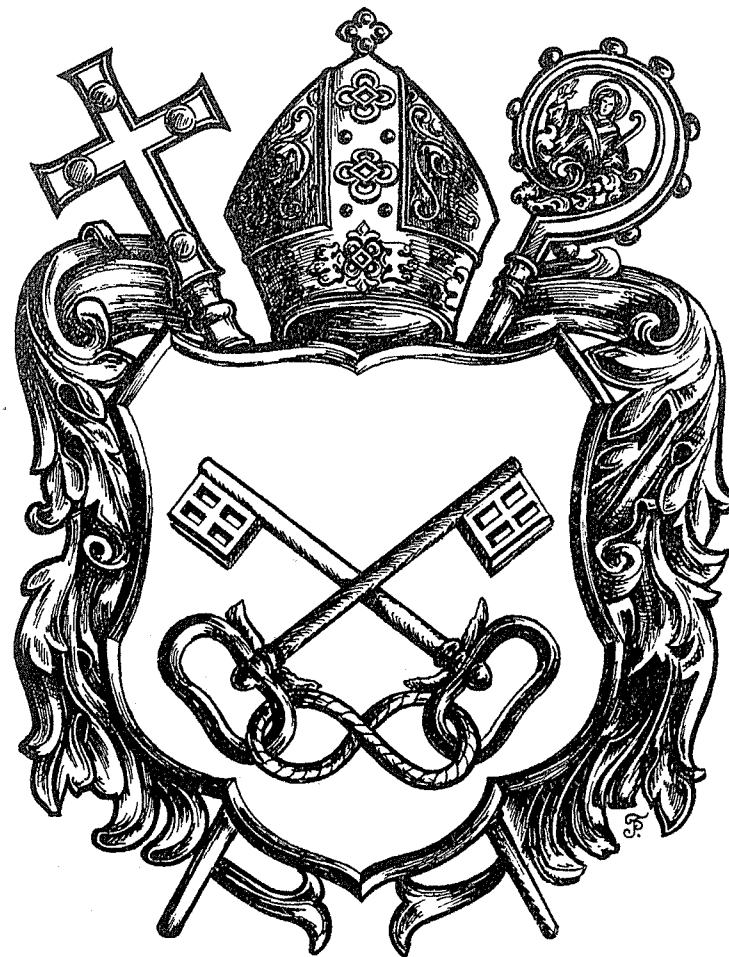
Nepříliš bohatý výčet heraldických památek barokní slohové periody uzavíráme zmínkou o objektu pseudorománské kapličky, postavené Antonínem Baumem v r.1880, v níž je druhotně umístěna socha sv. Ludmily od Jana Brokoffa, dle chronogramu z r.1719, přenesená sem od kostela sv. Apolináře na Větrově. Na podstavci sochy nacházíme v korunované

Obr. 4a

kartuši erb donátora, jímž byl staroměstský radní Marcus Joaneli. (Obr. 4) Ve čtvercém štítě spatřujeme v 1. a 4. poli orlici, ve 2. a 3. poli obrněnou ruku držící granát. Klenotem rostoucí muž v brnění, v pozvednuté pravici drží granát. Erb je, podobně jako nápis na podstavci, značně zvětralý, písmo obtížně čitelné.

Totožnou podobu erbu nacházíme též na piedestalu sochy sv. Vojtěcha z r. 1709 na Karlově mostě, kterou dal zhotovit rovněž Marcus Joaneli. (Obr. 4a) Zmínku zasluhuje skutečnost, že Marcus Joaneli byl r. 1727 povýšen do šlechtického stavu a byl mu udělen erb zcela odlišný. (4)

Obr. 5

Od poloviny 19. stol. se na Vyšehradě stále více uplatňuje výstavba prováděná kapitulou. V r. 1849 jsou budovány dvě kanovnické residence za chrámem, v r. 1872 vzniká novogotická budova proboštství. V téže době dává kanovník Kočí stavět další kanovnické domy čp. 90, 91, 92 a nové děkanství čp. 100; na všech spatřujeme znaky Vyšehradské kapituly: V červeném štítě dva zkřížené zlaté klíče, ozubím obrácené vzhůru a spojené provazcem. Nad štítem uprostřed infule, vpravo latinský kříž, vlevo berla závitěm dovnitř. Tento znak je původu velmi starobylého, dle Ry-

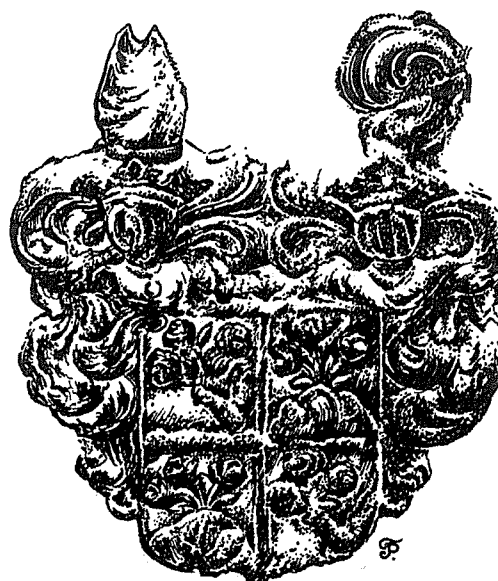
bičky prý připomíná vynětí kapituly z pravomoci diecésní a její podřízenost papežské kurii.(5) Je pochopitelné, že znak kapituly je ve vyšehradském areálu nejfrekventovanějším; nacházíme jej na architekturách celkem osmkrát. Kromě jediného případu je jeho provedení shodné, souhlasí také tinktury, pokud je jich v některých případech užito, dekorativní příkrývadla po stranách štítu bývají zelená. Odlišně je proveden litinový znak zasazený do mříže v severní brance vedoucí na hřbitov, kde v kartuši držené andělem jako štítonošem jsou klíče obráceny ozubím dolů. (Obr.5)

Vlivem ničivých válek a pustošivých nepřátelských vpádů, později pak následkem radikální přestavby Vyšehradu na barokní pevnost a puristického přetvoření kapitulního kostela sv. Petra a Pavla, došlo nejen k setření malebné tvárnosti věkovitého hradu, nýbrž zřejmě též k zániku řady heraldických památek, jichž dnes v hradním areálu nacházíme poskrovnu, jak je ostatně patrné z jejich výše uvedeného popisu. Nejbohatší na dochované heraldické památky je Vyšehradský hřbitov.

I když archeologické nálezy z prostoru Vyšehradského hřbitova nasvědčují tomu, že okolo kapitulního kostela bylo pohřbíváno již od 11.-12. stol., prvé písemné doklady o hřbitově pocházejí teprve z doby kolem r. 1660. Ve středověku byly v areálu Vyšehradu nejméně čtyři hřbitovy: u rotundy sv. Martina, u basiliky sv. Vavřince a Klimenta, u kostela Stětí sv. Jana Křtitele a u chrámu kapitulního. Nejvýznamnějším bylo pochopitelně pohřebiště u kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla, kde se též nacházela pohřební krypta Přemyslovců, založená králem Vratislavem I. v ose svatyně někdy kolem r. 1070. Byly tam prý pohřbeny tři generace členů panovnické rodiny z období do r. 1140, kdy byl Vyšehrad knížaty opuštěn a hlavním sídlem učiněn znovu Pražský hrad. V písemných pramenech se přemyslovská hrobka uvádí ještě k r. 1349; lze ovšem předpokládat, že její úloha nebyla opomenuta ani při karolinské přestavbě, nicméně zpusťování hradu husity znamenalo také zánik starožitné přemyslovské hrobky, která byla zničena a upadla v zapomnutí.

V 15. a 16. stol. význam Vyšehradského hřbitova poklesl s ohledem na skutečnost, že kapitula i fara u kostela Stětí sv. Jana Křt. se držely katolické víry, zatímco většina obyvatelstva byla vyznání utrakvistického a ukládala své zemřelé ke špitálnímu kostelu sv. Alžběty na severní straně pod Vyšehradem.

Tato situace se příliš neměnila až do poloviny 17. stol., kdy v r. 1660 děkan Martin Veselanský vymezil na příštích 200 let rozsah hřbitova v rámci vznikající barokní pevnosti. Obvod byl dán novou zdí, která po straně jižní a zčásti také východní sledovala zed' nyní již, na severu omezovala pohřebiště podstatně blíže kostelu než zed' nyní. Jak bylo u tehdejších hřbitovů obvyklé, uzavírala zed' prostor velmi omezený a stísněný. Z našeho hlediska zaslouží zmínku skutečnost, že do jižní ohradní zdi byl za děkana Veselanského prolomen vstupní portál, který byl

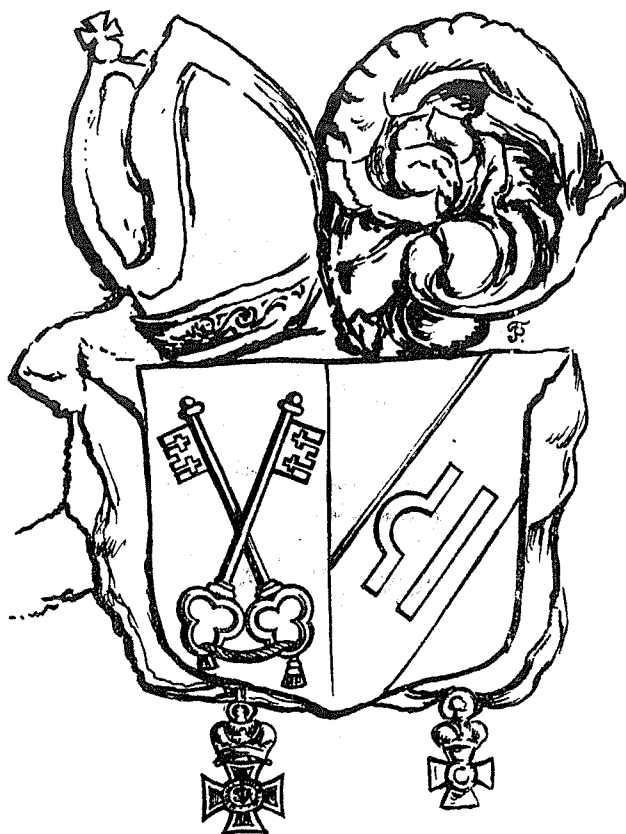

Obr.6

zvenčí zdoben terakotovým reliéfem s motivem sv. Petra a Pavla, zevnitř znakem děkana Martina Veselanského; znak se bohužel nedochoval, jeho podoba je však zachována na dobové kresbě Bohumíra Roubalíka, patrně ze 70. let minulého stol.(6)

Hřbitov během 17.- 19. stol. dosahoval až před průčelí kapitulního kostela, kde bývali pohřbeni někteří významní členové kapituly. Některé jejich náhrobní kameny byly při přestavbě kostela a hřbitova přeneseny za novogotické presbyterium. Tam nacházíme dnes již jen dva pomníky s erbovními motivy, během probíhající rekonstrukce kostela skryté pod lešením a nešetřně zasypané množstvím otloučené omítky.(7) Nápisy na obou náhrobních kamenech jsou poškozované, torsovitě a špatně čitelné, rovněž erby nejsou příliš zachovalé.

Starší z obou náhrobních kamenů náleží vyšehradskému děkanu Josefu Florantínovi (+1803), jemuž byl erb a titul svobodného pána udělen r.1799.(8) V 1. a 4. poli červeno-stříbrné čtvrceného štítu vyniká z levého okraje v lokti ohnutá paže ve stříbrném rukávu, držící zelenou větévku růže se třemi bílými květy. Ve 2. a 3. poli vyrůstá ze zeleného pahorku táž větévka s třemi květy červenými. Dvě korunované otevřené prilby s červeno-stříbrnými příkrývadly nesou klenoty: červenou mitru zlatě lemovanou s modrými stuhami a vyložením, zlatou berlu závitěm dovnitř obrácenou. Uspořádání erbu se dvěma klenoty - mitrou a berlou -

Obr.7

je typické pro nově udělené duchovenské znaky ve druhé polovině 18. stol. (Obr.6)
Druhý náhrobní kámen se značně poškozenou nápisovou částí náleží vyšehradskému proboštu Josefu Aloisu Jüstelovi, který byl státním a konferenčním radou, komandérem řádu Leopoldova, rektorem vídeňské university a v době před r.1835 proboštem staroboleslavským. V l. 1835-1858 byl proboštem vyšehradským; jako poslední z řady proboštů však při kapitulním chrámu trvale nesídlil. Byl stoupencem osvícenského přístupu k řešení církevních otázek ve smyslu josefinském. Zemřel ve vysokém věku 93 let a pohřben byl na starém Vyšehradském hřbitově nedaleko vchodu do kapitulního kostela.(9) Na jeho druhotně přemístěném náhrobním kameni je vytesán znak: Polcený štít; vpravo v červeném poli dva křížem přeložené klíče ozubím vzhůru spojené provazcem - znak

kapituly, vlevo ve zlatém poli šikmé modré břevno, na něm astronomické znamení vah. Nad štítem vpravo mitra, vlevo dovnitř obrácená berla; u paty štítu zavěšena dekorace řádu Leopoldova.(10) (Obr.7)

Vyšehradský hřbitov přetrval josefinské reformy díky výnosu krajského úřadu z r. 1785, jímž bylo rozhodnuto, že se povoluje na hřbitově dále pohřbívát, "an kostel vzdálen jest 500 kroků od města". Ovšem to ještě šlo o hřbitov vcelku bezvýznamný. Teprve v 60. letech 19. stol. se objevily snahy po rehabilitaci Vyšehradu jakožto památného místa národních pověstí a dějin. Spolek českých spisovatelů "Svatober", v němž působili přední čeští pracovníci na poli kultury, vědy a politiky a též někteří vlastenečtí kněží, se rozhodl zříditi na význačném místě poblíž Prahy národní Pantheon. Po odmítnutí Levého Hradce, Budče a Liběchova byl nakonec zvolen Vyšehrad. Mezitím byli již na Vyšehradském hřbitově pohřbeni někteří významní představitelé, v r. 1861 Václav Hanka, 1862 Božena Němcová, 1868 malíř Karel Purkyně, rok nato jeho otec Jan Evangelista, 1870 sochař Václav Levý a 1874 básník Vítězslav Hálek.

V čele snah o zřízení Slavína, jak se počalo národnímu pohřebišti říkat již před jeho vznikem, stál vyšehradský kanovník a pozdější probošt Václav Štulc, který byl dokonce za aktivní účast v národním hnutí r. 1848 vězněn. Jeho přičiněním dal probošt Vojtěch Ruffer souhlas k prvním rozšíření hřbitova na severní straně. Teprve však za Štalcova nástupce, vlasteneckého probošta Mikuláše Karlacha, došlo k dalšímu rozšiřování hřbitova v l. 1891, 1894 a 1899, k výstavbě arkád po obvodu hřbitova a ke zřízení Slavína.

Projekt jednotně koncipovaných hrodek a arkád vypracoval známý představitel české neorenesance, architekt Antonín Barvitijs r. 1875, dále pak jej přepracoval a uskutečnil architekt Antonín Wiehl. Úplná realizace záměru se protáhla až do r. 1908. Lze říci, že zatímco novogotická přestavba kapitulního kostela byla v závislosti na dobovém purismu dosti nešťastná, jde v případě úpravy hřbitova o skutečné tvůrčí dílo jedinečné hodnoty. Ideovým završením Vyšehradského hřbitova se stal Slavín, jehož projekt rovněž vypracoval Antonín Wiehl, sochařskou výzdobu vytvořil Josef Maudr. Stavba Slavína byla provedena v l. 1889-1893 nákladem smíchovského starosty a obchodníka s dřevem Petra Fischera. Prvým pohřbeným na tomto místě odpočinku významných představitelů národní kultury byl spisovatel Julius Zeyer, po něm pak do dnešní doby dalších více než 50 osob, převážně tvůrců, interpretů umění slovesného, výtvarného, hudebního a dramatického.

Předmětem tohoto pojednání jsou však památky heraldické, vraťme se tudíž k této tematice.
Obecně lze říci, že vzhledem k celkovému počtu hrobů na Vyšehradském hřbitově je počet erbovnických pomníků poměrně malý. Souvisí to zajisté se skutečností, že se jedná o pohřebišť významných představitelů národního života a hlavními nositeli české kultury konce 19. a počátku 20. stol.

Obr.8

byly vrstvy středně zámožného měšťanstva. Přesto však si výskyt heraldických památek zaslouží pozornosti, neboť jde z valné části o erby rodin, které si dobyly významné zásluhy o rakouský stát, ale nezapřely nikdy ryze český původ a národní sounáležitost.

Jediný erbovní pomník s nečeskými nápisy nacházíme na hrobě rodin von Castellain a rytířů Dittmannů von Vendeville. Jde patrně v obou případech o rodiny původem francouzské, ovšem u všech jmen se vyskytuje "von", pouze poslední pochovaná, Lea (+1938), je psána "de Vendeville". Novogotický pomník pochází dle data prvního pohřbeného, Kar-

la von Castellain, patrně z r. 1862, tedy z období před vznikem národního pohřebiště. V tympanonu nad hrobitou nápisovou deskou nacházíme erb, který byl značně znešvařen umělým patinováním až k obtížné čitelnosti figur. Erb rodu de Castellain, s doplněnými tinkturami, lze popsat takto: V horní polovině červeno-černě děleného štítu mezi dvěma věžemi zeď s branou (castel), vše stříbrné; v dolní polovině pod dvěma zlatými hvězdami půl stříbrné lilie rostoucí z paty štítu. Na štítě korunovaná burgundská přilba, z níž jako klenot vyniká hlava jednorožce. (11) (Obr.8)

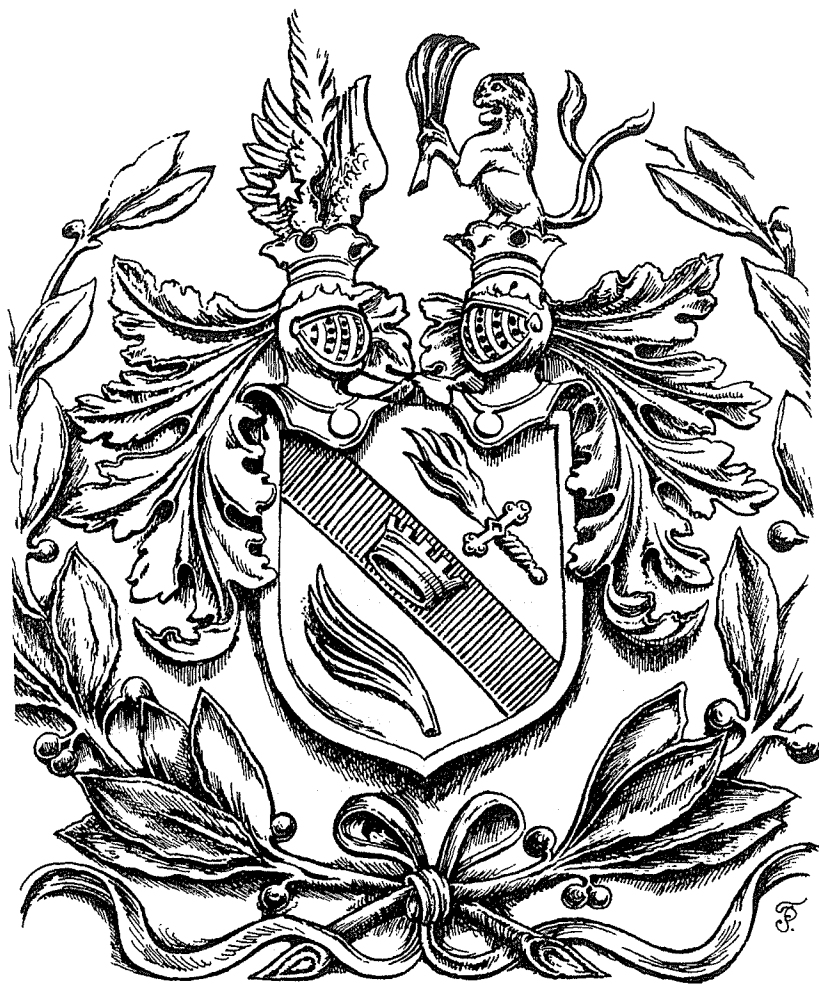
Při jižní ohradní zdi nalézáme rozložitý pomník rodiny Bělských; prvním pohřbeným byl JUDr. Václav ryt. Bělský v r. 1878. Narodil se dne 22.9.1818 v Bratkovicích u Velvar, studoval na gymnasiu v Litoměřicích a v Hradci Králové, poté filosofii a práva v Praze. Již během právnických studií pracoval jako sekretář Průmyslové jednoty české, v r. 1845 promoval na doktora práv a v r. 1850 se stal sekretářem Obchodní komory v Praze. Později v 50. letech se věnoval notářství a advokacii.

Od r. 1861 se datuje politická kariéra Bělského, jejíž vzestup je, lze říci, oslnivý. Uvedeného roku byl zvolen do sboru obecních starších, téhož roku se stal náměstkem primátora Františka Pštrossa a za dva roky nato byl po předčasně Pštrossově smrti zvolen dne 2.7.1863 pražským primátorem. V tomto úřadě prokázal Dr. Bělský vynikající schopnosti administrativní, takt při mnoha choulostivých jednáních a získal si značné zásluhy zřízením protipožární pojišťovny, městské plynárny, výstavbou dalšího mostu přes Vltavu a úpravami vltavských nábřeží. Velice těžká byla úloha pražského primátora v období pruské okupace Prahy v r. 1866. I v této situaci, kdy na pražskou obec byla přenesena policejní správa a obživa chudých, obstál Bělský znamenitě, právě tak jako při jednáních s pruským velením o snížení rekvisic. Se zřetelem na tyto zásluhy obdržel Dr. Bělský čestné občanství města Prahy, od císaře řád Leopoldův III. třídy a na jeho základě udělení stavu rytířského dne 14. května 1867. V témže roce ovšem Bělský pro neshody s místodržitelstvím rezignoval na úřad primátorský. Byl do této vysoké funkce zvolen ještě dvakrát; nejprve v r. 1869, kdy úřad nepřijal jako výraz nesouhlasu s vládní politikou, podruhé v r. 1873, kdy však nedosáhl císařského potvrzení.

Kromě činnosti v městské samosprávě byl Dr. Bělský taktéž po několik období poslancem českého sněmu, kde zastával úřad náměstka nejvyššího maršálka. Za ministerského předsedy kn. Potockého mu bylo v r. 1870 nabídnuto ministerské křeslo, Bělský však nabídku nepřijal.

Ke konci svého života se v důsledku nespokojenosti s politickým vývojem již veřejného života stranil.

JUDr. Václav ryt. Bělský zemřel dne 22. května 1878. (12) S manželkou Marií, roz. Formánkovou, měl dva syna a dceru. Erb rytířů Bělských má tuto podobu: Ve stříbrném štítě červené břevno se stříbrnou zděnou korunou, provázené nahoře železným plamenným mečem se zlatou rukojetí, dole ze-

Obr.9

lenou palmovou ratolestí, vše položeno kosmo. Na štítě dvě turnajské korunované přilby, pravá nese zlatý klas mezi dvěma stříbrnými orlími křídly, na křídlech po jedné červené krokvi, na ní zlatá šestihrotá hvězda, na levé přilbě rostoucí stříbrný dvouocasý lev držící v pravé tlapě zelenou palmovou ratolest. Přikrývadla červeno-stříbrná, devisy ANIMO ET FIDE. (13) (Obr.9)

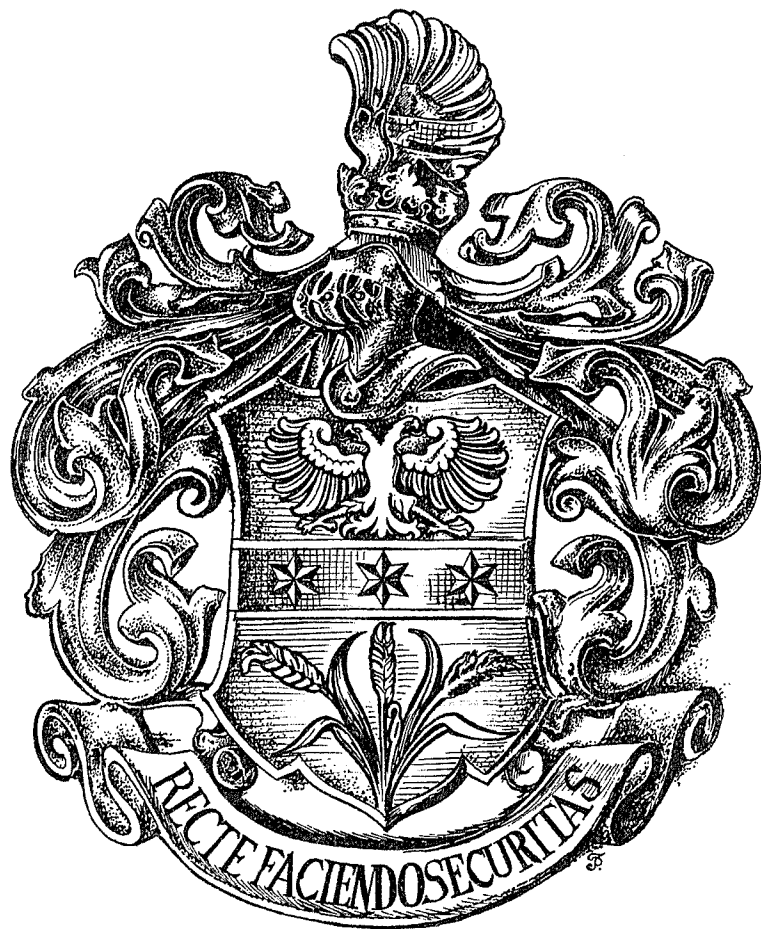
Další pomník s rodovým erbem náleží rodině Jirůšů; je

Obr.10

umístěn rovněž při jižní ohradní zdi. Prvou pohřbenou byla Johana Jirůšová, roz Jelenová (+1880), manželka MUDr. Čeňka šlechtice Jirůše. (14) Ten se narodil v r. 1810 v Hracholuskách u Rakovníka ve staré lesnické rodině; v r. 1836 promoval na doktora medicíny. Byl osobním lékařem a sekretářem nejvyššího purkrabího hr. Chotka, později primářem v Tereziánském ústavu šlechticů na Hradčanech i u sv. Anděla na Novém Městě pražském, po několik let působil jako předseda lékařského spolku a velice se zasloužil o rozkvět lázní ve Šternberku u Slaného. Zemřel dne 5. ledna 1884. Do šlechtického stavu byl MUDr. Jirůš povýšen Nejvyšším rozhodnutím ze dne 9. května 1883, které bylo potvrzeno diplomem ze dne 30. července téhož roku, přičemž obdržel tento erb: Zlato-červeně polcený štít; vpravo na zeleném trávníku zelená jedle s červeným kmenem, vlevo Aesculapova hůl s hadem, vše zlaté. Na štítě turnajská korunovaná přilba s červeno-zlatými přikrývadly, klenotem hlava jelena přirozené barvy s paroží o deseti výsadách. (15) (Obr.10) Z manželství Čeňka a Johany Jirůšových se narodil syn Bohuslav a dcery Marie a Johana, obě provdané za lékaře. Ta-

ké Bohuslav (1841-1901) vystudoval medicinu a byl univerzitním profesorem, nejprve v Záhřebu, poté v Praze. Jeho oborem byla lékařská botanika, farmakologie a chemie. Prof. Jiruš publikoval řadu odborných studií farmakologických a vytvořil bohaté sbírky botanické a geologické, které věnoval záhřebské universitě a pražskému Národnímu museu. (16) Lékařská tradice rodiny Jirušovy se přenesla i na potomstvo po přeslici; z něho vynikl právník nobilitovaného Dr. Čenka Jiruše, MUDr. Otakar Janota, známý universitní profesor neurologie a psychiatrie na lékařské fakultě Karlovy

Obr.11

university, který zemřel v r. 1969 a je pochován ve společném hrobě se svými slavnými předky řemesla Aesculapova. V severních obvodových arkádách najdeme honosný hrob rodiny Ungerů a Brejchů, ozdobený plastikou matky s dcerou v životní velikosti uprostřed niky, jejíž střed je architektonicky akcentován bohatě dekorovanými pilastry a pseudorománským tympanonem nad barokisující lavicí. Na bočních stranách niky spatřujeme dva znaky a údaje o pohřbených. Z nich se dovídáme, že první pohřbenou byla v r. 1897 tříletá Elzinka z Ungerů, za rok po ní pak její matka Jana Ungerová, roz. Brejchová. Pomník nechal zřejmě zfoto-

Obr.12

viť po smrti své vnučky a dcery třetí z pohřbených - Matěj Brejcha.

Na heraldicky pravé straně se nachází rodový erb šlechticů z Ungerů, který se popisuje takto: V modrém štítě zlatě lemované černé břevno, pokryté třemi zlatými šestihrotými hvězdami, nad ním zlatý dvojhlavý orel, dole z paty štítu vyrůstají tři zlaté klasy. Na štítě turnajská korunovaná přilba s příkrývadly modro-zlatými a černo-zlatými. Klenotem zavřená orlí křídla, přední modré se zlatě lemovaným černým břevnem, pokrytým třemi zlatými včelami, zadní zlaté. Devisa RECITE FACIENDO SECURITAS. (17) (Obr.11)

Nobilitovaným byl velkostatkář a poslanec českého zemského sněmu August Unger, původem z průmyslnické rodiny, která v r. 1844 zakoupila dvůr Malý Rohozec u Turnova se zámkem a s parkem. (18) Šlechtický stav a predikát "Edler von Unger" obdrželi dne 25. července 1872.

Pendantem rodového erbu Ungerů je osobní znak symbolisující patrně povolání Matěje Brejchy, totiž dvě zkrřížené sladovnické limpy ve štítě, který je obtočen zprava chmelovou ratolestí, zleva klasy ječmene. Jde nepochybně o znamení pivovarníka, které bylo na pomníku použito v zájmu vyváženosti architektonické a výtvarné komposice. (Obr.12)

V časovém pořadí následuje pomník rodiny Špačků ze Starburgu, který se nachází při východní ohradní zdi nedaleko vstupu na hřbitov od Karlachových sadů.

Erb a predikát "Šlechtic ze Starburgu" obdržel velkostatkář Václav Špaček Nejvyšším rozhodnutím ze dne 30. listopadu 1908 a diplomem ze dne 1. února 1909. (19)

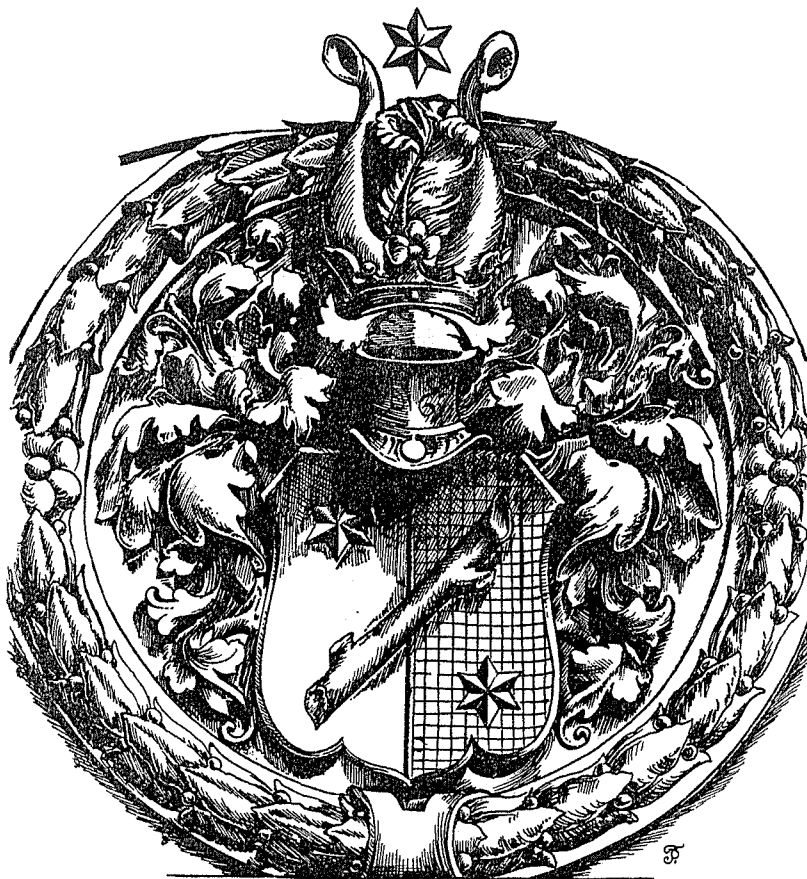
Rodina vlastnila statek Xaverov u Prahy, ale ve známost vešla především podnikáním poštovních jízď po Praze a romantickou obnovou hradu Kokořína u Mělníka. Po koupi Kokořína v r. 1894 nechal Václav Špaček zajistit zříceninu před dalším chátráním, jeho syn, Jan Špaček ze Starburgu, pak v letech 1911-1918 přistoupil k celkové restauraci podle plánů architekta Sochora a za odborného dohledu Zikmunda Wintera, Čenka Zíbrta a Augusta Sedláčka, při níž byly obnovené interiéry vyzdobeny freskami malíře Fischera a vybaveny kopiemi historického nábytku. (20)

Udělený rodový erb Špačků ze Starburgu spatřujeme ve shodné podobě jak na jejich vyšehradské hrobce s pomníkem v novoklasicistním slohu, tak i nad vchodem do domu čp. 1216 na rohu ulic Klimentské a Samcovy na Novém Městě pražském. Popisuje se takto: Štít červeno-stříbrně dělený; v horní polovině roste z dělicí čáry stříbrný dvouocasý lev s červeným jazykem, provázený v koutech dvěma zlatými poštovními trubkami s přivrácenými náústky; v dolní polovině na zeleně zalesněném vrchu přirozeně zbarvená hradní zřícenina, jejíž popis by přes veškerou snahu vyzněl neheraldicky - jde však zjevně o hrad Kokořín. Na štítě turnajská korunovaná přilba s červeno-stříbrnými příkrývadly. V klenotu rostoucí stříbrný kůň mezi dvěma červenými orlími křídly. K erbu patří devisa FINIS CORONAT OPUS; ta ovšem na Špačkově domě v Klimentské ulici chybí. (Obr.13)

Obr.13

V blízkosti hrobky Špačků ze Starburgu spatřujeme pomník rodiny Vítězslava Schmidta šlechtice ze Sönbergu. V tomto případě se bohužel nepodařilo nalézt v literatuře o rodině žádné údaje a rovněž větší nápisová deska nad hrobkou je povětrnostními vlivy zcela znehodnocena, takže jsme odkázáni na pouhý popis erbu podle jeho podoby na pomníku: V polceném štítě šikmo položená ostrev se dvěma suky, provázená dvěma hvězdami. Na štítě korunovaná kolčí přilba s příkrývadly, v klenotu mezi buvolími rohy pštrosí pero, nad ním hvězda. Z tinktur je možno pouze uvést, že v levé polovině štítu je patrné šrafování, odpovídající obvyklému označování

Obr.14

černé barvy. (Obr.14)

Nejmladší hrob s uplatněním rodového erbu nacházíme o pět v arkádové chodbě při severním obvodu hřbitova. V bohaté výplni zadní stěny arkády, s bujným secesním rostlinným dekorem, spatřujeme dva kruhové medailony, v nichž je erb provedený jako barevná mosaika a portrét prvního pohřbeného - JUDr. Antonína rytíře Randy. Nejprve připomeňme ve stručnosti život a význam nobilitovaného. (21) Randa se narodil dne 8.7.1834 v Bystřici nad Úhlavou jako syn vrchnostenského justiciára. Studoval na gymnasiu v Klatovech a v Praze, poté na právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy university, kde v r. 1858 dosáhl dokto-

Obr.15

rátu. Randův postup v akademických hodnostech byl mimořádně rychlý; již v r. 1861 se habilitoval na docenta, rok nato se stal mimořádným profesorem a v r. 1868, tedy ve 34 letech, řádným universitním profesorem. Jeho široký zájmový okruh zahrnuje rakouské civilní právo, zejména právo občanské, obchodní, vlastnické a dědické, ale také právo vodní a další speciální juristickou problematiku. Když se v r. 1882 pražská universita národnostně rozdělila, přešel Randa na universitu českou, kde byl po Václavu Vladivoji Tomkovi zvolen jejím druhým rektorem. Za svého dlouhého působení prof. Randa velice plodně publikoval, a to jak časopisecky, tak knižně, v jazyce českém i německém. Výčet jeho prací s právnickou tematikou by byl dlouhý; připomeňme pouze jeho monografii "Přehled vzniku a vývinu desk čili knih veřejných hlavně v Čechách a na Moravě" z r. 1870. Vynikající zásluhy Randovy o rozvoj vědy a o výchovu celých generací českých právníků došly uznání nejen v národních kruzích, nýbrž byly oceněny také rakouskými vládami a

císařem. Již v r. 1878 mu byl udělen řád Železné koruny III. třídy, r. 1881 se stal doživotním členem panské sněmovny, r. 1882 dvorním radou, v r. 1897 obdržel komturský kříž řádu Františka Josefa s hvězdou a v listopadu téhož roku mu byl udělen rytířský stav. Z řady dalších Randových hodností se uvádí ještě úřad vicepresidenta Říšského soudu ve Vídni, funkce presidenta České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a křeslo ministra-krajanů. Pro úplnost by měly být uvedeny ještě zahraniční řády a čestné doktoráty, jakož i členství v učených společnostech; jejich výčet by však přesáhl rámec tohoto pojednání. Nestor českých právníků zemřel ve věku 80 let dne 6. října 1914.

Jelikož Randa se svou chotí Andělou, roz. Kulíkovou, neměl mužské potomky, byly rytířský stav a erb přeneseny na zámělné Nejvyššího rozhodnutí z července 1898 na jeho zetě Ing. Otakara Kruliše a jeho potomky, kteří při této příležitosti přijali jméno Kruliš-Randa. Erb rodiny se popisuje takto: Štít kosmo červeno-modře dělený stříbrným břevnem, pokrytým třemi červenými růžemi. V horním poli vlevo obrácená, zpřímá postavená, zavřená kniha v modré vazbě se zlatou ořízkou, na její přední desce veliká litera P; v dolním poli kosmo položený stříbrný, červeně ovázaný, liktorský svazek se sekýrou ostrím vzhůru. Na štítě dvě korunované turnajské přilby s příkrývadly modro-stříbrnými a červeno-stříbrnými. Pravá přilba nese v klenotu otevřená orlí křídla, pravé děleno stříbrno-modře, levé obráceně, mezi nimi liktorský svazek, ostrí sekýry otočené dovnitř; levá přilba nese rostoucího stříbrného dvouocasého lva s červeným jazykem. (22) (Obr. 15)

Tím jsou vyčerpány všechny nalezené heraldické památky Vyšehradského hřbitova. Pominuli jsme hroby erbovníků, na nichž znaky nejsou uplatněny; z nich připomeneme pouze významného českého divadelníka 19. stol. - Pavla Švandu ze Semčic, z příslušníků rodu vynikající šlechty Eleonoru hraběnkou Kaunitzovou, roz. Woračickou-Bissingen z Paběnic, které byla Boženou Němcovou dedikována "Babička". Z nově nobilitovaných zasloužilých osob připomínáme ještě světového fyziologa Jana Evangelistu rytíře Purkyně a národního vůdce z období státoprávních zápasů Františka Ladislava barona Riegera. Naším prvořadým zájmem však nebyl okruh erbovních osob, nýbrž výskyt dochovaných heraldických památek, které jsme dle možnosti vyčerpali.

Ve srovnání s jinými pražskými hřbitovy a památkovými komplexy je Vyšehrad bohudík méně postižen řáděním vandálů, nicméně i zde působí na heraldické památky neúprosný vliv stárnutí. Erb Joanelliů na podstavci sochy sv. Ludmily je v důsledku zvětrání kamene téměř zničen, císařský orl na portálu u bývalé zbrojnice je již bezhlavý a v několika příštích letech se patrně rozpadne zcela. Ovšem i 70 let stará mosaika erbu na hrobě Krulišů-Randů zaniká vypadávaním jednotlivých kamínků. Uvedené neblahé okolnosti nás přiměly k urychlenému zdokumentování dochovaného

stavu a jeho výsledkem je tato práce. Věříme, že ji laskaví čtenáři přijmou především jako referát o dokumentační činnosti v terénu a omluví určitou povrchnost v dokladech k jednotlivým rodům, jež jsou čerpány ve většině případů pouze z dostupné literatury bez spolehlivějšího zázemí archivního studia.

Poznámky:

- (1) Dějinám Vyšehradu, jeho stavebním a umělecko-historickým památkám i archeologickým nálezům v areálu hradu, byla věnována poměrně bohatá literatura, z níž uvádíme zejm. novější práce: Poche, E. - Wirth, Z.: Zmizelá Praha 4. Vyšehrad a zevní okresy Prahy. Praha 1947. - Janáček, J.: Vyprávění o Vyšehradu. Praha 1964. - Janáček, J.: Průvodce Vyšehradem. Praha 1975. - Nechvátal, B.: Vyšehrad. Praha 1976.
- (2) Janáček, Vyprávění, s. 275. - Průvodce, s. 4.
- (3) Zbrojnice vyhořela do základů v r. 1927, zbytky byly sneseny a na jejich místě založen park.
- (4) SÚA, Saalbuch 154, fol. 564 (3.10.1727).
- (5) Rybicka, A.: O erbích, pečetech a znacích stavu kněžského v Čechách. Praha 1862. Zvl. otisk z Pojednání Královské české společnosti nauk, část V, svaz. XII, s. 123-124.
- (6) Nechvátal, B.: Průvodce Vyšehradským hřbitovem. Praha 1981, s. 4.
- (7) O jejich existenci jsme se dověděli díky privátní soupisové akci arch. Cihelky, kterou prováděl na pražských hřbitovech v nedávných letech a jejíž výsledky předal býv. heraldické sekci při MTZZ u Jílovém u Prahy. Laskavostí p. J. Kokošky jsme měli možnost se s materiály arch. Cihelky seznámit.
- (8) SÚA, Archiv kapituly vyšehradské - listiny, inv.č. 513; orig. erbovního diplomu ze dne 4.3.1799.
- (9) Nechvátal, Průvodce, s. 5. - Životopisné údaje též Ruffer, V.: Historie Vyšehradská. Praha 1861.
- (10) Podle pečeti v SÚA, Archiv kapituly vyšehradské, karton 41.
- (11) Rietstap, J. B.: Armorial général. Tome I, 2. Gouda s.a., pag. 383. Rolland, V. H.: Armorial général de J. B. Rietstap supplément. Tome I. La Haye 1926, pag. 413.
- (12) Životopisné údaje dle Ottova slovníku naučného (dále OSN), III, s. 708-709.
- (13) Genealogisches Taschenbuch der Ritter- und Adels-Geschlechter, Jhrg. 2, 1877, pag. 80. - V popisu pravého klenotu jsou na křídlech hlášeny krokve, na nichž je hvězda, dále je hlášena devisy. Na náhrobníku však nejsou krokve patrné a rovněž devisy není u erbu vyobrazena. Proto nejsou tyto kusy provedeny na přítomné kresbě.
- (14) OSN, XIII, s. 561.

- (15) Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser. Jhrg.10, pag.230. Elznic, V.: Znaky českých nositelů rakouských řádů v 19. a 20. století. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze, 1978, 6. řada, květen, s.92, obr.erbu v zásobníku znaků, č.30, s.112.
K pozn. č.14 a 15: Oproti vžitému křestnímu jménu Vincenc, které uvádí OSN i další zpravidla na něm závislá literatura, je na pomníku pouze iniciála Č - tedy Čeněk. - Odlišný je též údaj o datu úmrtí; zatímco na pomníku je uvedeno datum 5. ledna, uvádí OSN pouze rok 1884 a Elznic v cit. práci 25.8.1884. Lze však oprávněně předpokládat, že správný údaj je na pomníku.
- (16) OSN, XIII, s.561.
- (17) viz pozn.č.13, pag.692.
- (18) OSN, XXI, s.900.
- (19) Heraldická kronika roku 1940-1941. In: Erbovní knížka na rok 1941. Praha 1941, s.106-107, obr.erbu na s.106.
- (20) Einhorn, E. - Wagner, J.: Hrad, zámky a tvrze středních Čech. Praha 1974, s.94.
- (21) OSN, XXI, s.286-288.
- (22) Heraldická kronika 1939-1940. In: Erbovní knížka na rok 1940. Praha 1940, s.112-113, obr.erbu na s.113. - Elznic, Znaky, s.95, obr.erbu v zásob. znaků, č.36, s.118.

Ilustrace:

- s.40 Císařský znak z Leopoldovy brány.
- s.41 Štítek na nároží fortifikace.
- s.42 Císařský emblém z portálu bývalé barokní zbrojnice.
- s.43 Erb rodiny Joanelli z podstavce sochy sv. Ludmily na Vyšehradě.
- s.44 Erb rodiny Joanelli z podstavce sochy sv. Vojtěcha na Karlově mostě.
- s.45 Znak Vyšehradské kapituly.
- s.47 Erb vyšehradského děkana Josefa Florentina z náhrobního kamene.
- s.48 Znak vyšehradského probošta Josefa Aloise Jüstela z náhrobního kamene.
- s.50 Erb rodiny von Castellain z náhrobního pomníku.
- s.52 Erb rodiny ryt. Bělských z náhrobního kamene.
- s.53 Erb rodiny šl. Jirušů z náhrobního pomníku.
- s.54 Erb rodiny šl. Ungerů z náhrobního pomníku.
- s.55 Osobní znamení (pravděpodobně) Matěje Břejchy.

- s.57 Erb rodiny Špačků šl. ze Starburgu z náhrobního pomníku.
- s.58 Erb rodiny Schmidtů šl. ze Sönbergu z náhrobního pomníku.
- s.59 Erb rodiny ryt. Randů z náhrobního pomníku.

Publikované kresby jsou pořízeny podle podrobné fotografické dokumentace, kterou oba autoři provedli v roce 1983.

Heraldische Denkmäler des Vyšehrad

Der Vyšehrad ist eine Stätte, die mit den tschechischen Volkssagen und mit dem Anfang der tschechischen Geschichte unteilbar verbunden ist. Aus dieser Quelle gingen die Bestrebungen der Romantiker hervor, die den Vyšehrader Friedhof zur Ruhestätte hervorragender Repräsentanten der neuzeitlichen Volkskultur bestimmten.

Die moderne kritische Historiographie fasst die Entwicklung der Burg in fünf Etappen zusammen: Die altslawische Burg; der romanische Sitz des Königs Wratislav I. und des Fürsten Soběslav I., in dessen Rahmen die Gründung des Vyšehrader Kollegiatkapitels fällt; die gotische Burg aus der Zeit des Kaisers Karl IV.; die Barockfestung aus dem 17. u. 18. Jahrhundert und der letzte Zeitabschnitt des pseudogotischen Umbaus der Kapitalkirche und die Gründung der nationalen Begräbnisstätte.

Die verhältnismässig bescheidenen heraldischen Denkmäler des Vyšehrad aus der Barockzeit stellt das kaiserliche Wappen der habsburgischen Monarchie an dem sog. Leopoldstor dar, an den Ecken der Vyšehrader Festung, sowie am Portal des ehemaligen Arsenal. Ausserdem gehört in die Barockzeit das Wappen der Familie Joanelli am Sockel der Statue der hl. Ludmila aus dem Jahre 1719, die am Ende des vorigen Jahrhunderts zum Vyšehrad übertragen wurde.

In der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts setzte sich ausdrucksvoll der vom Kapitel unternommene Aufbau durch, d. h. die Gebäude der Kanonikerresidenzen, die Propstei und Dekanei. An allen diesen Objekten ist das Kapitelwappen angebracht.

Im Laufe der Geschichte wurde das malerische Aussehen der Burg verwischt und viele heraldische Denkmäler wurden vernichtet; an diesen ist zur Zeit der Vyšehrader Friedhof am reichsten. Der Kapiteldom der heiligen Peter und Paul war seinerzeit die Begräbnisstätte einiger Přemyslidenherrscher, aber infolge der vernichtenden Kriege wurden die Gräber zerstört. Die ursprüngliche mittelalterliche Begräbnisstätte ringsum die Kirche wurde im Jahre 1660 zu einem grösseren Friedhof erweitert vom Dekan Martin Weselanský.

Im 17. bis 19. Jahrhundert wurden vor der Vorderseite der Kirche bedeutende Mitglieder des Kapitels beigesetzt, von deren funeralen Objekten die Grabsteine des Dekans Josef Florian und des Propsts Josef Alois Jüstel erhalten blieben und hinter das neugotische Presbyterium übertragen wurden. Die beiden beschädigten Grabsteine sind mit den Wappen der kirchlichen Würdenträger geschmückt.

Der Vyšehrader Friedhof hat die Josephinischen Reformen überlebt. In den 60. Jahren des 19. Jahrhunderts fassten einige Repräsentanten der tschechischen Volkskultur, die im Bund "Svatobor" vereinigt waren, das Vorhaben, ein nationales Pantheon zu errichten, und zu diesem Zweck wurde gerade der Vyšehrader Friedhof erwählt. Um die Gründung des "Slatvin" machten sich insbesondere die Vyšehrader Propstei Wenzel Štulec und

Nicolaus Karlach verdient. Der ursprüngliche Friedhof wurde erweitert, nach dem Projekt von Anton Barvitius und Anton Wiehl wurden die peripherischen Arkaden erbaut, und in den Jahren 1889-1893 wurde die Konzeption des Friedhofs mit dem Bau von "Slavín" mit dem Bildhauerwerk von Josef Maudr zu Ende geführt. Im "Slavín" wurden bisher mehr als 50 tschechische Künstler beigesetzt.

Die heraldischen Denkmäler auf dem Vyšehrad Friedhof sind nicht besonders zahlreich, es herrschen jedoch unter ihnen die Wappen derjenigen Familien vor, die zwar nicht geringe Verdienste um den österreichischen Staat erworben haben, jedoch nie ihre rein tschechische Nationalität verleugnet haben. Das einzige Wappendenkmal mit nicht tschechischen Inschriften gehört der Familie von Castellain und den Rittern Dittmann von Vendeville aus der Zeit um 1862.

Aus dem Jahre 1878 stammt das Denkmal des Prager Bürgermeisters Dr. jur. Wenzel Ritter Bölský, der im Jahre 1867 für die Verdienste während der preussischen Okkupation Prags geadelt worden war. Nach dem Jahre 1880 entstand das Denkmal der Familie von Dr. med. Winzenz Edl. Jiruš, der Ordinarius des Damenstifts auf Hradšchin war, und im Jahre 1883 den Adelstitel erwarb. Beide Denkmäler sind mit den Wappen der neuadeligen Familien verziert.

Die prächtige Familiengruft der Industrieller und Grossgrundbesitzer Unger, die im Jahre 1872 geadelt wurden, trägt ausser dem Stammwappen auch das Bräuzeichen, erinnernd an den Beruf von Mathias Brejcha, dessen Tochter in die Familie Unger heiratete. Es folgt die Familiengruft der Familie Špaček von Starburg, geadelt im Jahre 1908, die Verdienste mit der Restauration der Burg Kokořín bei Mělník erwarb, was sich in der Gestaltung des Stammwappens abspiegelt.

Ein Stammwappen finden wir auch am Denkmal der Familie von Schmidt Edl. Sönberg, sowie auf dem Grab von Dr. jur. Anton Ritter Randa, der ein bedeutender Jurist war, Professor und Rector der Prager Universität wurde und eine ausgedehnte Publikationstätigkeit mit juristischer Thematik ausübte. Randa starb im Jahre 1914 und der Ritterstand wurde auf seinen Schwiegersohn Ing. Otakar Kruliš-Randa und dessen Nachkommenschaft übertragen.

Auf dem Vyšehrad Friedhof sind auch einige Wappenträger beigesetzt, deren Gräber jedoch ohne Wappen sind. Unter ihnen sind der bekannte Physiolog Johann Evangelista Purkyně und der Politiker, Alttscheche und nationaler Führer Franz Ladislaus Fhr. Rieger zu erwähnen.

Zusammenfassung von Miroslava Kramlová

SPOR O VALDŠTEJNSKÝ ERB V ROCE 1727

Milena Švecová

Jsou erby, které mají své osudy. Jedním z nich, k němuž se váže celý příběh, najdeme v hlavní zasedací místnosti Nových desek zemských na Pražském hradě. Je součástí bohaté heraldické výzdoby těchto úřadoven a patří Janovi nejst. z Valdštejna na Sedčicích. Byl namalován společně s erby ostatních deskových úředníků r. 1586, kdy se Jan stal nejvyšším komořím (1); z hlediska heraldického nebyl namalován správně.

Během první poloviny 16. stol. zaměnili páni z Valdštejna původní znamení modrého lva ve zlatém poli za štít zlato-modře čtvrcený se čtyřmi lvy opačných tinktur. Hned od začátku však existovaly dvě varianty. Významnější část rodu, příslušníci lomnické, hostinské a bradlecké větve - potomci Jana z Valdštejna na Hořicích (+1506) - užívali lvy hledící do středu, zatímco lvi v erbu členů vedlejších linií, libštejnské a brtnické, hleděli všichni vpravo. Erb brtnické větve byl navíc v obrácených tinkturách.(2)

Jan nejst. na Sedčicích měl tedy jako příslušník větve libštejnské nárok na lvy stojící za sebou. Malíř, jenž výzdobu prováděl, však nebyl zřejmě dostatečně zasvěcen do rodových souvislostí a inspiroval se starším valdštejnským erbem na vedlejší stěně místnosti, který patřil Janovi st. z Valdštejna na Hrádku z větve lomnické. Tak se stalo, že vznikl erb se lvy hledícími do středu. Překvapující je jen to, že Jan nejst. na Sedčicích, ačkoli žil ještě jedenáct let, proti této variantě neprotestoval a klidně úřadoval pod erbem, který sice na štítku nesl jeho jméno, ale ve skutečnosti patřil jinému. Zřejmě mu to vůbec nevadilo, protože v původní podobě erb zůstal více než jedno a čtvrt století, do roku 1722.

Tehdy si nesprávného postavení lvů povšimla hraběnka Marie Alžběta Schaffgotschová, roz. z Valdštejna (3) a informovala o tom svého strýce Bertholda Viléma z Valdštejna. Ten se jako senior rodiny rozhodl zjednat nápravu. Nezvůli však nejvhodnější způsob. Místo toho, aby respektovali skutečnost, že se malba nachází v úředních místnostech a obrátili se na úřad desek zemských, považovali erb svého předka za soukromou záležitost a tak k ní také přistupovali.

Do věci byl sice ústním jednáním zasvěcen tehdejší mí-

stosudí Václav Antonín z Golče; místokomorník František Karel Pecelius z Adlersheimu, který byl požádán, aby porovnal erb v úřadě s erbem na náhrobním kameni Jana nejst. z Valdštejna v kostele Panny Marie před Týnem na Starém Městě pražském, shledal, že se liší, ale oficiální písemné oznámení úřadu připadalo hraběnce Schaffgotschové zcela nadbytečné. (4)

O provedení změny byl požádán malíř Jan Ondřej Löwerle (5), který právě v létě r. 1722 pracoval v hlavní místnosti úřadu desek zemských na malbách erbů současných úředníků. Úlohu prostředníka mezi hraběnkou a malířem plnil registrátor desek zemských Jan Jindřich Ramhofsý z Ramhofenu, jenž na práci malířovu dozíral a měl mu být nápomocen. Malíř měl zpočátku jisté pochybnosti o správnosti toho, co se po něm žádá, ale když mu Ramhofsý ukázal deskový kvatern s originálem testamentu Janova syna Adama st. z Valdštejna na Sedčicích s příslušným erbem a podobné dokumenty, mimo jiné i současný erb hr. Schaffgotschové, nechal se přesvědčit. (6) Druhý den odpoledne smazal původní malbu a provedl přípravu, třetího dne ráno práci dokončil. Předlohu k přemalbě si nakreslil sám na základě znalostí ze svých předchozích prací v rodopisných sbírkách barona Wunschwitze. Náčrtek schaffgotschského erbu, který mu předal Ramhofsý, se mu nezdál vhodný. (7)

Po pěti letech, zřejmě začátkem r. 1727, se o změně erbu nějakým způsobem dozvěděl nejvyšší maršálek Jan Josef z Valdštejna. (8) Ani on nebyl předtím o provedení přemalby informován. Zastával sice význačné státní funkce a byl zběhlý v hospodářských záležitostech (9), ale zjevně mu chybělo historické povědomí a znalost rodových dějin, které ovládala jeho příbuzná Marie Alžběta. V březnu r. 1727 poslal na místodržitelství stížnost (10), v níž rozhořčeně popírá autentičnost nové podoby erbu a dovolává se té, kterou v současnosti sám užíval. Jedná se o erb, v němž všichni čtyři lvi hledí k okrouhlé medaili s říšským orlem uprostřed štítu, jak jej Ferdinand II. dne 20.9.1621 polepšil Adamovi ml. z Valdštejna na Hrádku. Opis majestátu je ke stížnosti přiložen. V závěru žádá Jan Josef místodržitelství, aby vyšetřilo "na či příkaz a proč byl tedy tento znak pozměněn". (11)

Místodržitelská kancelář předala o dva dny později stížnost úřadu desek zemských (12) s přípisem, kterým žádá příslušné vysvětlení. Místosudí Václav Antonín z Golče, který snad měl o případu jistou povědomost, však v předěšlém roce zemřel, a tak úřad desek zemských jako celek odpovídal dne 1. dubna místodržitelství (13), že věc nepřísluší pod dohled menších úředníků, nemají o ní žádný záznam v protokolu a o provedení přemalby tedy nic nevědí. Ve stejném smyslu dostal odpověď i nejvyšší maršálek Jan Josef z Valdštejna. (14)

Dne 7.4.1727 dává místodržitelská kancelář deskovému úřadu příkaz k zavedení podrobného vyšetření okolností případu včetně výsledku malíře, který změnu provedl. (15)

Na otázku, kdo si přemalbu objednal, malíř odpověděl,

že pracoval na příkaz jednoho z registrátorů desek zemských. Jméno neznal, ale věděl kde bydlí, a že udržuje s rodinou Schaffgotschových styky. Z toho bylo zřejmé, že se jedná o Jana Jindřicha Ramhofsého. Na zasedání úřadu desek zemských dne 29.4.1727 (16) pak bylo rozhodnuto povolat registrátora k odpovědnosti. Příslušný dekret mu byl poslán dne 2. května.

Ramhofsý ve své písemné výpovědi (17) vysvětlil příčiny případu. Ospravedlňuje se, že se nedopustil ničeho špatného, všechno, co se stalo, bylo provedeno na příkaz hraběnky Schaffgotschové. Odvolává se také na výpověď malíře, který byl na hraběncinu žádost vyslechnut za přítomnosti veřejného notáře a dvou kvalifikovaných svědků.

Z dalšího malířova výsledku se dochoval protokol: (18) "Roku 1727, 29. května, byl z příkazu královského místodržitelství k úřadu desek zemských povolán malíř jménem Jan Ondřej Löwerle a v přítomnosti Jejich Milostí pana nejvyššího písaře Hložka ze Žampachu, pana místokomorníka z Adlersheimu, pana místosudího ze Sternfeldu, pana místopísaře Bechyného z Lažan, pana ze Saltzy a pana Vraždy z Kunvaldu byl ve věci pozměnění valdštejnského znaku vyslýchán podle následujících bodů:

- 1/ Kdo Vám přikázal valdštejnský znak pozměnit?
- Ad 1/ Pan Ramhofsý.
- 2/ Kdy to přikázal?
- Ad 2/ Když jsem maloval znaky nižších úředníků, řekl mi Ramhofsý, že mám změnu znaku provést na přání Její Excelence paní hraběnky Schaffgotschové.
- 3/ Kdy jste změnu toho znaku provedl?
- Ad 3/ Asi za tři nebo čtyři týdny po uplynutí letních prázdnin.
- 4/ Je tomu tak, že jste sám měl pochybnost o této změně?
- Ad 4/ Ano, napadlo mne, že by stejně namalovaný znak byl autentický.
- 5/ Kdy jste tuto pochybnost uvedl?
- Ad 5/ Přednesl jsem tuto pochybnost Jeho Excelenci panu nejvyššímu sudímu hraběti z Vrbna, když sám odcházel od úřadu desek zemských.
- 6/ Co na to Jeho Excelence řekla?
- Ad 6/ Hovořil s Ramhofsým něco latinsky, čemu jsem nerozuměl, a pak mi řekl, že mohu změnu s pánembohem učinit.
- 7/ Byl pak Ramhofsý při tom?
- Ad 7/ Ano, byl při tom.
- 8/ Za jak dlouho po uplynutí prázdnin ke změně došlo?
- Ad 8/ Změna se stala asi za tři nebo za čtyři týdny.
- 9/ Který den ke změně došlo?
- Ad 9/ Na to si nemohu vzpomenout.
- 10/ Nebyla Vám dána nějaká předloha, jak to máte pozměnit?
- Ad 10/ Ano, Ramhofsý mi dal jednu předlohu, ale bylo by to s takovou předlohou bláznovství, protože to nebyl valdštejnský, nýbrž schaffgotschský hraběcí

znak.

- Ad 11/ Sám jste neměl žádnou předlohu?
Ad 11/ Ano, udělal jsem si sám jednu, protože jsem pracoval na rodokmenech u barona Wunschwitze.
Ad 12/ Došlo ke změně dopoledne nebo odpoledne?
Ad 12/ Odpoledne jsem znak odstranil a druhý den ráno, tak brzy, když se otevírají desky zemské, jsem ho dokončil a v místnosti před šrankami bylo mnoho lidí. Zda ale tehdy byli přítomni páni místouředníci a konali zasedání, to si nemohu vzpomenout.
Ad 13/ Co je Vám jinak o té změně známo?
Ad 13/ Dále nic víc nevím.
Po opakovaném přečtení těchto otázek a potvrzení jeho výpovědi byl jmenovaný malíř propuštěn poté, co se zavázal, že bude mlčet."

Vyšetřování bylo vedeno skutečně důkladně. Na základě výpovědi malíře, ve které padlo i jméno nejvyššího sudí hraběte z Vrbna, byl tento písemně požádán o vyjádření.⁽¹⁹⁾ Pobýval právě ve Vídni a jeho odpověď, adresovaná místosudímu Kriegelsteinovi, se dochovala i s maličkou obálkou.⁽²⁰⁾ Josef František z Vrbna v ní popírá pravdivost malířovy výpovědi v tom bodě, že by se mu svěřil se svou pochybností. Naopak prý se hrabě sám pracujícího malíře ptal, co dělá a dostal odpověď, že provádí z příkazu přemalbu. Na to, co mluvil s registrátorem Ramhofsským latinsky, už si nevzpomíná.

Konečné podrobné objasnění podává sama Marie Alžběta hraběnka Schaffgotschová.⁽²¹⁾ Uznává, že při vzniku erbu mohlo lehce dojít k omylu, aniž by se jednalo o záměr nebo zlý úmysl, ale zároveň nechce připustit promlčení. Znovu opakuje celou historii o tom, jak se se strýcem rozhodli dát znak poopravit do podoby, kterou jejich předek Jan nejst. z Valdštejna užíval po dobu svého života a jako důkaz přikládá 39 dokumentů s komentáři. Jsou na ně překresleny znaky členů valdštejnského rodu, a sice té linie, z níž pocházeli Jan nejst. z Valdštejna i Marie Alžběta. Jedná se např. o erb na náhrobním kameni Jana nejst. z Valdštejna, na měděné rakvi jeho syna Adama st., na rakvi Buriana Ladislava z Valdštejna u sv. Mikuláše na Malé Straně apod. Jan Josef z Valdštejna patřil k jiné větvi rodu než Marie Alžběta, byl potomkem onoho Adama z Valdštejna na Hrádku, kterému císař přidal do erbu říšskou orlici.

O hraběnčině vysvětlení referuje místodržitelství dne 21. 7. 1727 úřadu desek zemských⁽²²⁾ a znovu naléhá, zda by si úředníci přece jen nevzpomněli na nějaké souvislosti.

Poslední dochovanou písemností je souhrnná zpráva deskového úřadu pro místodržitelství ze dne 28. 11. 1727.⁽²³⁾ Podrobně popisuje celý průběh vyšetřování s citacemi příslušných spisů. V závěru úředníci odpovídají, že o nesprávnosti erbu před nimi hovořil jako o soukromé záležitosti nejvyšší komoří Jan Arnošt Antonín Schaffgotsch a pak také registrátor Ramhofský. To však nic nemění na tom, že oficiálně nebyla přemalba úřadem projednána ani povolena.

Posouzení a konečné rozhodnutí případu ponechává úřad desek zemských místodržitelství.

Jeho výsledek však bohužel neznáme, protože příslušnou písemnost již nemáme k dispozici. Nelze ho vysledovat ani bližším ohledáním erbu samého, který byl značně poškozen. Nezpůsobil to však zub času, jako u některých jiných erbů, ale i úder tvrdým předmětem v lidské ruce, která nemilosrdně otloukla malbu z pravé, sporné části štítu. V dochovaných zbytcích se podařilo jen s obtížemi identifikovat přední nohu modrého lva v horním žlutém poli, ze žlutého lva pod ním se dochovala také jen přední noha a chvost ohonu. Z umístění těchto částí těla je zřejmé, že horní lev je orientován vpravo, jak se ostatně dalo očekávat, spodní lev však vlevo.⁽²⁴⁾

V podstatě se nabízejí dvě možnosti vysvětlení. První je ta, že horní lev je přemalbou z r. 1722, zatímco v dolní části se dostala na povrch původní verze z konce 16. stol. To je však v rozporu s tím, že barvy obou polí nasvědčují současné době vzniku. Druhá možnost, že spor o podobu erbu byl dodatečně vyřešen kompromisem, zase odporuje heraldickým zvyklostem. Otázku, která z možností je správná, už těžko kdo bude moci za současného stavu dochování zodpovědět.⁽²⁵⁾ Malba byla otlučena až na omítku, takže o určení jednotlivých vrstev nemůže být ani řeči. Není však jisté, zda takové vrstvy vůbec existovaly, pravděpodobnější je, že před úpravou byl vždy předchozí nátěr odstraněn.⁽²⁶⁾

Někdy ve druhé polovině 18. stol. byly erby z místností deskového úřadu přemalovány do nákladného pergamenového rukopisu, který se dochoval jako součást Archivu českých stavů.⁽²⁷⁾ Erb Jana z Valdštejna na Sedčicích je v něm vymalován tak, jak má - resp. měl - vypadat, tzn. se lvy k jedné straně otočenými. Také erb Jana st. na Hrádku z nejstaršího seskupení je správný, se lvy hledícími ku středu, což ale bylo v rozporu s provedením na Pražském hradě. Tím vznikly pochybnosti o původnosti nástěnné malby erbu, které vedly k její podrobnější prohlídce. Následovalo zjištění, že vpravo hledící lvi z pravé poloviny štítu jsou nesmyslnou přemalbou z 20. stol. a jejím smytím byli odkryti poměrně dobře zachovalí původní lvi opačného postavení.⁽²⁸⁾ Teprve na základě tohoto poznatku jsem mohla malbu začít považovat za prvotní předlohu pro erb mladší.

Na opravě nástěnných maleb v současné době pracují restauroři akad. malíř Vlastimil Berger, akad. malíř Alois Martan a akad. malíř Josef Němec. Pečlivě obnovili i erb Jana nejst. z Valdštejna, a to do podoby odpovídající době života jeho nositele.⁽²⁹⁾ Po 260 letech vyplnili tak právní hraběnky Marie Alžběty Schaffgotschové.

Příběh živě dokumentuje průběh tehdejšího úředního jednání a zároveň přibližuje atmosféru doby a mentalitu nejvyšších vrstev stavovské společnosti. Spor o postavení heraldických figur v erbu nám dnes připadá malicherný a divíme se na něj jako na úsměvnou kuriositu. V první polovině 18. stol. však měl jistý význam. Společenské a politic-

ké postavení feudální třídy bylo založeno nejen na držbě pozemkového majetku ale také na urozenosti rodu, spjaté s právem nosit erb. Zájem o heraldiku se tedy úměrně zvyšoval s postupným ubýváním vlivu české šlechty, jako památka na zašlou slávu. Stejně pohnutky vedly později zemské úředníky k přemalování erbů z místností úřadu desek zemských do zmíněného rukopisu. Byl to výraz marné touhy po obnově politické moci, o kterou je připravil absolutistický stát.

Poznámky:

- (1) Burdová, P.: Zemský soud v malbách na Pražském hradě a v rukopisu stavovského archivu. In: Sborník archivních prací, XXXI./1981, svaz.1, s.207-226; na s.213 autorka uvádí, že na předchozí malbě z r. 1563 má znak jako nejvyšší sudí. Nejedná se však o něj nýbrž o jeho příbuzného z lomnické větve Jana st. z Valdštejna na Hrádku.
- (2) Beránek, J. - Roup, R. - Sedlák, V. J.: Zpod vrchovišť Jizery a Labe. Heraldika, XI./1978, č.4, s.105-144. Podobně píše B. Paprocký z Hlohov, Diadochus II, s.226-227, změnu a rozdělení erbu dokumentuje i výtvarně.
- (3) Snad ji na to upozornil její manžel Jan Arnošt Antonín Schaffgotsch, který z titulu úřadu nejvyššího komořího byl nucen do místností úřadu desek zemských (dále jen ÚDZ) pravidelně docházet.
- (4) M. A. Schaffgotschová pro místodržitelství, orig. něm., presentní datum 18.7.1727.
- (5) Z hlediska umělecko-historického je spis cenný tím, že uvádí jméno malíře, který dosud není evidován v následujících lexikonech: Nagler, G. K.: Neues allgemeines Künstler-Lexikon oder Nachrichten von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter etc. Bd. VIII, München 1839. Vollmer, Hans: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Bd. XXIII, Leipzig 1929. - Toman, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců. II. Praha 1950.
- (6) J. J. Ramhofsý pro ÚDZ, orig. něm., pres. 14.5.1727.
- (7) Protokol z výslechu malíře z 29.5.1727.
- (8) Z písemnosti nevyplývá, zda přijel z Vídně do Prahy a přemalbu sám viděl, nebo zda ho někdo jen informoval.
- (9) Klíma, A.: Čechy v období temna. Praha 1961, s.69.
- (10) Pres. 18.3.1727.
- (11) Stížnost J. J. z Valdštejna, orig. něm., pres. 18.3.1727.
- (12) Poznámka "Exped. ad Tabul. d.20. d."

- (13) Písemnost není k dispozici, ale její datum a obsah je zmiňován v odpovědi místodržitelství pro ÚDZ ze dne 7.4.1727.
- (14) Koncept, něm., pozn. "Ex cons. 3. aprilis 1727".
- (15) Místodržitelství pro ÚDZ, orig. něm., pres. 21.4.1727.
- (16) Státní ústřední archiv v Praze (dále jen SÚA), ÚDZ, kniha č. 100, Zasedací protokol ÚDZ 1726-1727, fol. 126v.
- (17) Orig. něm., pres. 14.5.1727.
- (18) Za pomoc s překladem protokolu děkuji p. doc. PhDr. Emilu Skálovi DrSc. z katedry anglistiky, germanistiky a nordistiky filozofické fakulty University Karlovy.
- (19) ÚDZ pro nejvyššího sudí, koncept, něm., pozn. "expedit per postam 31. May 1727".
- (20) Nejvyšší sudí pro místosudího, orig. něm., Nödling 4.6.1727, pres. 7.6.1727.
- (21) Pres. 18.7.1727.
- (22) Místodržitelství pro ÚDZ, orig. něm., "Ex Cons. Reg. Boh. Prae 21. Juli 1727", pres. 18.8.1727.
- (23) ÚDZ pro místodržitelství, orig. něm., pres. 2.12.1727. Zpráva zaslána společně s priority a tvoří s nimi fascikl SM, W 9/58, který je k dispozici.
- (24) Bližší prohlídku erbu jsem provedla dne 16.9.1982 společně s restaurátory akad. malíři Vlastimilem Bergerem a Josefem Němcem, kterým tímto děkuji za spolupráci a za následující odborné informace o stavu malby.
- (25) Situaci by mohl změnit pouze nález písemných pramenů pojednávajících o dalších osudech erbu, třeba jen zmínka v soukromé korespondenci.
- (26) Nasvědčuje tomu i použitý termín "auslöschen" (orig. něm. výpověď malíře, Ad 12).
- (27) SÚA, Archiv českých stavů, inv.č.7, o něm viz Burdová, c.d., s.207-217.
- (28) Za odkrytí původního erbu a posouzení stáří jeho přemalby dne 23.10.1982 vděčím akad. malíři Josefu Němcovi.
- (29) Erb je dílem akad. malíře Josefa Němce.

Der Streit um das Wappen von Waldstein im Jahre 1727

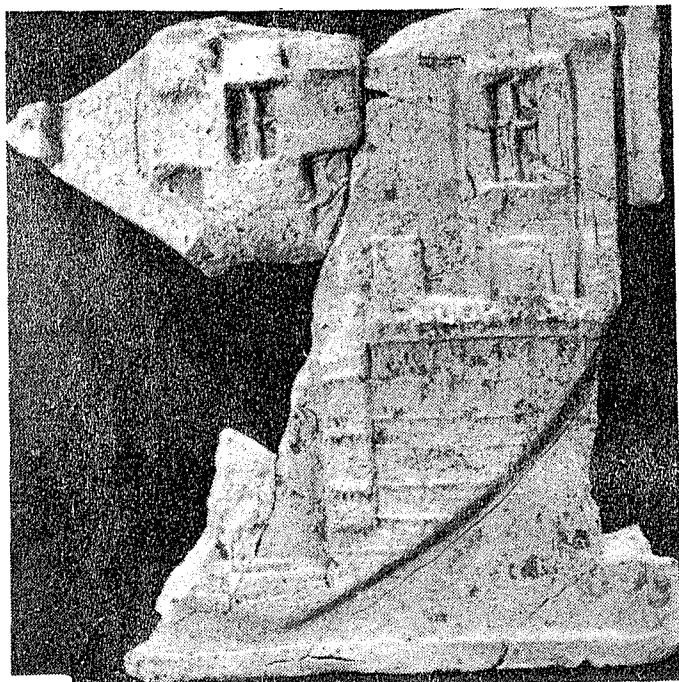
Im Hauptsaal der Neuen Landtafel auf Prager Burg befand sich unrichtig das aufgemalte Wappen des Beamten Johann des Ältesten von Sedčice, des Mitgliedes der libsteiner Linie von Waldstein. Dieses Wappen war nach dem Gesuch Bertholds Wilhelms von Waldstein im J. 1722 übergemalt, aber im J. 1727 protestierte Landmarschall Königreichs Böhmens Johann Joseph von Waldstein gegen das Übergemälde. Die Beschreibung der ämtlichen Untersuchungen laut der Archivsdokumenten. Im J. 1982 waren die heraldischen Gemälde restauriert und das Wappen von Waldstein bekam historisch die richtige Ähnlichkeit.

Zusammenfassung von Pavel Palát

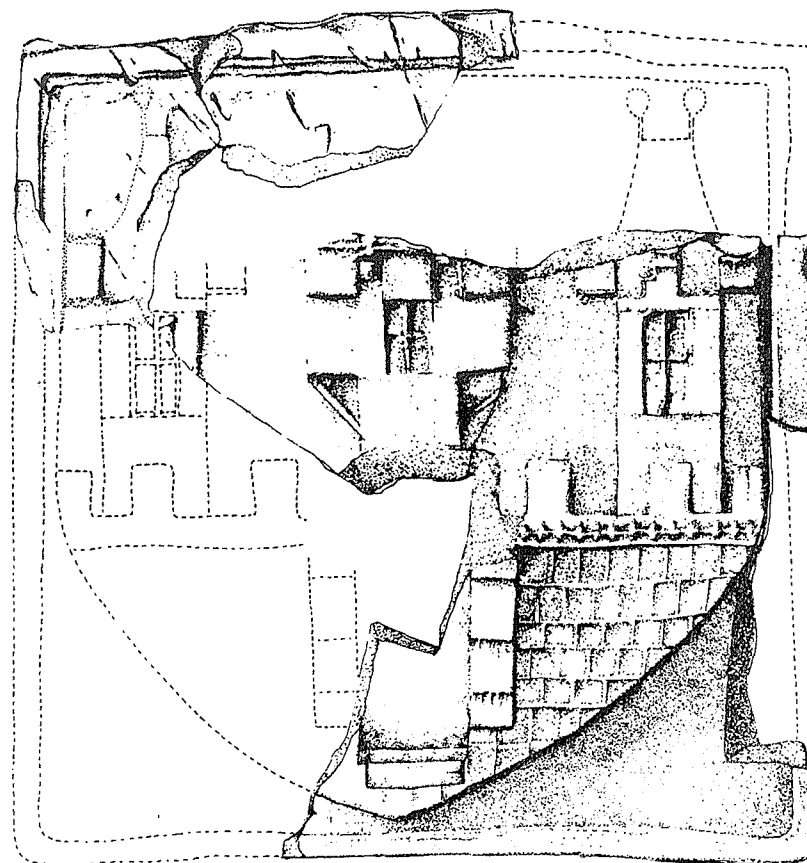
ZNAK STARÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO

Zvonimír Dragoun

V srpnu r. 1978 byla na dvoře domu čp. 941 v Jindřišské ulici v Praze 1 na Novém Městě hloubena šachta pro transformátor. Z prostoru šachty i z přilehlých sklepních prostor byl získán větší soubor pozdně středověké a renesanční keramiky. Získaný soubor doplňuje poznatky Norberta Maška, který v sousedním sklepě téhož objektu provedl záchrannou akci Muzea hlavního města Prahy v r. 1964.(1)

Obr.1

Obr.2

Početnou část souboru tvoří zlomky hrncových i komorových kachlů s reliéfní výzdobou nejrozličnějších motivů. Zastoupeny jsou i motivy heraldické, náboženské, žánrové a motivy s rostlinným dekorem. Mezi nimi nás však zaujaly dva zlomky náležející jednomu a témuž typu komorového kachle, jehož čtvercová čelní vyhřívací stěna o rozměrech 20 x 20 cm je zdobena znakovým Starého Města pražského: Ve štítě kvádrová hradební zeď s cimbuřím a s třemi věžemi. Uprostřed hradební zdi je otevřená brána s dvoukřídlymi dveřmi; brána měla patrně vysunutou mříž, ale nalezené zlomky tuto partii postrádají. Boční věže měly dlátkovitou střechu s makovicemi, tvar střechy střední věže nelze z dochovaných zlomků rekonstruovat. Ve

věžích jsou dělená okna. Střední věž je rozšířena o ochoz, nesený podpěrami.

Kachel byl zhotoven z jemného materiálu světle okrové, místy až narůžovělé barvy. Podle způsobu technického i výtvarného zpracování lze popisované zlomky datovat do druhé poloviny 15. století.

Tento typ se neobjevil v souborné publikaci středověkých kachlí od Julie Richterové (2), a proto se lze domnívat, že dosud stejný nebyl nalezen či publikován. Jeho objev je tedy přes fragmentárnost nalezených zlomků novým příspěvkem k poznání vývoje tvaru znaku Starého Města pražského.

Poznámky:

- (1) Zpráva o záchranném výzkumu publikována v časopise Archeologické rozhledy, XVIII./1966, s.202-203.
- (2) Richterová, Julie: Středověké kachle. Praha, Muzeum hlavního města Prahy 1982.

Ilustrace:

- s.72 Dochované zlomky čelní stěny komorového kachle, na nichž je patrná kvádrová hradba a části levé boční a střední věže.
- s.73 Rekonstrukce čelní stěny komorového kachle, provedená autorem článku.

Das Wappen der Prager Altstadt

Während der Bauarbeiten im Haus Nro. 941 (Prag, Neustadt, Jindřišská-Strasse) entdeckten die Archeologen die zahlreiche Gesamtheit der spätmittelalterlichen bis renaissanceanlichen Keramik, u. a. auch zwei Brüche von einem Typ der Kammerkachel. An ihrer Vorderseite ist das Wappen der Prager Altstadt abgebildet. Auf den Abbildungen sehen wir den originellen Stand der Brüche und die folgende Rekonstruktion. Die Brüche wurden binnen zweiter Hälfte 15. Jh. datiert.

Zusammenfassung von Pavel Palát

Obr.1

VODNÍ MLÝN VE SLUPI

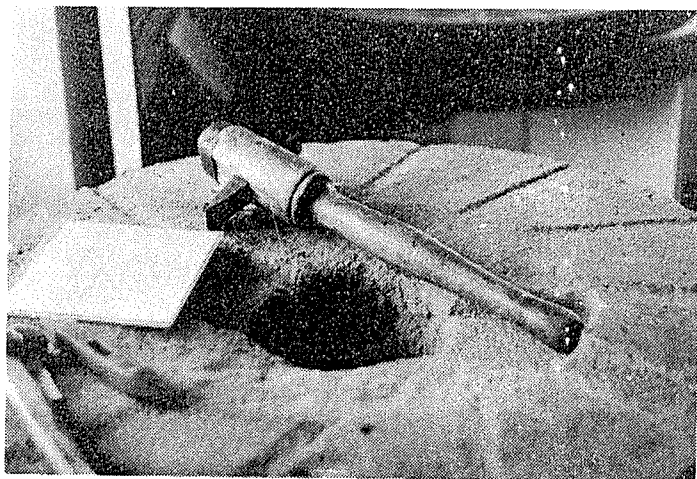
Jaroslav Jásek

Ve znojemském okrese, v obci Slup poblíž Jaroslavic, byla nedávno otevřena expozice mlynářské techniky Technického muzea v Brně.

Dějiny vodního mlýna ve Slupi jsou úzce spojeny s vývojem rozsáhlého krhovicko-jaroslavského vodního náhonu, který měl zásadní vliv na vodní hospodářství Dyje.

Ves Slup, ve středověku zvaná Čule, se připomíná již v r. 1228. První zpráva o mlynáři ve Slupi je doložena k roku 1512 z dochované listiny ženského cisterciáckého kláštera v Oslavanech, poslané olomouckému biskupství.

V 16.- 18. stol. byl slupský mlýn jedním z největších na Moravě, od r. 1810 se stal svobodným statkem a ve vlastnictví mlynářských rodů byl až do r. 1945. Poslední majitelé, kteří získali mlýn jako konfiskát v r. 1946, vnesli mlýn jako družstevní podíl do JZD a v r. 1970 ho darovali

Obr.2

československému státu.

Stavba je původem gotická, přestavěná v první třetině 17. stol. v pozdně renesančním stylu. Snahy o záchranu mlýna vyvrcholily v 70. letech tohoto století, kdy mlýn převzalo do správy Technické muzeum v Brně jako kulturní památku I. kategorie. (1)

V bývalých obytných prostorách mlýna jsou instalovány dokumenty o vývoji mlecí a mlynářské techniky. V provozních prostorách je vystaveno strojní vybavení, dokumentující technický vývoj mlecích systémů.

Na fasádě poblíž vchodu je zazděn znak mlynářů z roku 1513: Ve štítě pod kypřicí palečné kolo. Štítonoši dva lvi. Štít je položen na kartuš, v jejíž spodní části je letopočet 1513. (Obr.3)

V úvodní části expozice jsou vystaveny různé typy a tvary oškrtů. (Obr.2) Pro heraldika je zde možnost dalšího srovnání řemeslných symbolů se skutečnými nástroji. (2)

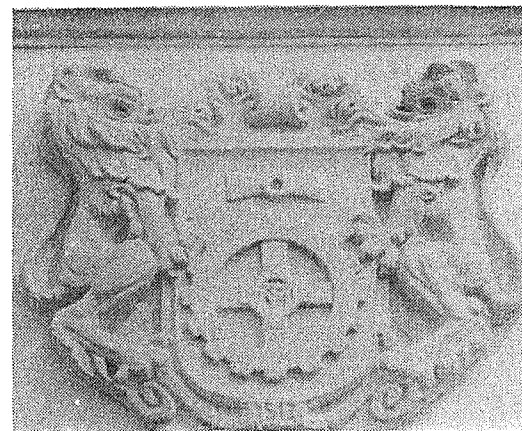
Pracovníkům Technického muzea v Brně se podařilo vytvořit expozici, která dokumentuje technické myšlení a životní styl našich předků.

Poznámky:

- (1) Vodní mlýn ve Slupi ... Technické muzeum v Brně 1982. Leoprelo.
- (2) Jásek, J.: Oškrt versus kypřice. In: Heraldická ročenka 1983, s.88-105.

Ilustrace:

- s.75 Celkový pohled na mlýn ve Slupi.
- s.76 Z úvodní části expozice. Na mlýnském kameni, se zřetelným zářezem po kypřici, leží jeden z typů oškrtu zasazený v oškrtisku.
- s.77 Znak mlynářů.

Obr.3

Die Wassermühle in Slup

In der renovierten Wassermühle (Mähren, Bezirk Znaim, Gemeinde Slup, auch sog. Čule) errichtete Technisches Museum in Brün die Mühleexposition. Die wichtigen historischen Daten: Im J. 1228 - die älteste Nachricht von Gemeinde Slup; im J. 1512 - die erste Nachricht vom hiesigen Müller. Das Gebäude der Mühle ist gotisch. Anfang 17. Jh. wurde es nach der spät-renaissanclichen Stilart umgebaut (Abb.1). In der Exposition sind die verschiedenen Typen der Billenklingen (Abb.2) - vgl. der Aufsatz "Oškrt versus kypřice", in Heraldická ročenka 1983 - und an der Fassade des Gebäudes sehen wir das Müllerswappen mit der Jahreszahl 1513 (Abb.3).

Zusammenfassung von Pavel Palát

NEZNÁMÁ ERBOVNÍ LISTINA PALATINA JIŘÍHO PONTANA Z BRAITENBERKA

Karel Müller

Jiří Barthold Pontan z Braitenberka, kanovník a od r. 1594 probošt svatovítské kapituly v Praze, byl obdařen palatinátem od císaře Rudolfa II. dne 1. ledna 1593. (1) Tato výsada mu umožňovala, kromě propůjčování básnického vavřínu, ustanovování notářů, legitimování nemanželských dětí apod., především udělovat nebo polepšovat znaky i s přídomky. O svých vydaných privilegiích nechával vést Pontan podrobný kopiář, který se pod názvem "Liber instrumentorum et datarum facultatum per me Georgium Bartholdum Pontanum a Braitenberg, S.R.C. Prothonotarium, Metropolitanae Ecclesiae Pragensis Decanum, Comitem Palatinum Pontificium et Caesareum. Anno Domini MDLXXXIII" dochoval do dnešní doby. Kopiář obsahuje mimo několika diplomů jiného charakteru opisy 60 erbovních listin, které Pontan z Braitenberka v letech 1593-1612 udělil. Přehled jednotlivých obdarovaných osob uveřejnil již Bohumír Lifka (2), který také s ohledem na dobovou heraldickou terminologii otiskl několik ukázek popisů erbů z uvedeného rukopisu. (3) Ačkoliv by se tedy dalo předpokládat, že oněch 60 privilegií tvoří celkový počet, jimiž Pontan v letech 1593-1612 udělil či polepšil různým osobám erb (4), nedávné zjištění v zahraničním archivu takovou domněnku vyvrátilo.

Listinou danou dne 26. května 1604 v Praze udělil Jiří Pontan z Braitenberka, dómský probošt v Praze, apoštolský protonotář, císařský palatin, kanovník v Olomouci a v Bytomi, erb Janu Arletovi z Otmuchova a, komorníku vratislavského biskupa Jana VI. Svědčí o tom repertář listin kláštera augustiniánů kanovníků na Písku u Vratislavi, sestavený v r. 1822. Originál listiny, psaný na pergameni v německém jazyce a s přivěšenou pečeti vydavatele, se nacházel v majetku kláštera. Erb byl v privilegiu vymalován, v repertáři však popsán není. Listiny kláštera byly velmi těžce poškozeny v průběhu druhé světové války, více než polovina z nich byla zničena a mezi nimi naneštěstí i erbovní listina pro Jana

Arleta z Otmuchova. (5) Stručný regest v repertáři z první poloviny minulého století je tedy jediným svědectvím o její existenci. Je však současně také upozorněním na skutečnost, že erbovní listiny, reprezentované opisy v Pontanově kopiáři, netvoří uzavřený soubor a patrně nezachycují všechna privilegia tohoto druhu, která Jiří Barthold Pontan z Braitenberka jako palatin vydal. (6)

Poznámky:

- (1) K Pontanově osobě např. Podlaha, A.: *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*. Praeae 1912, pag.137-147. Zde také otištěn na s. 141-147 text privilegia z 1.1.1593. - Nejnověji o Pontanovi a o jeho literární činnosti Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. 1. Praha 1966, s.137-167. Zde i starší lit.
- (2) Lifka, B.: Erbovníci palatina Jiřího Bartholda Pontana z Braitenberka 1593-1612. *Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze*, IX.-X./1937-38, č.2-4, s.77-83.
- (3) Lifka, B.: Jiří Barthold Pontan z Braitenberka jako znakový tvůrce. In: *Erbovní knížka na rok 1938*, s.21-28.
- (4) Naposledy Příbyl, Al.: *Palatináty a erbovní listy*. *Heraldika a genealogie*, XVI./1983, č.1, s.4.
- (5) Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Wrocławiu, fond Augustiniáni kanovníci na Písku u Vratislavi, inv.č. 202.
- (6) Je třeba vzít rovněž v úvahu, že kopiář obsahuje opisy listin pouze do r. 1612, avšak Pontan zemřel až dne 20.2.1614 (Podlaha, s.140).

Die unbekannte Wappenurkunde des Palatins Georg Pontanus von Braitenberg

Georg P. Bartholdus von Braitenberg, ein Domherr und später Propst der Domkapitel des Hl. Veit im Prag, bekam im J. 1593 vom Kaiser Rudolphs II. den Palatinatent. Dieser Amt ermöglichte ihm die verschiedenen Rechtsfunktionen zu verrichten, u. a. er durfte die Wappen u. Prädikate erteilen. Von den ausgegebenen Wappenurkunden fuhr er das Abschriftsbuch "Liber instrumentorum ... &", dass es 60 Einschreibungen umfasst und bisher für das vollständige Verzeichnis, die Pontanus ausgegeben hatte, gehalten wurde. Die unbekannte Wappenurkunde, von der dieser Aufsatz bespricht, wurde am 26. 5. 1604 für Johann Arlet von Otmuchow, eines Kammerdieners des Breslauer Bischofs Johann VI., ausgegeben. Der Original der Urkunde befand sich im Klosterarchiv in Pisek bei Breslau, aber der grosse Teil des Archivs ist während des zweiten Weltkrieges zerstört worden. Der Urkundenregest - leider ohne aufgemaltes Wappen - befindet sich jetzt im Verzeichnis der Klosterurkunden von dem Jahr 1822.

Zusammenfassung von Pavel Palát

NĚKTERÉ HERALDICKÉ PROBLÉMY V UMĚLECKOHISTORICKÉM BÁDÁNÍ O ČESKÉM STŘEDOVĚKU

Dana Stehlíková

Historikové umění chápou a využívají heraldiku jako pomocnou vědu historickou, tedy služebnou vědní disciplínu, která jim pomůže při řešení vlastní problematiky uměleckohistorické. Spolupráci s heraldikou si pak mnohdy představují jako přesunutí celého dílčího úkolu na jiného badatele, který jim předloží rovnou výsledek své práce. Neuvedou si, že určení erbu vyžaduje mnohdy dlouhodobou analýzu, na jejímž konci ani žádné pozitivní zjištění není. A tak se příště namísto spolupráce buď heraldice vyhnou, nebo volí vlastní řešení.

Spolupráce ovšem vázne i z druhé strany. Heraldici svou práci často zasahují do uměleckohistorických otázek - výtvarné řešení je nedílnou a mnohdy rozhodující složkou erbu při jeho určování. Jednostranný přístup bez metodologických postupů druhé historické disciplíny a opomíjení její odborné literatury bývá vždy na škodu badateli samému a omezuje platnost jeho badatelských závěrů. Dokladem toho mohou být některé nedávno publikované stati.

Jedna se zabývá staronovým sporem o dataci tympanonu z brány ohradní zdi u kostela Panny Marie Sněžné v Praze na Novém Městě. (1) Jako heraldický důkaz datování tympanonu až do druhé poloviny 14. stol. má sloužit štít s orlicí, jejíž peří je traktováno sítí čtvercových reliéfních výstupků, přibližně stejných, a proto údajně patřících říšské orlici a nikoli šachované orlici moravské. Pro takový důkaz je třeba prozkoumat všechny časově a místně blízký srovnávací materiál a vyloučit možnosti paralelně existujících různých způsobů sochařské stylizace peří v jediném významu.

Více než polovina erbů s orlicí v české plastice druhé a třetí třetiny 14. stol. peří reliéfně vůbec propracováno nemá. (2) Plastické propracování tedy už samo o sobě může být nositelem symbolického významu. Je-li peří srovnáno do osnovy pravoúhlých čtverečků - byť je osnova zakřivená jako u zkoumaného tympanonu - jde zcela zřejmě o šachování,

neboť každá jiná stylizace peří má pera na koncích zakulacená nebo špičatá. Není doložen jediný případ, v němž by zkoumaná schematičká síť pokrývala tělo říšské nebo svato-václavské orlice. Chybný výklad erbu v monumentální architektonické plastice v době vzniku nehrozil, byla polychromovaná. Plastické odlišení šachovnicových polí vystoupilými a vpadlými čtverečky je typické pro monochromní umění, např. pečeti, neboť jednobarevný otisk měl právní platnost. (3)

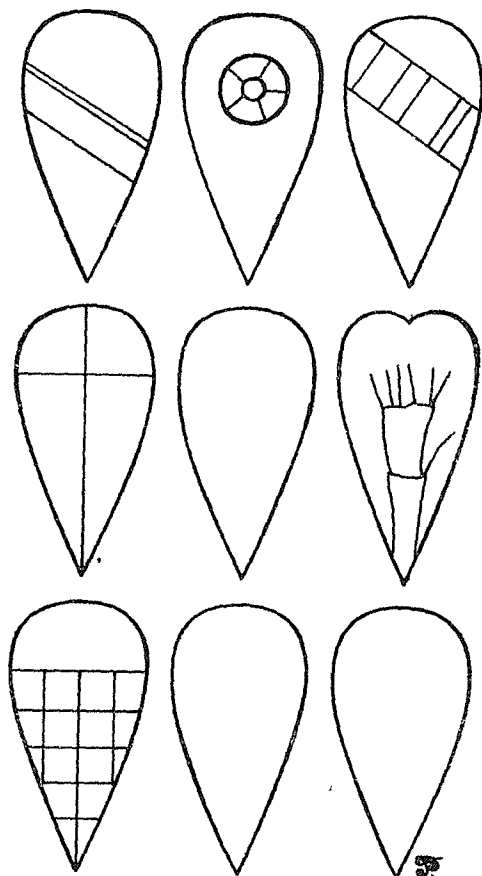
Nezávisle na heraldickém důkazu byla však historiky umění několika generací diskutována formální stránka tympanonu od Panny Marie Sněžné. V posledních desetiletích se uměleckohistorická analýza shodla v jeho časném datování do 40. let 14. stol., počínajíc bystrými postřehy Hildy Bachmannové a Alberta Kutala přes potvrzení J. Mayera a končíc vzácné shodnými partiemi v syntetických pracích Jaromíra Homolky a Karla Stejskala. (4) K časnému datování přistupují nyní i výsledky stavebně-historického průzkumu kostela a kláštera karmelitánů u Panny Marie Sněžné, prováděné Janem Mukem (5) a nález plastiky z téhož kostela, formálně blízké tympanonu. (6) V tomto kontextu se vznik zkoumaného tympanonu v době, kdy Karel byl moravským markrabětem - do r. 1346 - jeví být nepochybným.

Určitou šanci pro heraldické bádání měla stať rozebírající erby na staroměstské mostecké věži Karlova mostu právě v době její generální opravy. (7) Možnost spolupráce s památkáři, restaurátory a chemikem při hledání původní barevnosti potenciálního znaku braniborského a niskekého zůstala nevyužita.

Heraldici badatelé se obvykle soustřeďují na obsah erbů, málokdy sledují samotnou formu, tedy přesnou chronologii vývoje formy štítu, heraldických figur a klenotu. A přitom právě ta je jednou z nezbytných pomůcek pro práci historiků umění i archeologů středověku. (8) Pro historika umění je rámcová encyklopedická informace, která určitý typ štítu zařazuje do dvou století, nedostačující. Potřebuje znát celou genezi jeho vývoje, mít utříděnou vývojovou řadu, na jejímž počátku je první doložený datovaný český příklad; dále období pro výskyt typické, varianty, paralelně existující formy; nakonec období, pro které je sledovaný typ už archaický, poslední datovaný příklad, výjimky. Typ štítu se musí sledovat - pokud se vyskytuje - současně v různých oborech umění; např. umělecké řemeslo mimo dvorský okruh se za volným uměním a knižní malbou obvykle opoždí. Podobně jako soubory archeologických nálezů datovaných mincemi jsou nejčennější a proto přehledně zpracované, měly by vývojové typologické řady heraldických figur a štítů být hotovým modelem, který historikové budou mít k dispozici jako orientační materiál; mohou jej ověřovat a dále v detailech zpřesňovat.

Čeští medievalisté vycházejí při formálním rozboru heraldických figur a štítů jednak ze starších heraldických kompendií, jednak z přehledných dějin kroje Č. Zírta, Z.

Wintera a z knihy J. Durdíka, Z. Drobné a E. Wagnera (9), které dnes již v mnohém nevyhovují. V poslední době se proto raději opírají o novější literaturu německou, anglickou a polskou. (10) Nejednou se při tom přesvědčují o regionálních odlišnostech a o samostatném vývoji některých detailů výstroje a výbroje.

Pro ilustraci specifika českého prostředí uvedme např. problematiku vývoje mandlovitého tvaru štítu v našem umění doby středověku. K analýze nám poslouží několik znamení

nejistého data vzniku, která byla vytesána a vyryta v interiéru přízemí někdejší malostranské mostecké věže Juditina mostu v Praze a objevena teprve nedávno. (11) Jde o vyobrazení tzv. normanského štítu, který naše obecná heraldická literatura popisuje jako nahoře polokruhový, dole zahrocený, vyskytující se od nejstarší doby do 13. stol., aniž by u nás v 10.- 11. stol. byl doložen kruhový štít. (12) Pro hledanou chronologickou řadu nalézáme první české vyobrazení normanského štítu v ilustraci výjevu Zavraždění sv. Václava z Gumpoldtovy legendy o sv. Václavu z doby po r. 1000. Počátky typické doby pro výskyt normanského štítu u nás - 11. stol. - se ve vzácných památkách dají těžko vysledovat, teprve ve 12. stol. je výlučně užívání normanského štítu patrné. Dá se dokonce zpřesnit vývojem od tvaru vysokého a úzkého - poměr výšky k šířce 3:1, dokonce 4:1 - s horním okrajem pravidelně polokruhovým přes okraj téměř rovný a v rozích zaoblený až po široký štít - od poměru 2:1 k 1:1 - který byl vzácně už v první polovině a běžně od poloviny 13. stol. nahrazen trojbokým štítem gotickým. Poslední příklad normanského štítu v době, kdy již byl pro celou Evropu anachronismem, nakreslil ilustrátor Velislavovy bible v první polovině 14. stol. Ilustrace se vyznačují řadou dalších archaických prvků, což dokládá využití starších obrazových předloh, nikoliv soudobé používání normanského štítu.

Vyobrazení normanského štítu z výzdoby malostranské mostecké věže v Praze odpovídají pozdnímu širokému typu, ve dvou případech z 21 je tvar dokonce srdčitý, horní oblouk je nahrazen dvěma stejnými obloučky. Pro západní Evropu by to znamenalo datování od konce 11. stol. do 12. stol. (13), pro naši hrubě stanovenou chronologii až od poslední čtvrtiny 12. do poloviny 13. stol. Tento interval lze ještě korigovat soudobým vyobrazením dvou rytířů, tesaných na téže opukové stěně mostecké věže: Zavalité figury s propracovanými detaily dlouhé kroužkové košile, která dosud sahá až ke kolenům, jsou v českém umění frekventované od první do třetí čtvrtiny 13. stol.; nákolanky rytířů mohly být odpozorovány až v polovině 13. stol. Proto je třeba uvažovat o zařazení malostranských štítů teprve do třetí čtvrtiny 13. stol. Pokud bychom týž rozbor podepřeli jen zahraniční literaturou, datovali bychom mylně do 12. stol.

Stejně pozoruhodný - a nikoli přímočarý - je vývoj trojbokého tzv. gotického štítu od 13. do první poloviny 15. stol. Závěr středověku pak vykazuje bohatství paralelně se vyvíjejících tvarů štítu s mnohými retardacemi.

Snad tedy některé zde naznačené problémy historiků umění dovedou heraldické badatele nejen k vytváření heraldiky pro heraldiky ale také heraldiky pro historiky umění a s historiky umění, aby vznikla skutečně mezioborová historická disciplína.

Poznámky:

- (1) Judl, St.: Tympanon kláštera u Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském. In: Heraldická ročenka 1981, s.43-53.
- (2) Převážná většina parléřovské plastiky, např. výzdoba triforia a náhrobků svatovítské katedrály, staroměstská mostecká věž.
- (3) Srov. např. pečeti Karla jako markraběte moravského (1342-1346) a pozdější jeho bratra Jana Jindřicha. Stylizace šachování orlice se navzájem dosti liší, ani v pečetích neexistuje jediný způsob vyjádření šachování.
- (4) Kutal, A.: O reliéfu od Panny Marie Sněžné a některých otázkách českého sochařství první poloviny 14. století. Umění, XXI./1973, s.480 an. - Mayer, J.: Poznámky k reliéfům brány u kostela P. Marie Sněžné. Umění, XXII./1974, s.426 an. - Homolka, J.: Studie k počátkům krásného slohu v Čechách. In: Acta Universitatis Carolinae. Monografie LV. Praha 1976, s.16, 56. - týž: Die Parler und der schöne Stil. Europäische Kunst im 1350-1400. Bd.II. Köln a. Rhein 1979. (katalog) - týž: Praha středověká. Praha 1983, s.380. - Stejskal, K.: Umění na dvoře Karla IV. Praha 1978. - Bachmann, H.: Gotische Plastik in den Sudetenländern vor Peter Parler. Brno-Leipzig 1943, s.54-56.
- (5) Publikoval jej J. Muk v rukopisném sborníku k sedmdesátinám Dobroslava Líbala. Praha 1981. - jednak J. Muk - O. Novosadová ve sborníku Staletá Praha XIV (v tisku).
- (6) Stehlíková, D.: Nález figurální plastiky jižního sedle v kostele P. Marie Sněžné v Praze. Památky a příroda (v tisku).
- (7) Adamová, K.: K heraldické výzdobě staroměstské mostecké věže. In: Pražský sborník historický, XV./1982, s.44-61. - Oprava věže probíhala v době, kdy stáť byla dávána do tisku (1980), v době publikování byla oprava již skončena.
- (8) Z naléhavé potřeby vytvořit pomůcku pro datování nejfrekventovanějších heraldických zvířat - lva a orlice - ve výzdobě keramiky 13.-16. stol. vznikly statí archeologů J. Richterové a Z. Smetánky, publikované ve sborníku Archeologia Historice 8, Brno 1983.
- (9) Wagner, E. - Durdík, J. - Drobná, Z.: Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské. Praha 1956. Tam souhrn starší lit.
- (10) Nickel, H.: Ullstein Waffenbuch. Frankfurt - Berlin - Wien 1974. - Norman, W.: Arms and Armour. London 1964. - Blair, C.: European Armour circa 1066 to circa 1700. London 1956. - Nadolski, A.: Broń i strój rycerstwa polskiego w średniowieczu. Wrocław 1979. - Żigulski, Z.: Broń w dawnej Polsce. Warszawa 1975.
- (11) Objevil je v r. 1964 Vladimír Piša při stavebně-historickém průzkumu a publikoval je v r. 1965 v časopise Dějiny a současnost. - Vilímková, M.: Ryté kresby na kvádřikovém zdivu malostranské mostecké věže v Praze. Ochrana památek, III./1972, č. 2, s.68-71, obr.7. Zde autorka považuje všechny ryté kresby za primitivní nedatovatelný projev. - Další rozbor ve statí Stehlí-

ková, D. - Varhaník, J. - Sommer, J.: Marginálie k umění doby posledních Přemyslovců. Umění, XXXII./1984, č.1 (v tisku).

- (12) Nadolski, A.: Broń, s.49. - Nickel, H.: Waffenbuch, s.25.
- (13) Srov. pozn. (10).

Einige heraldischen Probleme der kunsthistorischen Forschung um das böhmische Mittelalter

Die Facharbeit der Kunsthistoriker erfordert oft die Kenntnisse von anderen Wissenschaftsdisziplinen, u. a. auch von der Heraldik. Damals wenden sich die Kunsthistoriker zu dieser hilfswissenschaftlichen Disziplin und verlangen von den heraldischen Forschern die richtigen und verlässlichen Angaben. Wenn die heraldischen Forscher die verlangten Auskünfte schnell gewähren nicht können, verlieren die Kunsthistoriker gewöhnlich das Interesse um die weitere Zusammenarbeit. In den analogenischen Situationen befinden sich auch die Heraldiker, denn die heraldischen Forschungen erfordern gleichfalls die sachkundigen Kenntnisse von anderen Disziplinen. Solange die heraldischen Forscher jedoch diese Kenntnisse vermissen, können die Forschungsergebnisse ihrer Arbeit teilweise unzuverlässlich sein. Von den Arbeiten mit den heraldischen Themen, die während der letzten Jahre publiziert worden hatten, entnahm die Autorin dieser Erwägung drei Aufsätze: Der Streit um das Datieren des Tympanons von St. Maria-Kirche der Prager Neustadt; die verschwundene Möglichkeit des Absuchens der Farben von Landeswappen während der Reparation des Altstädter Turmes der Prager Karlsbrücke; der Fund der Normann-Schilde mit den verschiedenen Zeichen an dem romanischen Mauerwerk des Kleinseiter Turmes der ehemaligen Judithbrücke, jetzt Karlsbrücke.

Zusammenfassung von Pavel Pelát

Výběr z literatury & ZPRÁVY

PhDr. Jan Skutil CSc: Moravský a slezský genealogický slovník.

Heraldické a genealogické vývody - A - Be.

Aktiv dobrovolných pracovníků při oddělení nových dějin Moravského muzea v Brně sdružený do Klubu přátel vojenské historie při 606. ZO Svazarmu n. p. Zbrojovka Brno. Brno 1983.

Úvodní část proponované mnohadílné práce o moravských rodech se na první pohled zdá skvělým příslibem genealogické encyklopedie, pro české i moravské teritorium tolik potřebné. Mimoděk se ovšem vybavuje starší a ztroskotavší pokus Procházekův obdobného zaměření (Procházka, Roman: Rodopisná encyklopedie Československa. A. Praha, Neubert 1931. Její vydání skončilo právě uvedeným písmenem A).

Při pohledu na titulní stranu zarazí - kromě nedokonalé reprodukční techniky, která snad, s ohledem na dříve proklamovanou závažnost díla, mohla být alespoň na úrovni rotaprintu - hned podtitul díla. Po prostudování svazku jsou rozpaky zesíleny. I když ve starších pracích bývalo běžné dávat rovnítko mezi rodokmen a tzv. vývod a bývalo doporučováno pro rozrod užívat termínu posloupný vývod, v novější genealogicko-heraldické terminologii se zpravidla vývodem rozumí průkaz o tom, jaká krev se probantu dostala od rodičů, prarodičů atd., doplněný případně o erby všech těchto předků. Z tohoto zřetel je však podtitul recenzované práce matoucí, jelikož úvodní díl ani jediný heraldický a genealogický vývod neobsahuje!

Titulní stranou je do jisté míry také utajeno autorství práce. Formulace "Sestavil PhDr. Jan Skutil, CSc." neprozrazuje nic o sedmičlenném autorském kolektivu, který je uveden až v závěru úvodní stati, včetně téměř jedenáct let zesnulého Prof. Dr. Ladislava Hosáka Dr.Sc.

Sama úvodní stať je poznamenána mnoha nepřesnostmi, mezi nimiž je možno uvést především zcela zmatečnou větu "... role úřednických a svobodnických zemanů za feudalismu i za nástupu kapitalismu." (s.5). Podivuhodná je také autorova snaha použít za každou cenu slova původem cizího, i když dobře známe přirozený a podstatu zcela vystihující výraz český - např. na s.4 termín "posthumně", který by bylo nepochybně lépe nahradit slovem "posmrtně".

Záměr excerpovat z pramenů a z dosavadní literatury o moravských rodech materiál a sestavit z něho rodovou encyklopedii je nesporně velice záslužný. Věříme také, že z hlediska genealogického je souhrn informací věcný a správný; tuto stránku nechtě ostatně posoudí povolanejší. Jako zjevný omyl je však možno uvést očividně nesprávnou domněnku o

"pravděpodobném spríznění" (s.56-57) rodu pánů z Bechyně z rozrodu Benešoviců - erbu zavinuté střely - s rodem Bechynů z Lažan - původu slezského a rozrodu von Seidlitz.

Také u historisování rodů nacházíme chyby, které je ovšem snad možno připsat na vrub politováníhodným překlepům. Tak např. na s.42 je uvedeno, že rod z Bartensteina "Od r.1745 náležel jeho rod v českých zemích k rytířským, od r.1744 k panským."

Za největší slabinu recenzované práce je však nutno považovat heraldickou terminologii používanou při popisech erbů. Z jednotlivých případů vyplývá, že většina členů autorského kolektivu nemá ani základní představu o tom, jak by popis erbu, dle vžitě současné heraldické terminologie, měl vypadat. Užívám-li na tomto místě slovo "vžité", činím tak vědomě a se zřetel na značnou rozkolísanost současné české heraldické terminologie, která však i v takovém případě musí respektovat určité obecné zásady vývoje českého jazyka. Jak jinak je možné pohlížet na námtkou vybrané krkolonné popisy erbů: "Ve stříbře dva červené kůly obložené zlatým trémem ..." (Ampringen, s.18); "... ve 2. a 3. ve zlaté a modré šestkrát dělený podklad." (z Baillou, s.36); "... v klenotu prostrkané rohy." (Chudobínové z Bařic, s.48). Kromě zjevných nesmyslů jako "Ve znaku měla rodina červenou lilii na červeném štítě, pokrývala týchž barev ..." (Beřkovský ze Šebířova, s.78) nacházíme i mnoho popisů nesrozumitelných, podle nichž by při nejlepší vůli nebylo možno erb nakreslit (z Adlaru s.11, Allman z Almštejna s.14, Arenberg s.23 atd.). Zcela nepochopitelně je užíváno termínu "podklad" místo "pole", dále "pás" místo "břevno" (Belcredi s.60). Při popisech štítů, v nichž se určité totožné figury opakují v ustálených postaveních, není vůbec uvedeno jejich vzájemné uspořádání (z Archu s.24, Baratta-Dragona s.39).

Pokusíme-li se zhodnotit popis erbů v recenzované práci souhrnně, nelze se vyhnout závěru, že přes veškerou dosavadní rozkolísanost české heraldické terminologie - jak jsem se zmínil již výše - se autorský kolektiv vůbec nepoučil ze zkušeností koryfejí nově české heraldiky - Koláře, Sedláčka a Krále, ani nevzal na vědomí terminologické usance doporučené normotvornými pracemi Schwarzenberga, Štorma či Zengera, ale naopak obhatil českou heraldickou terminologii dalšími a zcela zbytečnými tvary. Tato skutečnost je nepochybně na škodu i pro budoucí heraldickou generaci, protože mnoho začínajících heraldiků i okrajových zájemců o heraldiku bude ve svých pracích citovat a do nekonečna opakovat nesprávné a pochybené popisy erbů, jejichž autoři jsou jinak jistě arobovanými archiváři a historiky. Předpokládáme však, že se autorský kolektiv napříště zbytečných chyb vyvaruje a že další díly Slovníku se díky společnému úsilí autorského kolektivu i vlivem řádného lektorování a důslednějších korektur zbaví zbytečných nedostatků.

Jestliže má být popis erbů srozumitelný, je třeba důsledně trvat na tom, aby byl vázán určitým terminologickým kodexem, který je výslednicí znakových snah starších generací a současných vyjadřovacích zvyklostí. Lze jen očekávat, že v příštích dílech Slovníku se tato samozřejmá zásada prosadí i v přístupu jinak odborně kvalifikovaných autorů.

Mojmír Chromý

Zdeněk M. Zenger: Kdy dostala Mladá Boleslav svůj městský znak.

In: Boleslavica I. Sborník Okresního muzea v Mladé Boleslavi. Mladá Boleslav 1983, s.74-78.

Okresní muzeum v Mladé Boleslavi začalo v r. 1983 vydávat svůj sborník zpráv a studií pod názvem Boleslavica. V prvním ročníku je kromě článků z muzejní praxe (restaurování cínů, kronikářství apod.) i stať s názvem Kdy dostala Mladá Boleslav svůj městský znak. Zenger nejprve popisuje vznik a vývoj Mladé Boleslavi z rybářské vesnice na soutoku Klenice a Jizery, která později zaznamenala prudký rozvoj. V r. 1264 se správní centra přenášejí na Bezděz a do Nymburka. Nejstarší vyobrazení městského znaku je sice známo až z r. 1571, ale již z období kolem r. 1334 víme o existenci privilegia Ješka z Michalovic, který městu povoluje právo pečeti a znaku se lvem a do klenotu přidává orlí křídlo. Zdá se však, že jde jen o potvrzení znaku, protože Michalovici od r. 1313 rodového lva neužívali a ani orlí křídlo v klenotu se neuplatnilo, jen štítonoši Iustitia a Clementia. Autor zastává názor, že Mladá Boleslav dostala znak již za Vladislava II., kdy ještě nebyl králem, ale lva už měl v erbu - v r. 1157, což by znamenalo, že Mladá Boleslav obdržela městský znak snad jako první české město vůbec. Potíž je však v tom, že souslednost těchto dvou dějů je u Vladislava II. opacná.

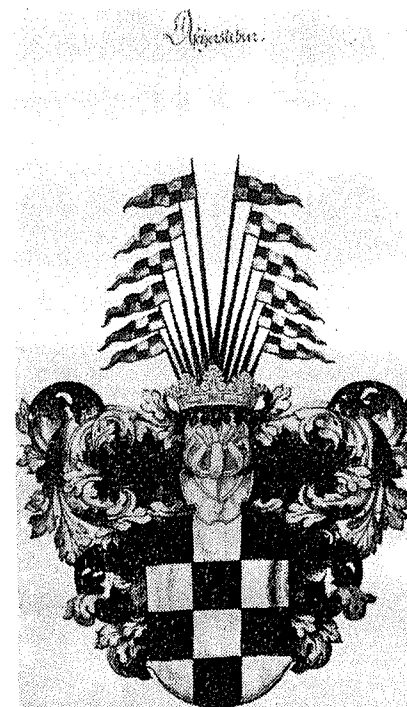
Igor Činovec

Marko Atlagić: Grbovi plemstva u Slavoniji 1700-1918.

Čakovec, "Zrinski" 1982. 147 s.

Publikace se zabývá šlechtickými erby Slavonska od počátku 18. stol. do konce rakousko-uherské monarchie. Počáteční mezník je dán historickými podmínkami, totiž postupným vymaňováním se z turecké nadvlády a začátky relativně svébytného vývoje. Zařazeny jsou i erby starší, jejichž nositelé se vyskytují na území Slavonska ve sledovaném období. V úvodní části je stručně podán přehled heraldiky s přihlédnutím ke specifické situaci Chorvatů, doplněný nástinem politicko-hospodářského vývoje země. Vlastní zpracování je rozděleno do tří samostatných oddílů podle teritoriálního hlediska; vnitřní řazení každého z oddílů je abecední. Každé heslo obsahuje vyobrazení erbu, odkaz na archivní prameny a starší literaturu, popis erbu a základní charakteristiku rodu. Závěrečná kapitola je věnována analýze výskytu erbovnických figur a doplněna přehledem použité literatury. Erby uvedené v této publikaci nejsou však v literatuře neznámé. Všechny se vyskytují již v práci Ivana v. Bojničiče "Der Adel von Kroatien und Slavonien." Nürnberg 1899, která vyšla jako samostatný svazek nového Siebmachera. Přínosem jsou barevné reprodukce z originálů erbovnických listin Slavonska z 8.12.1496 a Virovitské župy ze 16.5.1746. Barevné znaky dvou zbývajících žup jsou novodobou kresbou. Přes závislost na starší literatuře je tato publikace příkladem současného zpracování šlechtické heraldiky konkrétního území a veřejnost tak dostává do rukou užitečnou příručku.

Pavel R. Pokorný

Aus dem Zentralen Staatsarchiv - Dienststelle Merseburg.

Vydavatel: Zentrales Staatsarchiv, Dienststelle Merseburg, in Zusammenarbeit mit der DEWAG Postdam.

Odborná spolupráce a text: U. Dräger. /1981/

Oboustranně potištěná tabule o rozměrech 58x41 cm přináší na lící straně devět graficky dokonalých barevných reprodukcí teritoriálních znaků, na rubu textový doprovod s opakovaným nebarevným vyobrazením znaků ve zmenšeném měřítku.

Jde o vybrané reprodukce podle - blíže neurčeného - erbovníku z 18. století, který obsahuje více než 50 znaků, zastoupených v jednotlivých polích tehdejšího velkého pruského královského znaku. Nejedná se tedy pouze o země, v nichž prusští Hohenzollernové přímo vládli, nýbrž i o státy a území, na něž měli nápadní právo nebo s nimiž byly uzavřeny dědické smlouvy; z toho důvodu zde spatřujeme i znak Meklenburska. Vybraný soubor reprezentuje někdejší teritoria, která se dnes nacházejí na území Německé demokratické republiky.

Textová část obsahuje také obecné poučení o heraldice a užití znaků, jakož i zmínku o poslání merseburské pobočky (služebny) Ústředního archivu NDR, která shromažďuje archivní fondy ústředních institucí bývalého

braniborsko-pruského státu z let 1194-1945 a náleží tak k nejrozsáhlejšímu a nejvýznamnějšímu pracovištím tohoto druhu v Evropě. Text k jednotlivým znakům obsahuje kromě stručného a výstižného popisu základní historické údaje státoprávního charakteru.

Vyobrazeny jsou znaky těchto území: Markgrafschaft Brandenburg, Königreich Preussen, Herzogtum Magdeburg, Grafschaft Wernigerode, Grafschaft Aschersleben, Grafschaft Mansfeld, Fürstentum Schwerin, Herzogtum Mecklenburg, Herzogtum Wolgast.

Přes pozdní období vzniku armoriálu nevykazují znaky z hlediska heraldického slohu téměř žádné úpadkové rysy, které bychom v 18. stol. mohli očekávat. Jednoduché podoby štítů s význačnými figurami, na štítech spočívá po jedné zlaté turnajské přilbici (některé hledí přímo, jiné mírně vpravo), příkrývadla navzdor tvarové bohatosti nezapírají podstatu draperie, použity jsou vesměs koruny heraldické a nikoliv hodnotní, v jednom případě dokonce točenice, měřítko klenotů vůči ostatním součástem znaku je odvozeno z proporcí předešlých století, tj. klenot je nejméně tak vysoký jako štít, v některých případech zřetelně vyšší.

Barevné reprodukcce mají dokonalou grafickou a tiskovou úroveň, jak je to ostatně u podobných tisků v NDR obvyklé. Jde nepochybně o velice hodnotnou pramenitou edici, jejíž badatelská použitelnost je však poněkud omezena tím, že text neuvádí ani archivní fond a signaturu, tím méně foliaci originálu. Nepraktické je také oboustranné potištění tabule, u níž bychom vzhledem k rozměru předpokládali pevné umístění na stěnu apod. Jistě by bylo však velice záslužné, aby mezeburak archivní pobočka pokračovala v podobné ediční činnosti, která zpřístupňuje badatelům v graficky zdařilé formě vzácný autentický materiál z doby živé heraldiky.

Mojmír Chroný

Věstník okresního archivu v Mostě.

Okresní archiv v Mostě začal v r. 1977 vydávat regionálně-vlastivědný sborník. Vzhledem k tomu, že v dosud vydaných čtyřech svazcích byly publikovány materiály značné pramenité hodnoty, přičemž jejich zpracování je po stránce odborné i metodologické velice kvalitní, považují za účelné podrobněji seznámit abonenty Heraldické ročenky s těmi studii, které mají užší vztah k heraldice.

Jan Netík: Vývoj mosteckých cechů.

In: Věstník okresního archivu v Mostě na rok 1977. Monografie. Most, okresní archiv 1977, s. 5-63, tab. a pozn. aparát v textu, příl. 7, fotogr. reprodukce 9.

Obsáhlá studie má následující strukturu: I. Úvod - Prameny - Literatura. (s. 5-8) II. Historický přehled. (s. 9-18) III. Dějiny jednotlivých cechů v Mostě. (s. 19-40) Závěr. (s. 40-43) Přílohy. (tab. č. 1-6, 7, s. 44-63).

I. Po stručném úvodu, v němž je poukázáno na důležitost řemeslné výroby jako rozhodujícího činitele pro celkový vývoj středověkých měst, jsou vymezeny předmět, cíle, časové období a možné mezioborové vztahy, tedy okruhy problémů, které předkládaná práce sleduje. Následuje podrobnější rozbor literatury a pramenů, které jsou uloženy ve fondech mosteckého archivu. Již z tohoto úvodního přehledu je patrné, že autor přistupoval k tak rozsáhlé práci velmi svědomitě a odpovědně; cenná jsou zejména

upozornění na dosud nepublikované literární práce, rovněž uložené v archivních fondech, a značně podrobný popis důležitých archiválií. Z uvedeného přehledu materiálu vyplývá, že autor sledoval vývoj cechovního zřízení v Mostě především v období 16.- 19. stol., ovšem v některých případech, pokud to zachovalost a vypovídací hodnota archivních dokladů dovoluje, posunul svá bádání hlouběji do středověku, do období 13.- 15. století.

II. Historický přehled o vývoji mosteckých cechů vychází z nejstarších písemných zpráv: z r. 1207 a 1209 pocházejí dvě listiny, které se týkají mosteckých týdenních trhů; listinou z r. 1273 udělil král Přemysl Otakar II. tehdy již královskému městu důležité práva a výsady; listinou z r. 1352 požaduje král Karel, aby rychtář a městská rada poskytla cechu ševců obdobná práva, jaká požívá cech ševců v Litoměřicích.

Podstatná část dokladů o vývoji cechovních organizací pochází ovšem ze 16. a následujících století. Jejich rozbor vykreslil autor plastický obraz cechovního zřízení v rozmezí 16.- 19. století.

Závěrečná část této kapitoly je věnována vnitřní organizaci jednotlivých cechů; poučíme se z ní o cechovních statutech, o postavení učňů, tovaryšů, mistrů a o jednotlivých představených cechu, o mistrovských zkouškách a zvláštních předpisech, které platily výhradně pro ten který cech atd. Tyto údaje jsou sice v literatuře zpravidla obecně známy, ale v daném případě jsou dokládány konkrétním materiálem, takže badatelům v tomto oboru se naskytá možnost dalšího studia a komparací. Kromě toho jsou zjištěné údaje zpracovány statisticky do dvou tabulek.

III. Po zevrubném zpracování a vyhodnocení dochovaných a přesně citovaných archivních pramenů a literatury věnoval autor pozornost jmenovitě těmto cechům: řezníci; pekaři; mlynáři; sladovníci; vinaři; ševci; krejčí; kožešníci; soukeníci; kováři a koláři; zámečníci, cínaři a hřebíčkáři; stolaři; bečváři; tesaři; zedníci, kameníci a dlaždiči; skláři; řemenáři; provazníci; voskaři a mydláři; kramáři a obchodníci. V jednotlivých podkapitolách věnovaných uvedeným cechovním pořádkům jsou chronologicky seřazeny získané údaje, jsou zmíněna dochovaná privilegia či jiné písemné památky, popsána vnitřní organizace, v mnoha případech jsou též uvedeny zajímavé události, které dokreslují celkový obraz. V souhrnu pak jednotlivé podkapitoly přináší přehled o hospodářském vývoji města.

IV. V závěrečné kapitole jsou zhodnoceny získané poznatky, sestaven přehled o zjištěných cechovních pečetích - celkem se dochovaly pečeti 21 cechů - a přehled o dochovaných typářích - 10 cechů - které jsou zároveň s otiskem pečeti cechu zlatníků uloženy v Okresním muzeu v Mostě. Studie je doplněna šesti statistickými tabulkami, přepisem latinské listiny krále Karla z r. 1352, která je v příloze fotograficky reprodukována, fotokopii statut spojeného cechu zlatníků, zámečníků, měděnářů, sklářů, prstenářů, mečířů a jehlářů z r. 1564 a dále fotokopie pečeti cechu pekařů (15. stol.), zedníků a kameníků (1575), krejčích (1640), kožešníků (17. stol.), sklářů (18. stol.), bečvářů (18. stol.) a obchodníků (17. stol.).

Netíkova práce představuje výrazný přínos pro poznání středověké cechovní organizace v regionu jednoho města. Z hlediska metodologického ji lze považovat za vzorovou ukázkou náročné badatelské práce završené konkrétními výsledky. Vzhledem k tomu, že podobných prací není publikováno právě nadbytek, se domnívám, že měla být otištěna v tiskovině obecnějšího významu a nikoli v tiskovině, která je určena jen pro vnitřní potřebu. Doufejme však, že i tak naleznou v odborné veřejnosti patřičný

ohlas.

V tomtož svazku je od téhož autora ještě otištěna krátká stať s názvem Příspěvek k dějinám cechů v Hoře Svaté Kateřiny, s.64-67, tab.2.

Hoře Svaté Kateřiny byla povýšena na město v r. 1528 nepochybně pro velký hospodářský význam těžby drahých a barevných kovů. Přestože z doby před třicetiletou válkou nejsou zachovány žádné zprávy o existenci cechovních pořádků, lze je analogicky předpokládat, neboť početná vrstva horníků musila být hmotně zajišťována. Právě na příkladu Hory Sv. Kateřiny můžeme sledovat zejména kvalitativní přeměny cechovních organizací. S úpadkem horního podnikání v první polovině 18. stol. se též nutně mění skladba cechů. Nejdříve se objevuje zřízení cechu, které sdružuje značný počet řemesel a to i pracovních velmi vzdálených - např. řezníci a madeláři - což dokládá úbytek řemeslníků. Nutnost hledat náhradní zdroj obživy vedla patrně v r. 1763 ke vzniku cechu punčochářů a přibližně v téže době i cechu tkalců. K oběma cechům jsou uvedeny statistické údaje nejen o počtech řemeslníků ale též o množství vyrobeného zboží pro tu i cizozemskou potřebu. Novým prvkem se zde ukazuje práce pro faktora, resp. nejbližší litvinovskou manufakturu, která byla patrně hlavní příčinou postupného zániku obou řemesel. Obyvatelstvo bylo opět nuceno hledat náhradní zdroj obživy, jímž se od 19. stol. stala výroba hraček.

Jan Netík: Neznámá listina Zikmunda Lucemburského z r. 1422.

In: Věstník Okresního archivu v Mostě za roky 1978-1979, s./96/-99, lit.6, res. něm. a čes., přepis a překlad listiny.

Při zpracovávání archivního materiálu v r. 1972 byla v archivu města Mostu nalezena německy psaná listina krále Zikmunda, rozbořem datovaná do r. 1422, která byla druhotně použita jako součást vazby kontraktní knihy statků mosteckého hradu Stradova a Přestanova. V knize jsou obsaženy zápisy z let 1528-1585.

Listina je datována v Bratislavě dne 4. května 1422 a byla vydána pro bratry Hanuše, Oldřicha a Františka z Polencka, jímž potvrzuje lenní držbu statků České Zlatníky a Pohody odměnou za služby, které jmenovaní králi prokázali v době husitských bouří. Autor stručně vypisuje zjištěné osudy listiny a její současný stav. Pro heraldické badatele jsou důležité údaje o saském rodu pánů z Polencka, jejich účasti při potlačování husitských bouří a příbuznosti s rodem rytířů z Penzigu a s Kaplíři ze Sulevic. Mezi bezesporu důležitými faktografickými údaji působí poněkud rušivě nevhodné použití termínu "erbovní znak".

Jan Netík: Neznámý urbář tyrolského původu z mosteckého archivu.

In: Věstník Okresního archivu v Mostě za roky 1978-1979, s./100/-125, příloha Genealogická tabulka šlechtického rodu Trautsonů (1134-1775), fotokopie a přepis něm. textu.

Ve fondu archivu města Mostu se nachází dosud neznámý urbář tyrolského rodu pánů z Trautsonu, který lze podle typu použitého písma datovat do přelomu 14.-15. stol.; přesná datace na šesti pergamenových německy psaných foliích se nevyskytuje. Urbář není organickou součástí městského archivu, ale dostal se do jeho fondu pravděpodobně darem. Autor upozorňuje jednak na závažnost tohoto pramene, který lze posuzovat z různých hledisek, jednak provádí rozbor některých důležitějších či zajímavějších údajů, zejména hospodářských. Zároveň však upozorňuje na neobvyklý způsob psaní - text urbáře psal s největší pravděpodobností pouze

písař, a přesto jsou použity různé tvary resp. zkratky pro stejná slova, což v mnoha případech znesnadňuje správné čtení. Netíkův krátký článek, třebaže přináší základní údaje, lze považovat toliko za první stručnou informaci o významném písemném prameni; v dohledné době by měla být publikována rozsáhlejší studie, která by urbář zpracovala z těch hledisek, která Netík v úvodu článku velmi správně připomíná. Závěrečná část článku je věnována stručným údajům o rodu pánů z Trautsonu.

Jan Netík: Neznámá listina krále Václava IV. městu Mostu.

In: Věstník Okresního archivu v Mostě 1980-1981, b. m. r., s.58-63, pozn.5, prameny a lit.3, fotokopie, něm. přepis a čes. překlad listiny.

Při zpracovávání fondu archivu města Mostu byla v r. 1972 objevena dosud neznámá listina krále Václava IV. ze dne 12. října 1409, v níž král nařizuje mosteckému purkmistrovi, radě a měšťanům, aby dávky, které dosud platili míšeňským markrabatům, napříště odváděli výhradně králi. Text listiny je velice stručný, a proto pro pochopení jeho významu uvádí autor širší historické události z tohoto období. Vzhledem k tomu, že město Most bylo vždy věrné králi, obdrželi měšťané některá významná privilegia; z nich autor uvádí listinu z r. 1410, která se týkala změny malého městského pečeti, listinu ze dne 26. ledna 1411, již bylo povoleno používat na městské pečeti českého královského lva a dále listinu ze dne 5. března 1411, kterou Most obdržel právo pečeti zeleným voskem.

Jan Netík: Rodina Tychona de Brahe na Mostecku.

In: Věstník Okresního archivu v Mostě 1980-1981, b. m. r., s.64-69, pozn.3, lit.4, fotokopie, něm. přepis a čes. překlad listiny.

V archivu města Mostu je uložena listina, resp. dopis, bratří Tychona a Jiřího Brahe ze dne 8. září 1604 adresovaný mostecké městské radě, v němž bratři oznamují úmrtí své matky a zvou zástupce městské rady k aktu smutečního rozloučení. Na adresní straně dopisu je oplatkový otisk zřejmě pečetního prstenu se znamením škorpiona a opisem Brahe Georgk. Dopis je datován v dnes zaniklé vsi Lipětíně, kde pozůstali po hlavním hvězdáři Tychonu Brahe - manželka Kristina a děti - zakoupili někdy na přelomu let 1603-1604 jednu z obytných budov bývalého statku. V souvislosti se zmíněným dopisem jsou uvedeny stručné údaje o osudu rodiny po Tychonově smrti (+24.10.1601).

Závěrem pouze malou připomínku. Tycho Brahe pocházel z dánské linie starožitného skandinávského rodu Brahe. V originále se jeho jméno uvádí jako Tyge. Patrně z důvodu zdůraznění jeho šlechtického původu se v naší literatuře vžilo psát příjmení Brahe s "de". Na nesprávnost bylo již v minulosti mnohokrát poukazováno, ba dokonce i v Ottově slovníku (IV., s.538) je příslušná poznámka. Jak je však vidět, jednou zakořeněná nesprávnost se následně těžko opravuje.

Jan Netík: Prodej mostského hradu císařem Rudolfem II. městu Mostu.

In: Věstník Okresního archivu v Mostě 1980-1981, b. m. r., s.70-106, pozn.11, fotokopie půdorysu hradu, fotokopie projektu rekonstrukce hradu z r. 1965, fotokopie zápisu do desek zemských a jeho přepis, rozložená fotokopie čes. psané kupní listiny a její přepis.

Ve fondu Okresního archivu v Mostě byl v r. 1972 nalezen originál lis-

tiny ze dne 12. října 1595, která obsahuje česky psaný úplný text smlouvy o prodeji mosteckého hradu se všemi statky a vesnicemi městu Mostu za celkovou částku 69480 kop grošů míšenských = 81060 zlatých rýnských. Autor popisuje vzhled listiny, její zpečetění a v podstatné části článku se zabývá obsahovou stránkou smlouvy.

Město Most sice koupí panství a hradu získalo rozsáhlý majetkový komplex včetně významných hospodářských práv, avšak na druhé straně autor upozornil na obrovské finanční zadlužení, zejména vezme-li v úvahu, že město v 16. stol. dvakrát postihl katastrofální požár (v r. 1515, 1578), dále je nutné mít na zřeteli, že koupí hradu převzalo na sebe město řadu povinností spojených především s udržováním odpovídajícího stavebního stavu, vadržování hejtmana atd.

Listina byla až do této doby známa pouze z opisu v deskách zemských, publikována byla v IX. dílu Sněmů českých. Objev originálu a jeho nynější publikace - byť i v tiskovině určené pro vnitřní potřebu - představuje nepochybně přínos pro regionální dějiny Mostecká ale i pro obecnější studium.

Pavel Palát

Tomáš Durdík: Osobní pečetídlo z hradu Křivokláta.

In: *Varia archaeologica 2. Praehistorica VIII. Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis. Praha, Univerzita Karlova 1981, s. 311-313, lit. 8, res. něm., tab. 8. XXXII, XXXIII.*

Archeologický výzkum v areálu křivoklátského hradu probíhá již od roku 1973 a přinesl po všech stránkách závažné doklady o stavebním vývoji. Jedním z unikátních předmětů je bronzové osobní pečetídlo - typář - nalezené v prostoru bývalého raněgotického studničního dvora ve vrstvě, která vznikla úpravou dvora po požáru v r. 1422.

Pečetní pole nese erb - měsíc provázený nahoře šestihrotou hvězdou - a opis + S x SMARAC. D. BOBELICZ lemovaný perlovcem.

Autor se pokusil pomocí českých heraldických kompendií určit osobu, které by bylo možno erb přiřknout; zde je na místě poznamenat, že jméno uvedené na typáři autor interpretoval jako Mařík z Bobelic. Přestože byla provedena selekce podle erbovního znamení z Královské Heraldiky, která uvádí predikát z Bobolic, lokalita toho jména není nikde v dobových pramenech doložena a rovněž Král ji nedokládá. Rovněž fonetická interpretace nepřinesla zcela jednoznačný výsledek, třebaže k r. 1318 je desková doloženo jméno Mařík z Popovic. Dále byla uvažována otázka vztahu ke Křivoklátu, ale i v tomto případě se nelze bezpečně opřít o prameny. Autor tedy v závěru střídavě konstatuje, že nálezy typáře sice obohatil českou heraldiku a genealogii o dosud neznámé jméno, avšak pro nedostatek průkazných pramenů nelze majitele pečeti jednoznačně identifikovat. Autor dále připomíná, že nálezy pečetidla je skutečně neobvyklý, neboť ve většině případů byla pečetidla s úmrtím majitele znehodnocována, aby jich nemohlo být právně zneužito.

Pavel Palát

Daniela Špačková: Atypická středověká keramická nádoba z Karlštejna.

In: *Varia archaeologica 2. Praehistorica VIII. Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis. Praha, Univerzita Karlova 1981, s. 321-323, lit. a prameny 9, pozn. 4, res. něm., obr. 1, tab. 8. IX.*

Ve sbírkách státního hradu Karlštejn se mj. nachází fragment ploché mísovitě nádoby s výrazným reliéfem na vnitřní straně dna. Právě tento fragment se stal předmětem podrobnějšího zkoumání. Autorka nejprve popsal fragment z hlediska archeologického a poté se věnovala vlastnímu vyobrazení. Pokud lze z dochovaného materiálu usuzovat, je na vnitřní straně dna použito motivu českého královského lva. Aplikace heraldických motivů - s odvoláním na cit. lit. - nebývá na středověkých keramických nádobách obvyklá, proto je v první řadě zkoumána otázka, k jakému účelu nádoba sloužila. Zde autorka dochází k názoru, že nádoba sloužila s největší pravděpodobností jako forma, přičemž pokrm v ní upravovaný byl po vyklopení zdoben motivem českého lva. Druhou otázkou je datace, tedy praktické použití nádoby. Vzhledem k tomu, že nálezy okolnosti fragmentu jsou nejasné, jak bylo v archeologické části konstatováno, domnívá se autorka, že nádoba pochází z doby, kdy Karlštejn byl skutečným sídlem panovníka.

Pavel Palát

František Zvolský: Znaky moravských měst a městeček.

Poznámky a doplňky ke znakům moravských měst a městeček, řada druhá. Vydal Genealogický a heraldický klub při DK ROH Královopolské strojírny v Brně jako neprodejnou přílohu zpravodaje "Genealogické a heraldické informace" Brno 1982. Kresby znaků na obálce a v textu Jiří Hanáček. Vydání I. Odpovědný redaktor Fr. Špírk.

V první části úvodu Zvolský konstatuje, že jeho první sešit Poznámek a doplňků z r. 1980 (viz ref. v HR 1981, s. 84-85) byl veřejností příznivě přijat, dokonce někteří poukazovali na přílišnou přístnost. Shodně se Zvolským se domnívám, že pouze přímá, otevřená a věcně opodstatněná kritika může napravit řadu neodborných zásahů nejen do heraldiky městské (komunální).

Druhá část úvodu je - podle mého soudu - ještě závažnější, neboť Zvolský v ní rozebírá situaci v komunální heraldice z hlediska zpracování v jednotlivých krajských monografiích Moravy a Čech.

Na prvním místě bezesporu stojí kolektivní dílo Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček z r. 1979, jehož vědeckými redaktory byli Doc. Dr. Jaroslav Dřímál a Dr. Ivan Štarha. V Čechách je s touto knihou souměřitelná pouze práce Znaky severočeských měst z r. 1970, dílo autorského kolektivu pod vedením Vladimíra Rudy. Severomoravský kraj vytvořil za deset let "knížku pro mládež a laické čtenáře" - Znaky měst Severomoravského kraje z r. 1980, jejímž autorem je Ladislav Baletka a ilustrátorem Jiří Louda. Jestliže Zvolský nazval vydání této knížky promarněnými deseti lety - v r. 1971 publikoval Baletka ve Sborníku Státního archivu Opava 1968-1971 shodnou práci, prezentující dílčí výsledky soupisu městských znaků a pečeti, který prováděly podle nařízení Archivní správy MV jednotlivé archivy v letech 1967-1969 - zdá se, že nelze než souhlasit. Důstojným a rovnocenným pendantem jižní Moravy Baletkova knížka rozhodně není.

Čechy, jak již bylo řečeno, jsou reprezentovány pouze dílem Vladimíra Rudy a kol.; kniha autorské dvojice Karel Liška - Alois Příbyl vychází zcela z výsledků soukromého bádání Karla Lišky, který má v současné době patrně nejrozsáhlejší dokumentaci k české a moravské komunální heraldice. (Naskýtá se otázka, do jaké míry bude Liškou sebraný materiál využit pro vydání ostatních krajských monografií, které jsou zatím v nedohlednu, event. pro nějaké soubornější dílo o městských znacích - pozn. ref.). Současná situace ve sféře české a moravské komunální heraldiky - ale též sfragistiky a vexilologie, - není rozhodně nejlepší. Druhý sešit obsahuje poznámky a doplňky k 25 městům, přičemž Velká Bystřice, Drahotuše a Hranice jsou uvedena též v prvním sešitě, který uvedl 35 měst. Uspořádání lokalit je abecední, avšak Zvolský důsledně používá staršího alfabetského způsobu řazení podle hlavního slova ve dvou- či víceslovném názvu; tedy Velká Bystřice pod "B" nikoli pod "V". Domnívám se, že existuje určitá norma, která upravuje uspořádání obdobných rejstříků a pod., v tomto případě je zde zbytečně evokován jazykový archaismus. Rovněž postrádám u jednotlivých měst administrativní zařazení podle krajů - v prvním sešitě bylo uvedeno v závorce Jm nebo Sm. Není předmětem tohoto referátu zabývat se jednotlivými lokalitami, souhrnně lze říci, že Zvolského poznámky a doplňky jsou vesměs správné, věcné a vycházejí z hluboké znalosti studované problematiky. Výběrově bych upozornil na některé městské znaky. Při popisu brněnského znaku obnovuje Zvolský starší a nyní málo užívaný termín "temeno" pro označení heroltské figury u horního okraje štítu. Pravidlo "kov na barvu - barva na kov" je vyloženo u znaku města Drahotuše. Otázkou barev a kovů se vůbec podrobněji zabývá poznámka ke znaku Dubňan v souvislosti se správným zbarvením žaludů. Úpadek heraldických znalostí - a to i v Komisi pro městské znaky - lze doložit na pozmeněném znaku Chropyně v případě vyobrazení vydry a volby symbolu chemického průmyslu. Za nevhodně zvolený a buhužel i úředně schválený je nutno považovat znak Kravař - bílý odřívous v červeném poli - který se shoduje se starým znakem Bílovce; kromě toho Kravaře, nedávno na město povýšené, nemají toto znamení historicky doloženo. Velmi názorným příkladem laických snah při tvorbě nového městského znaku jsou Mikulovice u Jeseníku; Zvolský se podrobněji zmiňuje o navrhovaném obsahu znaku a o diskusi, která se následně rozvinula. Jiným příkladem nově nesprávně vytvořeného a úředně schváleného znaku je znak Petřvaldu u Karviné z r. 1974, který nese znakovou figuru olo-mouckého biskupství (kužely), ačkoliv ves - na město povýšená teprve v r. 1955 - vždy patřila do diecése vratislavské; ostatně o této záležitosti psal podrobně Karel Hrbáček v článku "Není Petřvald jako Petřvald", publ. ve Zpravodaji ostravské pobočky GHS, 1980, č.2-3. Na zbytečně složitý znak - pět polí a pět barev - je právem upozorněno u města Studánky. V závěrečné části jsou shrnuty nejčastěji se vyskytující chyby při popisu starých nebo při tvorbě nových městských znaků. Obdobně jako k prvnímu sešitu je i k tomuto připojen krátký terminologický Exkurs, který se tentokrát zabývá jednak správným vyobrazením a pojmenováním figur ANĐEL - ANDĚLEK - ANĐELÍČEK - ARCHANĐEL, jednak se dotýká problematiky popisu čtvrcených štítů. Zvolský správně upozornil, že číselné označované postavení polí ve čtvrceném štítu může být různé a navrhuje proto, aby se používalo termínů "pravé horní pole", "levé dolní pole" atd. Zvolský vůbec nedoporučuje používat číslování, pokud

není připojeno schema jejich postavení. Otázky terminologické jsou i v poznámkách ke znakům jednotlivých měst předmětem zvýšené pozornosti, neboť rozkolísanost české heraldické terminologie se adekvátně projevuje rovněž v komunální heraldice. Druhý svazek Poznámek a doplňků byl patrně jednou z posledních prací Františka Zvolského, který zemřel dne 28. ledna 1983. O jeho heraldických snahách napsal v nekrologu brněnský heraldik Dr. Bílý (publ. v Genealogických a heraldických informacích, 1983, č.1, s.56-58). Lze pouze litovat toho, že mnohaletá bádání významného znalce v oblasti městské heraldiky a sfragistiky nemohla být završena odpovídajícím syntetickým dílem. Domnívám se, že česká heraldika tím promarnila opět jednu příležitost.

Pavel Palát

Julie Richterová: Orlice jako chronologický motiv kachlového reliéfu.

In: Archeologia historica, 8/83. Sborník příspěvků přednesených na XIV. celostátní konferenci k problematice historické archeologie s hlavním zaměřením na otázky řemeslné výroby v období středověku. Roudnice n.L. 4.-8. října 1982. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně - Okresní vlastivědné muzeum v Litoměřicích - Archeologický ústav ČSAV v Praze, s.155-165, obr.10, lit.24, res.něm.

Při archeologických výzkumech středověkých sídlištních aglomerací se archeologové setkávají též s materiálem, k jehož výzdobě bylo použito heraldických motivů buď ve formě úplných či neúplných erbů (znaků) nebo pouhých heraldických figur. Patrně k nejvíce frekventovaným motivům patří v domácí provenienci vyobrazení lva a orla, resp. orlice. Archeologické soubory nebo jen jednotlivé nálezy nabývají plné vypovídací a tím i historické hodnoty tehdy, jsou-li co nejprůběžněji datovány a zařazeny tak do určitého chronologického systému. Autorka shora uvedené statě věnovala pozornost vybranému typu nálezů - komorovým kachlům, na nichž je použit motiv orlice, rozumí se heraldicky stylizované - a pomocí příbuzného dobového materiálu, více-méně spolehlivě určeného, vytvořila typologickou řadu, kterou lze dosti bezpečně aplikovat pro datování jednotlivých nálezů a to zejména v těch případech, kdy se jedná o nepůvodní (sekundární) archeologické vrstvy, např. záasy py hradbních příkopů, studní apod. Pro sestavení typologické řady použila Richterová tři okruhy dokladového materiálu.

Mince. Jsou uvedeny různé druhy - denáry, brakteáty, kvartník, halír, čtyřhranné husitské peníze - z let 1197-1452. Toto značné časové rozpětí - u ostatního materiálu je podstatně menší - dovoluje sledovat dosti podrobně tvarové provedení orlice a pro stanovení chronologie je numismatický materiál největším přínosem. V chronologické řadě uvedla Richterová mj. též brakteát z doby Václava II. datovaný před r.1300 s poznámkou, že nenesl obraz skutečné orlice, ale "... jedná se o tzv. korunovanou harpyji s tělem orlice,...". Je sice pravda, že již Smolík při zpracování hesla "Brakteat" pro Ottův slovník naučný (IV., s.551-553) upozornil na výskyt fantaskních obrazů na prostředních a malých brakteátech - mj. právě též na lidskou hlavu na těle ptačím (s.553) - domnívám se však, že v daném případě, který Richterová traktuje jako jeden z vývojových typů, se nejedná o skuteč-

nou harpyji jako heraldickou figuru a tudíž tento typ nemůže být zařazen do vývojové řady orlic.

Pečeti. Pro stanovení typologické řady je použito 9 panovníckých pečeti z let 1268-1434 a pečetidlo Karlovy university z r.1348.

Podle mého názoru se Richterová dopustila podstatné chyby v tom, že kromě pečeti s obrazem orlice uvedla i 3 pečeti s obrazem orla - totiž tzv. jinošskou pečeť Václava IV. z r.1396 a 2 pečeti Zikmunda Lucemburského z r.1434 - pro kterého používá termín "dvojhlavá orlice". Tento termín je nutno v daném případě odmítnout. Právě v české heraldice existuje rozdíl mezi orlicí a orlem; orlice je pták jednohlavý s hlavou otočenou vpravo či vlevo, zatímco orel je pták dvouhlavý a podle dosud přijímané klasifikace obecných heraldických figur patří mezi nestvůry či obludy, obdobně jako harpyje, melusina, bazilišek aj.

Král (Heraldika, s.135) i Sedláček (ČMH I., s.202-203) sice shodně uvádějí termín "dvojhlavá orlice", odvolávající se přitom na kroniku tak řeč. Dalimila, který přisoudil toto znamení potomkům luckého knížete Vlastislava, dále na pečeť bratří z Jablonce z r.1420, objevenou v blíže neuvedeném materiálu v archivu drážďanském, ale oba uvedené případy by bylo nutné podrobněji přezkoumat. Pro erbovní znamení králů a císařů římských je nutno i nadále používat termínu "orel".

Domnívám se proto, že pro stanovení typologické řady orlic není možné použít jako průkazného materiálu podstatně jiného - třebaže do jisté míry příbuzného - erbovního znamení. Ostatně podrobnější průzkum sfragistického materiálu by jistě přinesl další vhodné doklady o zobrazování orlic a těchto dokladů by bylo možno využít pro vytvoření typologické řady.

Ikonografický materiál. Je použito dokladů z oblastí knižní malby, deskového malířství a reliéfní plastiky.

Z knižní malby a deskového malířství byla použita významná umělecká díla, např. Passionál abatyše Kunhuty, Bible Václava IV., ale též opět obraz Karla Velikého z kaple sv. Kříže na Karlštejně, který drží štít s císařským orlem.

Reliéfní plastika je reprezentována především vyobrazením orlic v erbovním sále hradu Laufu, orlice z Točnicka, orlice ze staroměstské mostecké věže v Praze aj.

Komparaci použitého studijního materiálu zjišťuje Richterová jistou nepochybnost, která snad může pramenit z relativně malého okruhu vybraného materiálu. Přesto však stanovila pět stupňů typologické řady od románského a raně gotického tvaru až do doby "husitské" před polovinu 15. stol. V těchto stupních sledovala jednak celkovou kompozici orlice, jednak postavení hlavy, nosu a uspořádání letek.

Když probereme základní díla české heraldiky - Královu Heraldiku, Sedláčkovu Českomoravskou heraldiku I. a Schwarzenbergovu Heraldiku - zjistíme, že všichni autoři se problematikou vývoje výtvarného zobrazení orlice zabývali, avšak jejich zájem skončil pouze u konstatování určitých slohových podmíněných změn, aniž vytvořili ucelenou a materiálově doloženou typologickou řadu; Schwarzenberg dokonce neuvádí ani základní datační údaje a jeho schema tvaru orlice je pouze třístupňové.

Domnívám se proto, že stať J. Richterové - i přes některé zde uvedené nedostatky - představuje podstatný přínos k problematice vývoje výtvarného zobrazování orlic a jako celek si zaslouží rozhodně pozitivního hodnocení.

Pro heraldiky, kteří jsou v současné době sdruženi v několika paralelně působících organizacích, by měla tato stať představovat vážné upozornění

ni na skutečné heraldické problémy, jejichž řešení a dosažené výsledky lze mezioborově aplikovat. Je poněkud znepokojivým zjištěním, že řešení otázek heraldického zájmu se s úspěchem ujmají pracovníci jiných oborů, ač právě heraldici by měli těmto pracovníkům předávat k praktickému použití výsledky své badatelské práce. Jsem toho názoru, že právě zde musí heraldičtí badatelé hledat možnosti a uplatnění svých zájmů a odpovědně začleňovat heraldiku do širšího kontextu vědních disciplín.

Pavel Palát

Koordinační porada zástupců genealogických a heraldických klubů

Genealogická a heraldická sekce při Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci se stala tradičním pořadatelem pravidelných koordinačních porad zástupců genealogických a heraldických klubů Čech a Moravy. Letošní jarní porada - v pořadí již čtvrtá - se konala opět v Olomouci dne 26. května 1984 a sešli se na ní tito zástupci: Za pořadatelský klub Leopold Podmolík, který schůzi organizačně připravil a řídil celý její průběh; za Genealogický a heraldický klub Brno František Špírk, JUDr. Jiří L. Bílý a Jiří Hanáček; za Klub genealogů a heraldiků Ostrava Vladimír Kejla a Jiří Stibor; za Českou numismatickou společnost - pobočku Heraldika prof. Pavel Palát, Ing. Mojmír Chromý, Ing. František Kučera a PhDr. Pavel R. Pokorný; za Genealogickou a heraldickou sekci při Jednotném závodním klubu v Ústí nad Orlicí kol. Čamr.

Bývalá Česká heraldická a genealogická společnost při Okresním muzeu Praha-západ v Jílovém u Prahy, nyní po reorganizaci Historiografický klub ZO Svazarmu Praha 2, delegovala Dr. Jaroslava Honce, který se však pořadateli omluvil pro osobní zaneprázdnění.

Porada byla rozdělena na dvě části.

Nejprve se účastníci sešli již v 8.30 hod. před katedrálou sv. Václava a za odborného vedení si prohlédli jednak interiér někdejšího paláce, který je veřejnosti jinak nepřístupný, neboť v něm probíhají již 20 let trvající rekonstrukční a restaurátorské práce, jednak zasedací místnost býv. kapitulního děkanství, která je vyzdobena erby všech olomouckých kanovníků od 17. stol. Díky olomoucké sekci byla exkurse velice dobře připravena, což účastníci již v jejím průběhu ocenili.

Druhá část byla zahájena asi v 11 hod. v salonku restaurace Bristol. Delegáti přednesli zprávy o činnosti a event. plánech svých klubů, přičemž k řadě námětů se rozvinula bohatá diskuse.

Dr. Bílý z Brna mj. informoval o snaze rozšířit ediční činnost a o připravovaném heraldickém setkání v Brně na 12. prosinec t.r. Dále podal návrh na určité rozdělení periodických tiskovin pro účely referování o genealogických a heraldických člancích; návrhem se sleduje vyloučení zbytečné referátové duplicity v jednotlivých heraldických tiskovinách. Kol. Stibor z Ostravy informoval o vydání Sborníku z II. ostravského setkání - s expedicí lze počítat v podzimních měsících t.r.

Dr. Pokorný z Prahy hovořil na téma odborného lektorování předkládaných heraldických a genealogických příspěvků, které jsou publikovány v současných gen. a her. tiskovinách. Jeho příspěvek je velice závažný, neboť ve svých důsledcích směřuje k zvýšení celkové odborné úrovně publikovaných materiálů.

Kol. Podmolík se mj. dotkl otázky edice dosud nepublikovaného rodopisného rukopisu MÚr. Ignáce Horníčka; v následné diskusi bylo zejména poukázáno na problémy spojené se zásadním přepracováním některých kapi-

tol, jejichž obsah již nevyhovuje současnému rodopisanému trendu.

Po společném obědě byly na programu jednání tři body.

Kol. Stibor se obšírněji zabýval problematikou aktivní účasti členů na celkové činnosti klubů i při řešení některých jednotlivých a speciálních úkolů. Obecně bylo konstatováno, že činnost všech klubů je založena především na aktivní práci pouze početné malých pracovních kolektivů, jejichž členové obětavě, nezištně a naprosto dobrovolně zastávají řadu funkcí, zajišťují přednášky, schůze, pracují v redakčních radách i v různých pracovních skupinách, zatímco naprostá většina členstva je značně pasivní nebo se zabývá náměty omezeného významu. K těmto problémům se v diskusi mj. vyjádřil rovněž Dr. Pokorný, který jednak uvedl řadu vlastních zkušeností a jednak se pokusil alespoň stručně nastínit příčiny daného stavu.

Kol. Palát se podrobněji zabýval problematikou české heraldické terminologie a její praktickou aplikací v člancích, které jsou publikovány v současných gen. a her. tiskovinách. Vycházel přitom především z bohatých zkušeností získaných při několikaleté bibliografické excerpce české genealogické a heraldické literatury za posledních 80 let. Po rozboru nejzávažnějších jevů, jimiž se rozkolísanost české heraldické terminologie projevuje, navrhl zříditi sdružený pracovní tým složený z vybraných a odpovědných zástupců jednotlivých klubů, kteří by na konkrétním současném heraldickém materiálu podrobněji prozkoumali stav české heraldické terminologie. Z této společné práce by měl vzejít návrh či doporučení na sjednocení české heraldické terminologie a tento výsledný elaborát by byl předložen jednotlivým redakčním radám, které vydávají v současné době heraldické a genealogické tiskoviny, k postupné realizaci. Rozklad prof. Paláta vyvolal bohatou a živou diskusi, v níž přednesli podnětné návrhy zejména Dr. Bílý a Dr. Pokorný. V zásadě byl návrh přijat a na podzimní koordinační poradě bude terminologickým otázkám věnována zvláštní pozornost.

Z diskuse vyplynul i další bod jednání - totiž problematika jednak správné a jednak pokud možno jednotné bibliografické citace heraldické literatury. Opět bylo konstatováno, že bibl. citace literatury je v nynější době poznamenána značnou rozkolísaností a dosud platné oborové normy nejsou v mnoha případech vůbec respektovány. Přítomní se shodli na tom, že by bylo prospěšné vypracovat určitý citační kod nejen nejvíce frekventované heraldické literatury, ale sestavit i určitý systém opakovaných citací apod. Rovněž těmito otázkami se bude podzimní koordinační porada podrobněji zabývat.

Všichni účastníci této porady se shodli na tom, že jednání bylo mimořádně prospěšné, účelné a podnětné, pro jednotlivé kluby z něho vyplynuly určité závazky, jejichž kvalitu prověří podzimní porada. Olomouckým kolegům proto právem náleží velký dík za to, že se ujali role pořadatelů a organizátorů těchto koordinačních porad, které nejsou jistě nevýznamné pro další rozvoj české heraldiky a genealogie.

Pavel Palát

ZPRÁVY ČNS pobočky Heraldika

HERALDIKA

pobočka České numismatické společnosti v roce 1983

Od poslední řádné výroční schůze pobočky Heraldika České numismatické společnosti v Praze, která se konala dne 11. ledna 1983 v místnosti Fotoklubu ČKD, Praha 1, Nekázanka 7, probíhaly členské schůze pravidelně každých 14 dní - vyjma července a srpna - v obvyklou dobu. Od 6. září 1983 byly schůze přeneseny opět do tichého prostředí klubovny Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, Malé nám. 13, Praha 1 - Staré Město. Na schůzích byly prosloveny následující přednášky:

- 25.1. PhDr. Milan Buben:
Heraldika institucí.
- 8.2. Heraldický popis erbu - praktické ukázky, diskuse.
- 22.2. Karel Liška:
Z československé městské heraldiky.
- 15.3. Dr. Jaromír Stach:
Rodokmen pánů z Martinic. (přeložená přednáška z 23.11.1982)
- 29.3. PhDr. Milan Buben:
K nobilitacím Rotschildů.
- 12.4. Ing. Mojmír Chromý - Ing. František Kučera:
Heraldické památky Vyšehradu.
- 26.4. PhDr. Pavel R. Pokorný:
Rožmberské erbovní síně.
- 10.5. PhDr. Stanislav Hošťálek:
Heraldické památky Solnohradu.
- 24.5. Jiří Hanáček:
Heraldické památky Petrského návrší v Brně.
- 7.6. PhDr. Jan Smetana:
Heraldické památky Litoměřic.
- 6.9. PhDr. Milan Buben:
Koruny v heraldice.

- 20.9. PhDr. Pavel R. Pokorný:
Šlechtické vývody.
- 4.10. Petr. Tybitancl:
Erbovní aliance.
- 18.10. Jaroslav Jásek:
Sladovnická symbolika na znacích a pečetích.
- 1.11. PhDr. Stanislav Hošťálek:
Heraldické památky městečka Pyšel a okolí.
- 15.11. Bedřich Lokaj:
František Antonín Sporck a jeho řády.
- 29.11. PhDr. Jan Smetana:
Heraldické památky Litoměřicka. (část druhá)
- 13.12. Ing. Mojmir Chromý - Ing. František Kučera:
Heraldické památky Netvořicka a Neveklovska.

V roce 1983 vydala pobočka Heraldika ČNS dva Informační letáky - v lednu a v srpnu - které byly expedovány všem členům pobočky Heraldika a členům ostatních numismatických poboček, pokud projevíli zájem o odběr heraldických tiskovin.

Dne 10. ledna 1984 se konala řádná výroční schůze pobočky Heraldika České numismatické společnosti v místnosti Fotoklubu ČKD. Jednotliví funkcionáři přednesli krátké zprávy a předseda pobočky Dr. Zenger seznámil přítomné s došlými informacemi ze sekretariátu ČNS. Hlavním bodem programu byly volby výboru a komisi pobočky na rok 1984. Přítomní členové byli seznámeni s kandidátní listinou, kterou společně připravili odstupující výbor a předseda revizní komise Ing. Mojmir Chromý. K návrhu nebylo zásadních připomínek, takže volby proběhly takto:

Výbor pobočky Heraldika ČNS na rok 1984

Čestný předseda:	JUDr. Zdeněk M. Zenger
Předseda:	PhDr. Milan Buben
Místopředseda:	PhDr. Stanislav Hošťálek
Jednatel:	prof. Pavel Palát
Hospodář - pokladník:	Jaroslav Jásek
Archivář:	PhDr. Pavel R. Pokorný
Členové bez funkce:	PhDr. Tomáš Krejčík Ing. Zdenko Alexy

Přijímací a disciplinární komise

Předseda:	PhDr. Stanislav Hošťálek
Členové:	Ing. Jaroslav Kec Emil Konopásek

Revizní komise

Předseda:	Ing. Mojmir Chromý
Členové:	Stanislav Judl, akad. malíř Karel Liška

Redakční rada

Předseda:	prof. Pavel Palát
Odborný lektor:	PhDr. Pavel R. Pokorný
Členové:	Ing. František Kučera Zdirad J. K. Čech Petr Tybitancl

Po ukončení výroční schůze se sešel výbor, komise a redakční rada ke krátké schůzi, na níž byly projednány některé organizační záležitosti. Předseda redakční rady podal zprávu o stavu rozpracovanosti Heraldické ročenky na rok 1984 a vydal závazné pokyny týkající se odevzdání strojopisů a ilustrací.

Bibliografie české práce heraldické 1901-1980, díl I., byla ukončena vydáním 6. sešitu, který obsahuje rejstříky k textové části. V současné době provádějí autoři bibliografickou excerpci tiskovin za období let 1951-1975, což podle schváleného rozvržení představuje IV. díl. Podrobnější informace budou obsaženy v některém z příštích Informačních letáků.

Pavel Palát

Errata k Heraldické ročence 1983

- s.17, ř.12. zdola: ..., ve 2. pětkrát červeno-stříbrné děleném ...
- s.18, ř.13. shora: ... 2. a 3. pole červené se stříbrným ...
- s.18, ř.20. shora: ... ten zlatý s kosmým ...
- s.78, ř.8. shora: Oválný štít ...
- s.78, ř.11. shora: Zde je v dolní polovině ...
- s.76, hr. Sporck: Narozen r. 1694 ...
- s.141, ř.5. zdola: ... 1901-1980 ...

Prosím abonenty, aby si laskavě opravili vzniklé chyby; autorům článků i čtenářům se omlouvám.

red.& pp

OBSAH*

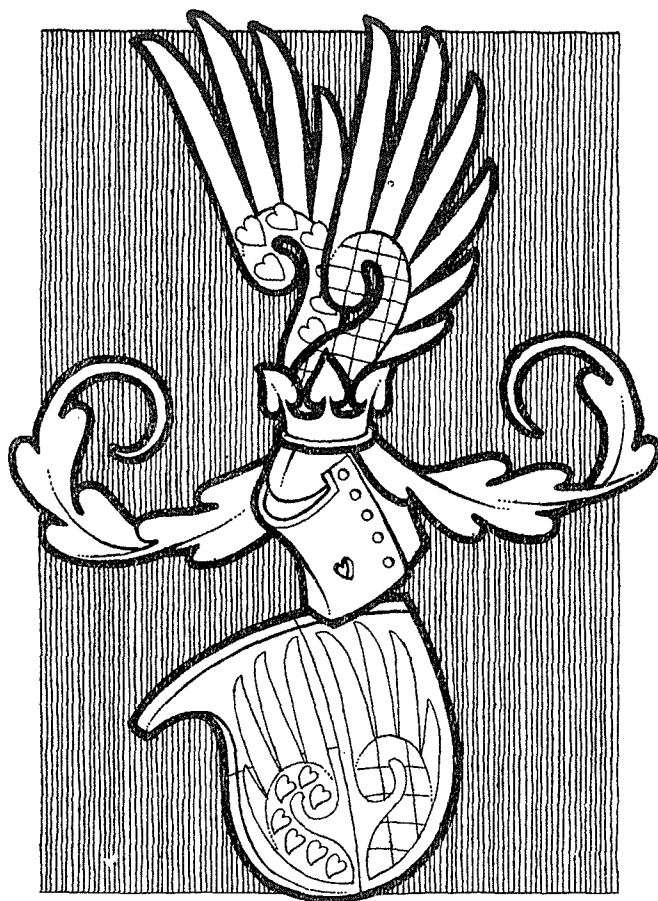
Jan Smetana: Neobvyklý erbovní vývod z Litoměřic	3 - 12
Jiří Hanáček: Heraldické památky na Petrově	13 - 38
Mojmír Chromý - František Kučera: Heraldické památky Vyšehradu	39 - 64
Milena Švecová: Spor o valdštejnský erb v roce 1727	65 - 71
Zvonimír Dragoun: Znak Starého Města pražského	72 - 74
Jaroslav Jásek: Vodní mlýn ve Slupi	75 - 77
Karel Müller: Neznámá erbovní listina palatina Jiřího Pontana z Braitenberka	78 - 79
Dana Stehlíková: Některé heraldické problémy v uměleckohistorickém bádání o českém středověku	80 - 85
Výběr z literatury a zprávy	86 - 100
Mojmír Chromý: PhDr. Jan Skutil CSc: Moravský a slezský genealogický slovník	86 - 87
Igor Činovec: Zdeněk M. Zenger: Kdy dostala Mladá Boleslav svůj městský znak	88
Pavel R. Pokorný: Marko Atlagić: Grbovi plemstva u Slavoniji 1700-1918	88
Mojmír Chromý: Aus dem Zentralen Staatsarchiv - Dienststelle Merseburg	89 - 90
Pavel Palát: Věstník okresního archivu v Mostě	91 - 94
Pavel Palát: Tomáš Durdík: Osobní pečetidlo z hradu Křivokláta	94
Pavel Palát: Daniela Špačková: Atypická středověká keramická nádoba z Karlštejna	95
Pavel Palát: František Zvolský: Znaky moravských měst a městeček	95 - 97
Pavel Palát: Julie Richterová: Orlice jako chronologický motiv kachlového reliéfu	97 - 99
Pavel Palát: Koordináční porada zástupců genealogických a heraldických klubů	99 - 100

Zprávy ČNS pobočky Heraldika	101 - 103
Pavel Palát: Heraldika pobočka České numismatické společnosti v roce 1983	101 - 103
red. a pp: Errata k Heraldické ročence 1983	103

Ilustrace:

Zdirad J. K. Čech: obálka, tirážní strana
Jiří Hanáček: 17, 33, 34
Petr Tybitancl: 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 82

Fotografické reprodukce zhotovili: Vlastimil Kvapil
Roman Maleček

HERALDICKÁ ROČENKA 1984

Vydala Česká numismatická společnost, pobočka Heraldika,
Praha 4, Levá ul. 11, jako interní tiskovinu pro své členy.

Vydání povoleno Národním výborem hl. města Prahy,
odb. kultury, pod zn. Kult. 3-sine/81 ze dne 8. 7. 1981.

Praha, květen 1984